ВОЙВЫВ КОДЗУВ

2

1953

ВОЙВЫВ КОДЗУВ

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННӦЙ ДА ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКӦЙ ЖУРНАЛ

Петӧ VIII-ӧд во | № 2 | Февраль, 1953 во

КОМИ АССР-са СӦВЕТСКӦЙ ПИСАТЕЛЬЯС СОЮЗЛӦН ОРГАН

СОДЕРЖАНИЕ

Б. Полевой — Современникъяс (рассказъяс: Мойд, Медся заветнӧй йылысь, Консультация да Миян кадся йӧз) . . 3
И. Вавилин — Ми – сыкӧд! (стих.) 24
С. Тимушев — Мир народъяслы (стих.) 25
А. Урнышев — Народлӧн книга сэтшӧм эм (стих.). 26
Ю. Васютов — Берег дорӧ петіс сикт (стих.), Талун (стих.) —
П. Образцов — Ми мунам гӧлӧсуйтны (стих.) 28
А. Изъюров — Гортсянь письмӧ (стих.) . . . . . —
А. Матюхин — Отчыд гожӧмын (рассказ) 29

ЧЕЛЯДЬЛЫ ЛЫДДЬӦМ ВЫЛӦ

Н. Тимонин — Кораблик «Мир» (стих.). 37
Ф. Киселев — Шонді петігӧн (стих.) . . . . . —
В. Попов — Пӧдарки (стих.) . . . . . —

МИЯН ЛУНЪЯССЯ ОЧЕРКЪЯС

В. Ширяев — Пӧдругаяс 38

ПИСАТЕЛЬЛӦН ДНЕВНИКЫСЬ

И. Изъюров — Вӧрса туйяс вылын 45

ПУБЛИЦИСТИКА

Н. Копычев — Германскӧй историялӧн поучительнӧй страница 52

КРИТИКА ДА БИБЛИОГРАФИЯ

П. Доронин — К. Туркинлӧн «Зверьяс бӧрся» повесть йылысь 61

КОМИ КНИЖНӦЙ ИЗДАТЕЛЬСТВО. СЫКТЫВКАР

СЕВЕРНАЯ ЗВЕЗДА

★

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ОРГАН СОЮЗА СОВЕТСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ
КОМИ АССР

Ответственный редактор *Г. ТОРЛОПОВ.*

Редколлегия: *И. ВАВИЛИН, И. ЗАХАРОВ, Г. ФЕДОРОВ, В. ЮХНИН*

Борис ПОЛЕВОЙ

СОВРЕМЕННИКЪЯС

РАССКАЗЪЯС

МОЙД

Екатерина Фёдоровна Яковлева, столицаса öти институтысь профессор, коді паськыда кутіс нимавны бöръя воясö туберкулёз юкönын аслас уджъясön, курортö мунігön шуис видлыны Женя нима нывсö.

Мам да ныв ёна радейтісны öта-мöдсö. Сыысь на унджык: найö вöліны другъяс. Но, кыдзи унаысь овлывлö, асланыс уна уджъяс вöсна, найö эз аддзысьлыны нин некымын во. Письмöяс серти Екатерина Фёдоровна нылыслön олöм йылысь тöдіс ставсö: сійö тöдіс, мый нылыс сылön верöс сайын, мый верöсыскöд кыкнанныс найö инженер-гидрологъяс, öні олöны да уджалöны Волга дорса öти ыджыд стройка вылын. Сійö тöдіс Женялön став радлунъяс и шоглунъяс йылысь. Но быд раз, кор Екатерина Фёдоровна получайтліс öчередnöй письмö, сійö аслыс Женяöс рисуйтліс челядь кодьön на, косiник, визув да кузь кокъяса школьницаön, русöй юрсиа мичаник студенткаön, но некыдз эз вермы представитны сійöс ыджыд стройка вывса инженерön.

Квайт во сайын Женя гижліс Уралсянь, мый сылön чужис ныв. Ыстіс фотография пасьтöм, улиса быдмысь да вежörттöм мортлысь, кодлön тöдчис нин пух кодь, но сьöдiник юрси, да гижис, мый нывкалы сетісны ним Алёна. Фотография, киысь киö вуджömön, дыр путешествуйтіс клиникаті, ачыс Екатерина Фёдоровна тайö луно, кыдз некор, вöлі рассеяннöй, унаысь, быттьökö ас кежас, уджаліг костіыс друг артмыліс сылön «внучка», «бабушка»,— а сэсся нюммунас вöлі да йöжгыльтлас пельпомъяссö.

Тайö вöлі важön нин. А öні, кор машина сувтіс югыд гörд черепичнöй вевта ичöтик керка дорö, Екатерина Фёдоровна испытайтіс шöйövошömлысь выль чувство, лöсьöдчис паныдасьны сылы тöдтöм на ловъя ловкöд, кодлön петкöдчömкöд тшöтш сійö лоö бабушкаön.

Ыджыд шыön воссис öдзöс. Терраскасянь, коді кысьöма чим веж коръясön, öттшöтш исковтісны ыджыд овчарка да ичöтик сьöдiник нывка уна рöма платьеа, гартчысь да пашкыр юрсиас кыöма сылы ыджыд гörд бант. Ыджыд шумön кыкнанныс котörтісны векньыдик туйöд палисадник пыр да машина дорын друг лöнисны, быттьö кыпмисны. Ыджыд пон пуксис, завидьтömön кöсöйтліс синсö нывка вылö, а мöдыс, котörтömысь пöсялömön да пыр на ещö сьökыда лолалömön, дзоргис Екатерина Фёдоровна вылö. Шензьöм, коді öтлаасис эскытömлункöд, югъяліс сылön гырысь карöй синъясас.

— Тайö миян бабушка,— шуис Женя, мамыс бöрся петіг моз.— Окышт сійöс, нылукöй.

— Алёна,— чинӧя представитчис нывка да нюжӧдіс Екатерина Фёдоровналы вӧсньыдик, кузь да, кыдзи пыр жӧ определитіс аслыс бабушка, «хирургическӧй» чуньяса кисӧ.

Сэсся, пон вылӧ заговорщицкӧя видзӧдлӧмӧн, нывка друг городіс:

— Татшӧм бабушкаясыс ӧмӧй овлӧны?

Екатерина Фёдоровна эз тӧд мый вочавидзны да видзӧдліс нылыс вылӧ. Женя мудера нюмъяліс.

— Тэ абу бабушка, тэ тётя,— ыджыд морт моз шуис ичӧтик Алёна да содтіс:— Вот Тамара Зайцевалӧн — бабушка. Сійӧ пӧрысь и ӧчкияса.

Юр вывтіыс уджӧн тырӧмла Екатерина Фёдоровна эз паныдасьлыв детскӧй миркӧд, да рытнас, кор Женя верӧсыскӧд муніс партсобрание вылӧ, а Алёнаӧс колис сы дорӧ, сійӧ эз тӧд, мый вӧчны.

Алёна жӧ, коді велалӧма вӧлі сыӧ, мый на ордӧ тшӧкыда пыравлӧны папаыскӧд да мамаыскӧд ӧтлаын служитысьяс командировкаясӧ волігъясӧн, асьсӧ чувствуйтіс зэв бура. Екатерина Фёдоровналы воча пуксьӧмӧн Алёна заводитіс сёрнитны стройка йылысь, коді «медся, медся, медся ыджыд». Петкӧдліс ассьыс аканьяссӧ да мишкаяссӧ. Ставныс найӧ, вӧлӧмкӧ, сідзжӧ мыйкӧ сооружайтӧны ичӧтик кирпичьясысь да пластелинысь. Нывка шензис, мый тайӧ странной бабушкаыс строительной делӧясын нинӧм оз гӧгӧрво. Сійӧ помнитӧ на мамыслысь висьтавлӧмсӧ сы йылысь, мый сылӧн бабушкаыс ыджыд-ыджыд доктор да кутіс висьтавны, кыдзи сійӧ арнас висис ангинаӧн да кыдзи сійӧс лечитісны.

Сэсся сійӧ немдумайттӧг, ачыс эз тӧдлы кыдзи артмис, каис бабушкалы пидзӧс вылас, шымыртіс сылысь голясӧ гожъялӧм рӧма вӧсньыдик кияснас да категорическӧя корис:

— Бабушка, висьтав мойд!

— Кутшӧм мойд нӧ тэныд висьтавны, нылукӧй?— повзьӧмӧн моз юаліс Екатерина Фёдоровна.

— Кӧть кутшӧмӧс. Сӧмын интереснӧйӧс. Медся интереснӧйӧс.

Заводитчис лӧсьыдтӧм чӧв лонь. «Мый жӧ висьтавны сылы?»— мӧвпаліс Екатерина Фёдоровна. Сы водзӧ друг сувтіс сылӧн аслас ылӧ бӧрӧ кольӧм челядь кадыс. Сылӧн мамыс — прачка — быдса лунъяс чӧж пӧденщинаӧн пеславліс бельё разной йӧз ордын. Сійӧ сэтшӧма вӧлі мудзас, мый гортас воӧм бӧрын мукӧд дырйи унмовсяс пызан дорӧ, кӧть нылыс оз на слӧймы пачысь кыскыны сёянсӧ. Ачыс Екатерина Фёдоровна квайт арӧссянь видзис ичӧтджык воксӧ, а кокъямыс арӧссянь нин отсавліс мамыслы пеславны йӧзлысь бельё. Видӧмъяс, нӧйтӧмъяс, тыртӧм кынӧмсӧ дугдывтӧм тшыглунӧн нёнялӧм— со мый тӧдвылӧ уси сылы ӧні, и ни ӧти, ни ӧти мойдкыв...

А Женя? Сылы, кӧнкӧ, мойдъяс висьтавлісны яслиясын да детскӧй садйын. Но Екатерина Фёдоровна уджаліс и велӧдчис: первойсӧ ликбезын, сэсся рытъя школаын, сэсся рабфакын, медбӧрын, институтын... Женялӧн мойдкывъяс сідзжӧ сыӧдз эз волыны.

— Бабушка, но, бабушка!— Алёна терпитны вермытӧг тракӧдіс Екатерина Фёдоровнаӧс пельпомъястіыс.

«Мый жӧ вӧчны?»— мӧвпаліс сэки бабушка, пыр ёнджыка и ёнджыка шемӧсмӧмӧн.— Гашкӧ нӧ, отсӧг вылӧ корны Пушкинӧс?»

Памятьыс сылӧн вӧлі бур, и сійӧ зэв збоя заводитіс:

— Оліс старик старухаӧд...

Алёна жалиттӧг панйис сійӧс:

— Дзик нин лӧз море дорын... Тӧда, тӧда! Тайӧ зарни чери йылысь. Мӧдӧс мойд, мӧдӧс!

— Ладнӧ,— тэрмасьӧмӧн сӧгласитчис Екатерина Фёдоровна, тайӧ ичӧтик нывка водзын асьсӧ, кыдзкӧ гӧгӧрвотӧг, сьӧкыда чувствуйтӧмӧн.

Сійӧ гӧгӧрвоис, мый внучка шензьӧ: став челядьлӧн бабушкаяс кыдз бабушкаяс: новлӧны ӧчки, кыӧны чулки, видзӧдӧны, тӧждысьӧны, медым внукъяс унджык сёйисны да, дерт жӧ, кадысь кадӧ висьтавлӧны интересной мойдъяс,— а тані олӧмын первойысь петкӧдчис бабушка да нинӧм оз куж, нинӧм оз тӧд. Екатерина Фёдоровна шогсьӧмӧн чувствуйтіс аслас олӧмысь кутшӧмкӧ тыртӧмин, кодӧс войдӧр, уна лыда делӧяс вӧсна, эз и казявлы. И такӧд тшӧтш чужис ыджыд кӧсйӧм кӧть мый, а завоюйтны тайӧ ичӧтик сьӧлӧмсӧ, висьтавны лӧсьыд мойд, лоны мукӧд бабушкаясысь не омӧльджыкӧн.

— Оліс-выліс царь Додон...— заводитіс сійӧ тӧдчымӧн виччысьӧмӧнджык нин.

— Том дырйиыс скӧр да ён,— йӧлӧга моз шыасис Алёна да очсыштіс, вомсӧ кипыдӧснас вежливӧя тупкӧмӧн.— Тайӧс миянлы детскӧй садикын лыддьылісны. А выль мойдкыв тэ он тӧд? Но, кӧть нин дженьыдикӧс, кӧть нин медся дженьыдикӧс, но, вот татшӧмӧс!

Алёна петкӧдліс чаль помсӧ.

Ӧні внучка эз нин тракӧд бабушкасӧ. Сійӧ видзӧдіс сылы синъясас, да сы видзӧдӧмын эз нин вӧв шензьӧм, эз нин вӧв кӧритӧм, а челядьлӧн шайпаймунӧм. Екатерина Фёдоровналӧн шогпырысь ёнтіс сьӧлӧмыс. Мый лоан ло, Екатерина Фёдоровна эновтіс кыв вылӧ вӧзйысьысь присказка: «Кутшӧмкӧ царствоын, кутшӧмкӧ государствоын» да заводитіс, кӧть эз на тӧд, мый йылысь кутас сёрнитны да мыйӧн помалас:

— Вот таті, Алёнушка, кӧні папаыд мамаыдкӧд стройтӧны гидроэлектростанция, коркӧ пройдитліс фронт...

Тайӧс висьталігӧн Екатерина Фёдоровна волнуйтчис весиг ёнджыка сэкся серти, кор ӧтчыдысь кыпӧдчыліс международной конгресс трибуна вылӧ.

— Кор воюйтісны фашистъяскӧд?— пыр жӧ юаліс Алёна да лӧсьыдджыка пуксис бабушкалы пидзӧсъяс вылас.

— Эз, водзджык нин. Гражданскӧй война дырйи... Фронтлӧн ӧтарла дорас вӧліны краснӧйяс, а мӧдарас — еджыдъяс.

— А мыйла еджыдъяс? Найӧ еджыд паськӧмаӧсь вӧліны?

— Эз, нылук. Тадзи шусис армияыс, коді воюйтіс народлы паныд, царь вӧсна.

— Додон царь вӧсна?

Екатерина Фёдоровналы ковмис кыдз позьӧ пӧстӧйджыка висьтавны внучкаыслы, мый вӧсна тышкасисны краснӧйяс, мый вӧсна белӧйяс. Ӧттшӧтш ковмис объяснитны, мый сэтшӧм царыс, коді овліс збыльысь, а эз мойдкывйын. Сідзжӧ ковмис висьтавны, кодъяс вӧліны помещикъяс, фабрикантъяс, купечьяс.

Том дырйиыс Екатерина Фёдоровна нимавліс бур агитаторӧн, и ӧні сійӧ радлӧмӧн чувствуйтіс, мый сійӧс кывзӧны внимательнӧя да сідзи, быттьӧ висталӧ не сійӧс, мый ачыс бура помнитӧ, а быттьӧкӧ внучкасӧ нуӧдӧ реальной мирысь мӧд, сказочной мирӧ, коді омӧля гӧгӧрвоана да страшной. Эз пырысь пыр гӧгӧрвосьы ставыс. Например, кор Алёна тӧдмаліс, мый помещикъяс да фабрикантъяс приоваивайтлісны аслыныс ставсӧ сійӧс, мый вӧчлісны рабочӧйяс да крестьяна, пыр жӧ юаліс, а мыйла нӧ сэки сэтшӧм йӧзсӧ, кодъяс гусясьӧны йӧзлысь, эз нулыны милицияӧ. Ковмис объяснитны выльысь. Но главнӧйсӧ вӧлі шедӧдӧма. Йитӧд на костын лоі лӧсьӧдӧма, внучка кывзіс внимательнӧя.

Ӧні, кор сійӧ Алёнушкалы восьтіс ӧддзӧссӧ вӧвлӧм, бӧрӧ кольӧм мирӧ да внучкаыс лӧньыштіс, синъяссӧ паськӧдӧмӧн, бабушка пуксьӧдіс сійӧс бурджыка да водзӧ висьтавны кутіс увереннӧя нин:

— Сідзкӧ вот, нылукӧй, таті мунліс фронт. Белӧйяс наступайтісны

краснӧйяс вылӧ, белӧйяс кӧсйисны мырддьыны краснӧйяслысь вот тайӧ крайяссӧ, кӧні вӧлі уна нянь, медым рабочӧйяс Москваын да муӧд каръясын тшыгла куліны. Краснӧйяс тӧдісны та йылысь да тышкасисны тані став вынсьыныс. А белӧйясӧн босьтӧм каръясса рабочӧйяс зілисны отсавны краснӧйяслы. Коммунистическӧй партиялӧн тайӧ каръясас вӧліны подпольнӧй группаяс.

— Сэтшӧмъяс, кыдзи Олег Кошевой? Да? — сьӧлӧмсяньыс юаліс Алёна.

— Вот-вот. Сэтшӧмъяс, кыдзи Олег, сӧмын ыджыдджыкӧсь. Сэні йӧзыс уна вӧлі. И вот краснӧй командиръяслы ковмис нуны ӧти карӧ пакет, а пакет пытшкас вӧлі план. Планын вӧлі индӧма, кыдзи подпольщикъяс да став рабочӧйяс долженӧсь отсавны краснӧйяслы, кор найӧ матыстчасны кар дорӧ. А нуны тайӧ пакетсӧ вӧлі зэв сьӧкыд. Белӧйяс пыр кыйӧдчисны. И краснӧйяс пӧвстысь кӧ кодӧскӧ кутасны, заводитасны мучитны сійӧс, а сэсся виасны.

— Кыдзи фашистъяс?

— Но да. Кыдзи фашистъяс... И дыр думайтіс командующӧй, кодӧс мӧдӧдны тайӧ пакетнас. Ыстан кодӧскӧ боецъяс пӧвстысь — обязательнӧ кутасны, сы вӧсна мый белӧйяс кутавлісны быдӧнӧс, кодлы арлыд сертиыс колӧ вӧлі лоны армияын. Мый вӧчны? Сэки командиръяс пӧвстысь ӧти, балтийскӧй том матрос, и шуӧ: «Мӧдӧдӧй, командующӧй ёрт, миянлысь Катяӧс». А Катя вӧлі сылӧн гӧтыр. Командующӧй шензис: кыдз, шуӧ, сідз,— сылӧн эм нёнь пом кага. А матросыд шуӧ: «Сійӧ и бур: нчӧт кагаа нывбаба некутшӧм беляклы оз ло подозрительнӧй».

— А коді вӧлі тайӧ Катяыс, бабушка?

— Красноармеец жӧ, но, салдат, позьӧ шуны. Сійӧ фабрикаын уджаліс, а кыдзи заводитчис революция, муніс Краснӧй Гвардияӧ, петіс тайӧ матрос сайӧ верӧс сайӧ, сылы чужтіс нылӧс. Вот тадз, Алёнушка, корӧ сійӧс командующӧйыд: сідз пӧ и сідз, босьтчан пӧ пакетсӧ нуны? А Катя вочавидзӧ: «Революциялы кӧ колӧ, босьтча». И вот Катя вежис ассьыс гимнастеркасӧ да сапӧгъяссӧ дона платьеӧн, ботыӧн, пасьӧн. Сетісны сылы подложнӧй документъяс: быттьӧ сійӧ белӧй офицерлӧн гӧтыр да кагаыскӧд мунӧ сы дінӧ карӧ. Нывсӧ сійӧ босьтіс ордас, найӧс нуисны ыджыд станцияӧ, коді вӧлі фронт линия сайын нин, ньӧбисны сылы дона билет, сэтшӧм вагонӧ, кӧні войдӧр ветлывлісны сӧмын помещикъяс да фабрикантъяс.

— А сылы эз вӧв яндзим мунны помещикъяскӧд ӧтлаын?

— Тайӧ, внученька, сы могысь, медым белӧйясӧс пӧръявны, медым найӧ думыштісны: барыня пӧ мунӧ...

— А барыняыс сійӧ мый? Йӧктӧны тай кодӧс?

Екатерина Фёдоровна серӧктіс. Но ӧні, кор нывка сьӧлӧм дінӧ ключсӧ кутіс нин аслас киясын,сійӧ кокньыда объяснитіс, кодъяс вӧліны барыняяс. Внучка тэрмӧдліс:

— Но-но, а водзӧ кыдзи? Но пуксис сійӧ барыняяс вагонӧ, а белӧйяс мый?

— Сідз, пуксис сійӧ, нывсӧ кутӧ киясас, и друг воссьӧ ӧдзӧс да пырӧ белӧй офицер.

— Ух ты! Белӧй?

— Да, белӧй. Капитан. И вӧлӧмкӧ сылӧн местаыс Катялы панылӧн. Пукалӧ Катя кулӧма нисьӧ ловъя. Вӧлі сійӧ краснӧйяс ордын медицинскӧй сестраӧн, и связистскаӧн, и пулемётчицаӧн, уна аддзывліс белӧйясӧс, сӧмын ставныс найӧ вӧліны кулӧмаяс, а тайӧ — ловъя. Офицерик пукалӧ сылы панылӧн диван вылын, куритӧ папирос, усъяссӧ гартӧ, шанымӧдчӧ, медым том барынялы воны сьӧлӧм вылас.

— Сійӧ эз тӧд, мый барыняыс краснӧй?

— Эз тӧд, Алёнушка, эз тӧд, а кӧть и эз тӧд — Катялы сыысь эз вӧв кокньыдджык. Пукалӧ пельӧсын, топӧдчӧмӧн, медым офицерыд эз казяв, кыдзи сійӧ став тушанас дрӧжжитӧ. Друг да тӧдмалас, шобас да аддзас пакетсӧ. А сійӧ нин приметитіс, мый Катякӧд неладнӧ, да юаліс: «Мый тіянкӧд, сударыня, мыйла ті татшӧм бледӧсь?» Катя сылы шуӧ: «Ах, господин капитан, юрӧй бергӧдчӧ, тайӧ, дерт кӧнкӧ, табакысь, ме дӧзма тшынысь». Капитан извинитчис да петіс, а сійӧ кинас видліс пакетсӧ: Эм-ӧ нин сійӧ?

— А пакетыс нӧ сылӧн кӧні вӧлі?

— Катя сійӧс мудера дзебис. Нывка морӧс вылӧ, рузум да одеялӧ костӧ. Сідзкӧ, пакетыс сылӧн пыр вӧлі ки улас.

— А белӧйясыд кӧ тӧдмалісны?

— Виисны эськӧ асьсӧ и нывсӧ... И вот тадзи мунісны найӧ, мунісны и кутісны матысмыны кар дорӧ. Поезд друг сувтіс степь шӧрӧ! Кылӧ горзӧны: «Вагонысь некодлы не петны. Пröверка». Катялӧн вӧрзис сьӧлӧмыс. А друг да казяласны, мый документъяс поддельнӧйӧсь? Эз вермы кутсьыны, да кыдз тай бӧрддзис. А капитан, коді сылы панидӧн пукаліс...

— Сійӧ белӧйыс?..

— Но, дерт жӧ, белӧйыс! Сійӧ буродны босьтчис: эн, шуӧ, бӧрд, мадам, тайӧ миян, найӧ документъяс пröверяйтӧны, краснӧйясӧс кыйӧны,— а ті энӧ полӧй. Сійӧ буродӧ, а Катялы тайӧ буродӧмсьыс ещӧ страшнӧджык лоӧ. Кылӧ: кодӧскӧ кыскӧны нин вагонысь. Кодкӧ пинясьӧ сэні, кодкӧ горзӧ: «Мед олас коммуна!» И сійӧ вагонтіыс нин локтӧны, кӧні пукаліс Катя. Йиркӧдӧны ӧдзӧсӧ: «Господа, паникатӧг, краснӧйясӧс куталам, петкӧдлӧй документъяс».

— А Катя, кыдзи нывка, коді пырис разбойникъяс керкаӧ да дзебсис, ставсӧ кылӧ, ставсӧ аддзӧ?

— Вот-вот. Сӧмын Катялы ещӧ страшнӧджык. Пукалӧ сійӧ и аслас верӧс йылысь думайтӧ, оз кут тӧдны верӧсыс Катялӧн погибнитӧм йылысь. Топӧдіс кагасӧ морӧс бердас да решитіс: шуӧма кӧ нин кувны, кулас, кыдзи комсомолка. Сьӧвзяс тайӧ белӧйясыслы чужӧманыс да шуас: «Революция победитас!»— либӧ мыйкӧ татшӧм ногаӧс шуас, да оз кут корны налысь пощада ни аслыс, ни нылыслы. Пукалӧ сійӧ тадзи, олӧмыскӧд прощайтчӧ, а панидӧн пукалысь офицерыд казяліс нин, мый сыкӧд неладнӧ да сюся кутіс видзӧдны Катялы синъясас.

Алёна став тушанас топӧдчис бабушка дінӧ. Сылы первойысь ковмис шогсьыны-тӧждысьны эз мойдкывса аслас тьӧзка вӧсна, кодӧс ваӧ вӧйтіс лёк ичинь, эз кутшӧмкӧ царевна вӧсна, кодӧс унмовськӧдіс лёк сьӧлӧма волшебник, а ловъя том мам вӧсна да сылӧн зэв ичӧтик кага вӧсна.

Вӧрзис сьӧлӧмыс и аслас мойдысьыслӧн. Паськыд, тыръяя чужӧм вылас, кӧні ӧнӧдз на оліс спокойнӧй русскӧй мичлун, петкӧдчисны гӧрд чутъяс. Гӧлӧсыс сылӧн заводитіс дрӧжжитны.

— Но, но, мый жӧ водзӧ лои? — тэрмӧдліс внучка.

Недыр чӧв олӧм бӧрын бабушка водзӧ нуӧдіс:

— Но вот и пырисны найӧ, белӧйясыд, корисны документъяс. Сэк кості, кор капитан петкӧдліс ассьыс документъяссӧ, Катя муртса эз вошты вежӧрсӧ. Вот, думайтӧ, и ставыс, вот, думайтӧ, и пом, ӧні казяласны сылысь волнуйтчӧмсӧ, сюсьджыка видзӧдласны паспорт вылӧ да арестуйтасны. И помасяс сылӧн олӧмыс буретш заводитчигас да не аддзывны сылы сійӧс, мый йылысь мечтайтлісны найӧ верӧсыскӧд бойяс бӧрын шоча овлан шойччан лунъясӧ, и некод сы гу вылӧ оз уськӧд синва войтъяс. И ещӧ мӧвпаліс сійӧ: оз удайтчы сылы сетны подпольщикъяслы план,

и оз отсавны найӧ краснӧй частьяслы наступление дырйи. Уна бур йӧз вермасны та вӧсна, кыдзи и сійӧ, весьшӧрӧ пӧгибнитны.

Думайтӧ сійӧ тадзи и тайӧ думъяссьыс чукӧрмӧны сылӧн выль вынъяс. И полӧмыс сылӧн пӧйдитӧ. И спокойнӧ лоӧ сьӧлӧм вылас, и оз нин кывзы сійӧ, кыдзи ӧшинь сайын лыйсьӧны. Сэк кості патруль воӧ сы дінӧ: «Документъяс». Нывсӧ сійӧ пакетыскӧд ӧтлаын одеялӧ пыштӧ гартыштӧмӧн сетӧ офицерлы: на пӧ, кутыштлы сэк кості, кор ме корся да петкӧдла бумагаяс,— сэсся тэрмасьтӧг нюжӧдӧ ассьыс фальшивӧй паспортсӧ, весиг юалӧ патрульяслысь: «Тi онӧ тӧдӧй, позьӧ-ӧ ньӧбны йӧв тайӧ станциясьыс?»

— А мыйла сылы йӧвсӧ?

— Но, быттьӧкӧ кагаыслы. Пӧръяліс сійӧ найӧс, мӧдлаӧ бергӧдіс сёрнисӧ, медым найӧ эз сэтшӧм сюся видлавны документъяс. И вот, внученька, олӧмад тадзи и пыр овлӧ: морт кӧ кӧсйӧ вӧчны буртор, зэв кӧ ёна кӧсйӧ, сійӧ пыр шедӧдӧ тайӧс. Патруль лэдзис Катяӧс. Вокзалсянь офицер ачыс нуис сылысь чемодансӧ извозчик дорӧдз. Тайӧ Катяыс вӧлі мича. Ёна воис сьӧлӧм вылас офицерлы.

— Но, а подпольщикъяс получитісны плансӧ?

— А кыдзи жӧ! Катя найӧ квартира дорӧ вотӧдз некымын квартал сайын на мынтысис извозчиклы. Пырис ӧти дворӧ, сэссянь мӧд двор пыр вуджис орчча улича вылӧ, а сы бӧрын нин муніс сэтчӧ, кытчӧ вӧлі колӧ сылы.

— А мыйла сійӧ кытшлалӧмӧн ветлӧдліс?

— Сы вӧсна, медым белӧйяс эз вермыны туявны. А сэсся, кыдзи воис сійӧ асланым йӧз дорӧ, кыдз сӧмын висьталіс налы ставсӧ, сэтчӧ, места вылас, и уси.

— Мыйла нӧ сійӧ уси?

— Сійӧ и ачыс оз тӧд. Дерт кӧнкӧ, ас вӧснаыс и ныв вӧснаыс повзьӧмысла.

— А подпольщикъяс нимкодясисны?

— Дерт жӧ! Найӧ заводитісны лӧсьӧдчыны. Регыд сэтчӧ и краснӧйяс матысмисны. Кык боксянь найӧ кыдзи кучкасны белӧйяс кузя! Но, и мездісны карсӧ.

— А Катя?

— Но, мый Катя. Сійӧ вӧчис, мый вӧлі колӧ. Карысь сійӧс да сылысь нывсӧ корсис верӧсыс. Сійӧ зэв ёна радліс, мый гӧтырыс да нылыс ловъяӧсь да здоровӧсь, да ставсӧ вӧчӧмаӧсь бура...

— И вӧчисны став мир вылӧ пир? И ме сэні вӧлі, ма да сур юи... Да?— мудера юаліс внучка.

— Эз, Алёнушка, кутшӧм сэки пиръяс, белӧйястӧ эз на вӧв ставсӧ быръдӧма. Ещӧ мыйдтӧм на сы бӧрын ковмис воюйтны. Пир сійӧ ӧні, кор...

Екатерина Фёдоровна эз помав да, дрӧгнитӧмӧн, ланьтіс. Комнатаӧ ӧдйӧ пырис нылыс.

— Мама, мыйла тэ некор эн висьтавлы меным тайӧ мойдсӧ?— юаліс сійӧ.

— Тэ кывзін?

— Да. Ми час джын сайын воим. Ме пукалі столӧвӧйын ӧдзӧс дорас... Висьтав, мама, сійӧ ичӧтик нывкасӧ Женяӧн шуисны? Да? Но, висьтав регыдджык.

Екатерина Фёдоровна лӧня гогнитіс юрнас.

Ичӧтик Алёна дугдіс нин волнуйтчыны да ӧні юасян синъясӧн видзӧдіс то мамыс вылӧ, то Екатерина Фёдоровна вылӧ, гӧгӧрвотӧг, мыйла найӧ кыкнанныс сэтшӧма волнуйтчӧны. Чудакъяс — тайӧ верстьӧясыс!

МЕДСЯ ЗАВЕТНӦЙ ЙЫЛЫСЬ

Строительяслӧн центральнӧй посёлокӧдз ми мунім войнас. А гостиницаӧ ме вои, кор тайӧ ыджыд керкаыс ланьтіс нин да узис. Ставыс вошис рудоват рӧмыд пытшкын. Войся лампа би югӧр улын позьӧ вӧлі аддзыны сӧмын дежурнӧйӧс, коді вугравліс телефон дорын да лыддис кутшӧмкӧ кыз роман.

Туй вӧлі сьӧкыд. Ылі объектсянь бӧр локтігӧн ми веськалім туроб улӧ. Лымсӧ нуис стенаӧн, кодӧс муртса писькӧдіс фараяслӧн югӧрыс. Эз, эз да и ковмыліс корсьны туйсӧ, уджавны зырйӧн, йӧткыны буксуйтысь машина. Та вӧсна гостиницаса шоныдыс кажитчис вывті уютнӧйӧн.

— Воинныд бӧр?— юаліс садьмысь нывбаба-дежурнӧй. Сійӧ шӧйӧвошӧмӧн видзӧдліс дӧска вылӧ, кӧні оз вӧлі тыдав ни ӧти ключ.— Мияно бара зэв уна йӧз воисны. Ой, уна! Медбур экскаваторщикъяс слёт вылӧ чукӧртчисны. Монтажникъяс воисны.— И друг скӧрысь помаліс: — кӧсъянныд — пинясьӧй, кӧсъянныд — энӧй, ме тіян номерӧ лэдзи кык мортӧс.

Кодлы абу тӧдса, мый временнӧй гостиницаясын, кодъясӧс лӧсьӧдӧма строительство посёлокъясӧ воысь йӧзлы, йӧзлӧн приливъяс торъялӧны морскӧй приливъясысь сійӧн, мый оз чередуйтчыны найӧ отливъяскӧд. Кровать кӧ прӧст — и зэв бур. Ӧдйӧджык нин кыссян сы дінӧдз!

Вижоват лампочка, коді ӧшаліс пӧтӧлӧксянь лэдзӧм шнур йылын, вӧлі сэтшӧм бура вевттьӧма газетаӧн, мый сійӧ югдӧдіс сӧмын пызансӧ, коді сулаліс комната шӧрын. Раскладушкаяс, кодъяс вылӧ узьмӧдчисны выльӧн воысьяс, вошисны пемыдас. Кык ичӧтик би, то ыдждылӧмӧн, то чинлӧмӧн, мигайтчисны на весьтын, быттьӧкӧ висьталісны, мый тані ещӧ эз на узьны. Ӧвтіс чорыд табак тшынӧн.

Сэк кості, кор ме лӧсьӧді вольпась, пӧрччыси, некод эз шу ни ӧти кыв, но мыйлакӧ чувствуйтчис, мый менам локтӧмӧй орӧдіс выльӧн воысьяслысь сёрнисӧ. Ӧти номерын олысьяслы спокойнӧй вой сиӧм бӧрын ме тэрмаси кыскыны ас вылӧ одеялӧ.

Некымын минута вӧлі чӧв. Сэсся раскладушка вывсянь веськыдла дорсяньыс свежӧй том тенор шыасис деликатнӧя шӧпкӧдӧмӧн:

— Буракӧ, узьӧ нин.

— Абу шензяна, вермас лоны... Со сійӧ талун туйыд кутшӧм,— шуйгала дорсянь вочавидзис неуна кирган бас.

Туроб эз ланьт. Тӧв, коді усьласис кадысь кадӧ, вӧрӧдіс стенаяс, омляліс трубаын, таркӧдчис пач пӧданӧн. Кос лым швачӧдіс ӧшиньясӧ сэтшӧм лёкысь, кажитчис весиг, быттьӧ кодкӧ китырнас коялісстеклӧӧ лыа...

— Сідз, ті висьталанныд, мый збыльысь сійӧс асьсӧ аддзылінныд?— гораджыка нин шуис тенор.

— Ме эг шу, мый аддзылі. Вӧлі сы дорын матын, пӧшти орччӧн. Тайӧ збыль тадзи вӧлі.

— Кӧні нӧ, кор?

— Вот сійӧ и эм, кор! Таын и медся главнӧйыс. Ті энӧ воюйтлӧй Сталинградын?

— Ме вообще эг воюйтлы. Эз лэдзны. Уралын танкъяс строити.

— Но, сідзкӧ, кывзы обстановкасӧ. Сражениеяс бӧрся ті, дерт, следитінныд сводкаяс серти? Но сводка — сійӧ сводка, а бой — сійӧ бой. Сталинградтӧ кыдзи колӧ и кыз книгаӧ он гиж, кысь нин эськӧ сводкаӧ да... Менам бур друг вӧлі, пулемёт дорын мӧд номер, Скороходов Серафим, опытнӧй сэтшӧм зон, колхознӧй счётоводъяс лыдысь. Вот ӧтчыд сійӧ кыдзкӧ бойяс костын, кор лыйсьӧм лӧньыштлӧ, арталіс, мый телеграфнӧй столбӧ, коді туплясис миян точка дорын, веськалӧма кык сё

комын пуля да сымында тӧ осколокъяс, стӧча ог нин помнит. А бӧрынджык тайӧ столбсӧ ставнас сартасӧдз юкаліс да бонзьӧдіс. Со кутшӧм вӧлі билӧн плотностьыс!.. Тайӧ Симкаыс, менам почтённӧй мӧд номерыс, мукӧд дырйи шулывліс, мый не кӧ миян крутӧй военнӧй закалканым, миянлы татшӧм ситуация дырйи быдӧнлы ковмыліс эськӧ кыкысь вӧвлыны виӧмаясӧн да куимысь ранитчӧмаясӧн!.. Кыдз тайӧс казьтыштан, сідзи и папиросыд ачыс вомад пырӧ.

Рассказчик шаркнитіс истӧгӧн. Пӧтӧлӧкын довкнитчыліс лапмпалӧн чегъясьӧм вуджӧрыс, стенын мыччысьліс сьӧд ӧшинь, кытчӧ еджыд лапанас гыжъясис туроб. Истӧг кусі. Тӧв шутьляліс трубаын выль ярлунӧн.

— Но, но, нуӧд водзӧ, пожалуйста,— корис собеседник.

— Да, вот ме обстановка йылысь кӧсйи висьтавны... Ноябрь кежлӧ заводитіс кӧдзӧдны. Волга кузя кывтіс наридз. А берег бердӧ войяснас кутіс нин кутчысьны йи. Ковмис миянлы вӧньяснымӧс ещӧ на зэлӧдыштны. Мӧдар берегкӧд миян став йитӧдыс вӧлі прицельнӧй би улын. Ӧдъяс содтӧмӧн да маневрируйтӧмӧн вуджлывлісны юсӧ. А сэки мун да-й маневрируйт наридз да йи пластъяс костті!.. И делӧыс воис сыӧдз, мый не сӧмын снарядъяс, но и минаяс кутісны помасьны. Аттьӧ, мый артиллерия мӧдар берегсяньыс прикрывайтіс миянӧс... Да... Вот буретш тайӧ кадас ми, сталинградецъяс, и гижим сылы письмӧтӧ. Клянитчам не бӧрыньтчыны, Волга сайын миянлы му абу. Кӧть кулам, а сулалам. И ставӧн, мыйдтӧмӧн кӧть ми эгӧ вӧлӧй Сталинградын, быдӧн асланым киӧн кырымалім письмӧсӧ... Но и ме, дерт, ассьым чукыль-мукыльӧс пукті. А кыдз жӧ, пулемётчик! Уличнӧй бойын первой морт.

— Помнита тіянлысь тайӧ письмӧтӧ. Уралын миян сійӧс быд сменалы гораа лыддисны.

— Но, вот, аддзанныд... Мыйла эськӧ тайӧ ставыс вӧлі колӧ? Кажитчӧ, ыджыдӧ-ӧ делӧ — пуктыны бумага вылӧ ассьыд кырымпас? А проверка вылӧ кӧ — ыджыд вын тайӧ... Миян сэки медся пӧсь лунъясыс вӧліны. Мороз чишкалӧ фашистлысь коклябӧрсӧ, а сійӧ дзикӧдз дурмис, сюйсьӧ и сюйсьӧ. Бойяс сэтшӧм чорыдӧсь, мый ӧтка лыйӧм шы он вермы кывны. Гӧгӧр ставыс муралӧ. Муыс тіралӧ, быттьӧ сы улын сэтшӧм ыджыд мотор уджалӧ. Вит да кӧкъямыс атакаӧн лун венлывлім сэки. Сідзи изман пулемёт дорад, мыштӧ он вермы веськӧдны. И пыр вӧлі полан синъястӧ куньны: он кӧсйы, да унмовсян кӧ, сэки сэсся тэнӧ нинӧмӧн он вермы садьмӧдны. Но кыдз сӧмын мудзыд зэв нин ёна кутас личкыны, казьтыштан вӧлі, мый сылы ыстӧм письмӧын и тэнад кырымпас эм, сэки кыськӧ пыр и вынъясыд чукӧрмасны!

Эх, и косясим жӧ ми сэки, менам дона ёртӧй! Казьтыштан ӧні, да быттьӧ и ачыд он эскы. Тырмас, мися, вынъяс серти-ӧ тайӧ мортлы? А миян мортлы ставыс вынъяс серти...

Но, тайӧ абу главнӧйыс, а главнӧй дорас ме сӧмын на матысьми. И сідз, тӧв заводитчигӧн и лои миянлы ставнымлы генеральнӧй проверочка: коді мый дон сулалӧ. Фашист свежӧй часть пыртіс бойӧ. А миян полк босьтіс да и веськаліс главнӧй удар направление шӧрӧ. Венам кӧ атака, бӧрыньтчас кӧ, сэки эськӧ и самӧй кад лоӧ мышъяс веськӧдны, пӧсь кулеш салӧӧн сёйыштны да шонтысьыштӧм могысь фронтовӧй доза корны старшиналысь... Да кысь нӧ! Фашист нин горзӧ «гох». Выль атака. Кулеш тэ дорын котёлокын йиа коркаӧн вевттьысьӧ, пулемётнӧй кожухын пуӧ ва, а тэ тӧд сӧмын, чышкы биӧн обстреллысь секторсӧ... Мися, тэ ён, а ми ёнджыкӧсь, тэ упорнӧй, а ми упрямӧйджыкӧсь! Ог лэдз, он прӧйдит, сукин сын!

Ог помнит, кымынӧд сутки вылын ранитіс менсьым мӧд номерӧс. Правда, эз вывті сьӧкыда, но кыдз пӧлагайтчӧ. Сестраӧс колӧ чукӧстны,

медым эвакуируйтны сійӧс, да кылас ӧмӧй морт гӧлӧс татшӧм гым шыын. Да и Серафим менам пыксис: ог пӧ мун пулемёт дорысь — и шабаш. А ачыс ставнас лӧзӧдӧма, шинель пырыс сӧдзтысьӧ вирыс. Ситуация! Ачым нин кӧть нуи, да кыдзи нӧ пулемёт дінысь мунан? А найӧ кӧ выльысь кыпӧдчасны атакаӧ? Миян точка, колӧ шуны, медся вывтасінын. Век жӧ асъя дор сюрліс минута, кор быттьӧкӧ неуна лӧньыштіс. Лэпті ме ассьым верхӧй Серафимӧс пельпомъяс вылӧ, да и кысси сыкӧд неылӧдз. Сӧмын петі траншеяысь, а налӧн бара кутісны сёрнитны пулемётъяс. Бара атака! Мый вӧчны? А Серафим шӧпкӧдӧ: «Пукты менӧ муӧ и давай пулемёт дінӧ!» Ойзӧ, нетшкысьӧ. А атака ёнмӧ. Дзик нин быттьӧ миян рубеж дорын горзӧны. Ладнӧ. Пукті ме Серафимӧс траншея стен бердӧ, лӧнинӧ, а ачым аслам местаӧ. А фашист — со нин сійӧ, дзик нин менам синъяс водзын вуджрасьӧ. Уна зэв. Сэк ме лентаӧс ставнас, ньӧти джӧмдывтӧг, лэдзи на кузя. Но, тшӧкмуніс атака, ме бӧр муні Серафим дінӧ. Ловъя? А сійӧ пукалӧ, чудноӧй кутшӧмкӧ, рад зэв, и синъясыс ӧзйӧны... «Тӧдан,— шуӧ,— сержант, кодӧс ме ӧні аддзылі?» «Коді,— вочавидзи ме,— вермас лоны тані, кор муно бой?» «Асьсӧ,— шуӧ,— аддзылі, тані сійӧ, миянкӧд. Сӧмын на вот-вот ме дінті муніс второй батальонӧ. Меным весиг нюмъёвтіс. Шуис быттьӧ, кутчысь пӧ, салдат».

— Неужели сійӧс?— взволнованнӧя юаліс собеседник.

— Но да, тайӧс меным Серафим тадзи висьталіс. Видзӧда ме Серафим вылӧ и ог тӧд, веритны али не. «Тэ,— вокӧ, садя-ӧ? Кыдз нӧ тайӧ сідз? Ставыс точкаясын пукалӧны, окопъясын дзебсясьӧны. А сійӧ...» «Сідзи вӧлі, кыдзи ме висьталі,— вочавидзӧ Серафим,— мунӧ и пуляяслы оз копрась. Кыдзи тэнӧ, сідз жӧ аддзылі. Шинеля, фуражкаа. Кымынысь ме сійӧс киноысь аддзывлі, эг вермы не тӧдны?» Но, тӧлкуйтны некор, лэпті ме ассьым Серафимӧс пельпомъяс вылӧ, нуи пунктӧдз, сдайті сестралы... Сійӧ ничево, бодрӧй, ас садяс. Окасим ми прощайтчигӧн, ме эг вермы терпитны, бара сылысь юалі: «Верно, аддзылін? Эз-ӧ кажитчы?» А сійӧ вочавидзӧ: «Весиг сыысь бурджыка аддзылі, кыдзи ӧні тэнӧ аддза».

— Сійӧ ӧмӧй воліс сэки Сталинградӧ?

— А со кывзӧй... Кутшӧм пуляясӧн сӧмын эз лыйлыны миянӧс, кутшӧм порохъясӧн сӧмын эз коптитны, а меным сэки друг страшнӧ лоис. Кыдз нӧ сідз! Тані, позьӧ шуны, окопысь окопӧ ветлӧ смерть, юр лэптыны оз позь, а сійӧ миян пӧвстті ветлӧ... Но ӧд сійӧ бурджыка тӧдӧ, кыдзимый. И вот ме бӧр котӧрті аслам ячейкаӧ. Со и миян позным, и пулемётным, и гӧгӧр йӧз: командир миян, старшӧй лейтенант, и замполит, либӧ политрук, кыдзи сэки шулісны найӧс. Менӧ командир благодаритӧ: аттьӧ пӧ службаысь, награда вылӧ пӧ тэнӧ мӧд номеркӧд ӧтлаын представитам. Чорыда пӧ ті войнас фашистъясӧс освежитӧмныд. А ме сы пыдди, медым салдат моз вочавидзны ошкӧм вылӧ, видзӧда на вылӧ да думайта мӧдтор йылысь: «Висьтавны али не висьтавны?» Ас пытшкын кутны татшӧм радлун, асьныд гӧгӧрвоанныд, вывті сьӧкыд, а мӧдарсянь, вермас лоны, менам Серафимлы ставыс тайӧ чудитчис вир воштӧм вӧснаыс. Весьшӧрӧ лоӧ йӧзсӧ шызьӧдӧма.

— Но, а кыдз нӧ сэсся, тӧдмалінныд, сійӧ вӧлӧма?

— А вот кывзы. Миянӧс тайӧ войнас шойччӧг вылӧ Волга бердӧ блиндажъясӧ петкӧдісны. Менсьым позицияӧс волжскӧй флотилияса полуэкипажыс томиник матросикъяс занимайтісны. На пӧвстысь ӧти, коді менам местаӧ расположитчис, шӧпнитіс: «Кывлін пӧ, пехота, ачыс пӧ быттьӧкӧ тані миян ордын. Сідзкӧ инӧ оз ло мӧд ног, наступайтны кутам». Рад лои мен. Но, мӧвпала, тӧдӧма жӧ менам Серафимыд. А ачым пыр на вочавидза, кыдзи пӧлагайтчӧ салдатлы: «Тэ, мися, флотилия, сёй тшака

пирог, но кывтӧ кут пиньяс саяд. И ме та йылысь тӧда, но кытчӧдз абу на объявитӧма, сідзкӧ, и больгыны сы йылысь нинӧмла. Военнӧй тайна...» А сы бӧрын, кор РГК-лӧн артиллерия заводитіс миян позицияяс вомӧн фашистъяслы койны жарсӧ, кор самолётъяс кымӧръяс моз мӧдісны на вылӧ, сэки менам медбӧръя сомнениеяс бырины. Весьшӧрӧ ли мый йӧзыс шуӧны: Сталин — сійӧ победа? Ме сідз думайта: лыддис сійӧ миянлысь кывъяс, мый ми кулам, а сулалам, мый Волга сайын миянлы му абу, и вот локтіс аслас салдатъяс дорӧ... Вот тадз ме и вӧвлі сы дінын матын пӧшти орччӧн... Но, узям ли мый?

— Узьны кӧ, и узьны:

Ланьтісны. Туröб гыжъясис ӧшиньӧ. Комнатаын то ӧтилаын, то мӧдлаын дзуртыштлісны раскладушкаяс. Сталинградскӧй ветеран эз вермы чӧв овны:

— Он на узьӧй ли мый?

— Ог узь.

— Думайтанныд?

— Думайта.

— Мый йылысь?

— Да, тіян висьт йылысь... Сталин — сійӧ победа. Шуан вот муköд дырйи да он думыштлы, кутшӧм ыджыд правдаыс таын... Ті узьны онӧ вывті окотитӧй? Сідзкӧ, кӧсъянныд кӧ, ме висьтала жӧ тіянлы ӧти случай... Миянлысь объектнымӧс ті тӧданныд?

— Вот тэныд и на! Слава богу, тӧдышта! Ме ӧд первойсӧ аслам экскаваторӧн тіянын и луаси.

— И миян уджлысь фронтсӧ бура тӧданныд?

— Да, кыдзкӧ-мыйкӧ.

— И миян планӧн тӧдсаӧсь?

— И планӧн тӧдса. Крепыд план. Оз прöстӧ тіянӧс ставлы пример пыдди пуктыны.

— Вот и представитӧй аслыныд: татшӧм напряжённӧй план дырйи грунтӧвӧй ваяслысь тӧдлытӧг кыптӧм, содӧм. И пыр жӧ став бетонной уджъяслӧн дас вит процентыс вермас вошны весьшӧрӧ! Сідз шуны, виччысьтӧм удар мышсянь. А график арталӧма стӧча-стӧча. Туан ва матысмӧ. Он кӧ ас кадын помав бетонирование, став уна тӧлысь чӧжся миян уджъяс, зэв уна материал, уна миллион шайт, миянлысь став грудӧвӧй слава — ставсӧ мыськас арся ваыс.

— Делӧыс серьёзнӧй.

— Вывті!.. Венны позьтӧм сьӧкыдлунъяс, кыдзи тӧдса, абуӧсь. Но и тані аддзим петан туй. Дерт, бетонной да сыкӧд йитӧдын муköд уджъяслӧн объёмыс сэтшӧма содіс, мый колӧ вӧлі пӧшти кык пӧв содтыны рабочӧйяслысь лыдсӧ. Но кытысь найӧс пырысь пыр босьтан? А кадыд мунӧ. Поводдя мисьтӧммӧ, степь весьтті ветлӧны кымӧръяс. Вот-вот шливкнитасны арся зэръяс, ойдасны шоръяс, тырасны балкаяс, ыджыда туас ва...

— Да, ситуация... Мый нӧ, куритчам сідзкӧ, татшӧм кӧ нин делӧыс,— шуӧ сталинградскӧй ветеран, кодлӧн папиросыс ӧгралӧ рассказчик койка дорын нин.

— Ачым ме абу строитель. Монтажник. Миян делӧ — машинаяс, и став тайӧ историяыс ни меным, ни менам группалы формальнӧ оз касайтчы. Но вермас ӧмӧй лоны тані сёрни персональной кывкутӧм йылысь? Делӧыс кровнӧй. И меным кыдзи инженер-механиклы, кутшӧм кӧть ичӧтӧсь эз вӧвны гидротехникаын менам тӧдӧмлунъяс, гӧгӧрвоана, мыйӧн ставыс тайӧ угрожайтіс стройкалы.

— Да, тайӧ сідзи.

— Друг объект кузя кывсис сёрни, мый сійӧ пӧ воӧ миян стройка вылӧ.

— Дугдӧй ті. Чайтанныд сійӧ сэки вӧліс тані?

— Энлӧй, ноко... Асывнас, кор ме лэччи камераӧ, кӧні муніс монтаж, ме дінӧ матыстчис слесарьяслӧн бригадир да шӧпнитіс: «Ачыс татчӧ лэбзьӧма». «Кысь тэ тӧдан?» «Сӧмын та йылысь и тӧлкуйтӧны ставыс». Гӧгӧрвоанныд, мый вӧчисны сэки миян сьӧлӧмъясным?

— Да!..— Сталинградецлӧн папиросыс пыр тшӧкыдджыка югдылӧ да пемдылӧ.

— Не кӧ талун — аски сійӧ миян дінӧ воас, а миян объект ва туӧм водзвылын восьса ранаӧн куйлӧ... Вот ті сталинградскӧй салдат, и гордитчанныд тайӧн. А ме уралец да сідзжӧ гордитча тайӧн. Миян война дырйи, овлывліс, вежонъясӧн цехысь эз петавлыны. Но татшӧмторсӧ, мый тані вӧлі, и Уралын война кадӧ эз удайтчыв аддзывны. Мыйкӧ эскыны позьтӧмтор вӧліс тані! Медым спаситны ваысь асланыс киясӧн вӧчӧмтор, йӧз уджалісны сутки, мӧдӧс, коймӧдӧс... Десятникъяс, прорабъяс вӧтлӧны найӧс гортӧ, а найӧ оз мунны либӧ ветласны, быттьӧкӧ мунасны нин, а кватитчан да бӧр бергӧдчасны. А кодӧскӧ кӧ нин личкыліс ун, водлісны сэтчӧ жӧ, медым не воштыны лишнӧй кад посёлокӧдз ветлӧм вылӧ. Сёян корисны вайны уджаланінӧ. А уджалісны кыдзи! Ещӧ шуасны: чудесаяс пӧ оз овлыны. Неверно, овлӧны чудесаяс, сӧмын оз петны найӧ енсянь да бессянь, а петӧны мортсянь... Бетонщикъяслӧн выработка сійӧ лунъясас, эсканныд-ӧ, сизим сё процент сайӧ вевтыртіс. Электросварщикъяс кыпӧдісны тысячаӧдз. Эг кӧ аддзыв ме тайӧс аслам синъясӧн, эг эскы эськӧ. Нинӧм вылӧ! Прӧстӧ кутшӧмкӧ багатыръяс кодьӧсь лоины йӧзыс, кор найӧ стройкасӧ спаситісны бедаысь...

— Татшӧмыд овлӧ.

— Да, мый сэн овлӧ! Вӧлі! И вот рабочӧйяслӧн эшелон, коді локтӧ вӧлі миянлы отсӧг вылӧ, бӧр бергӧдчис. Отсӧг эз ковмы. Асьным асланым киясӧн справитчим.

— Но, а сійӧ, эз во?

— Эз. Миян дінӧ эз во. Но ми сэки сэтшӧма уджалім, мый меным и ӧні на кажитчӧ, быттьӧ збыльысь сійӧ воліс сэки миян ордӧ, видзӧдліс миянлысь уджнымӧс, ошкис мияныс бур делӧясысь.

— Вын!

— Мый ті шуинныд?

— Вын, шуа, сы нимын. Зэв ыджыд вын!

— Тайӧ збыль.

— Но, давай узям? Спокойнӧй вой!

— Кутшӧм нин тані спокойнӧй вой! Унмовсян ӧмӧй тані!

Вӧлі кылӧ, кыдзи сталинградскӧй ветеран, пасьтасьӧ, кашкигтыр кӧмалӧ гынкӧмъяссӧ. Сэсся сійӧ шынитӧв петкӧдчис пызан дорӧ, кышакыліс бумагаясӧн. Билӧн векни луч улын, кодӧс коялліс газетаӧн вевттьӧм лампа, мыччысис сылӧн гӧгрӧс, дженьыда шырӧм да дзорман юрсиа юрыс.

— Ичӧтик идея чужис менам тайӧ сёрнисӧ нуӧдігӧн. Мен ӧд аски колӧ аслам приёмъяс йылысь экскаваторщикъяслы висьтавны, вот и ещӧ ӧтитор-мӧдтор юрӧ воис, кыдз мен чайтсьӧ, полезнӧйтор. Ті узьӧй, а ме гижышта, медым не вунӧдны. А то артмас сідзжӧ, кыдзи мойдкывса сійӧ татариныслӧн, коді вӧтӧн аддзыліс рок, садьмис да корсьӧ пань, а рокыс вӧтас и колис.

Недыр кад вӧлі лӧнь, сӧмын бумагаяс шаркакылісны. Сэсся дзуртыштіс мӧд раскладушка. Кывны кутіс, кыдзи монтажник лӧсьӧдчӧ пась-

тасьны. Медбӧрын пызан весьтын ӧшйис мӧд юр мылькъя плеша, шобді рӧма кудритӧм чуба.

— Ті правӧсь, он унмовссьы. Ноко, висьталӧй ассьыныд ичӧтик идеянытӧ. Гашкӧ нӧ, и ме тшӧтш верма лоны полезнӧйӧн. Ме кӧть ӧні монтажник, но тіянлысь экскаваторъястӧ тӧда. Землякъяс найӧ меным. Миян заводын найӧс стрӧитӧны.

Часы, коді ӧшалӧ вӧлі кӧнкӧ ылын коридорын, зэв тӧдчана басӧн, тэрмасьтӧг кучкис нёльысь.

КОНСУЛЬТАЦИЯ

— Ті кӧ лыддянныд, мый колӧ быть висьтавны тайӧ происшествие йывсьыс, то лэдзӧй нин медводз гӧгӧрвоӧдны тіянлы, ӧти-кӧ, коді сэтшӧм Наташаыс да, мӧд-кӧ, петкӧдлыны обстановкасӧ, кыдзи тайӧ ставыс лоис, кӧть ачым ме, колӧ шуны, нинӧм торъясӧ, коді эськӧ заслуживайтіс внимание, ставас таын ог аддзы. Обычнӧй, позьӧ кӧ шуны, пыр овлан делӧяс...

Николай Чумаченко, старшӧй багермейстер, сійӧ жӧ стройка вылын медбур землесоснӧй снарядса комсомольскӧй группорг, демобилизуйтчӧм артиллерист, коді эз на вошты ассьыс гвардейскӧй собранностьсӧ, подтянутостьсӧ, велалӧм жестӧн лӧсьӧдыштіс ӧкуратнӧй гимнастёркасӧ, код вылын вӧліны орччӧн Отечественнӧй войнаса кык орден да Краснӧй Звезда орден. Но помавны мӧвпсӧ сылы эз сетны. Сёрниӧ тэрыба пырис голубӧй синъяса, гӧрд банбокъяса ичӧтик тушаа ныв. Шабді кодь пашкыр юрсинас пыркнитӧмӧн сійӧ трагическӧя швачнитіс кияснас.

— Ой, кыдзи сійӧ нюжӧдӧ!.. «Ӧти-кӧ, мӧд-кӧ»!... Но мый сэні висьтавлыныс? Наташа — земснарядса начальниклӧн ныв. Но да, буретш сылӧн, знаменитӧйыслӧн... Нывкаыслы ӧні дас ӧти тӧлысь, а сэки, тулыснас, вӧлі кӧкъямыс. Сійӧ— первой кагаяс пӧвстысь ӧти, кодъяс чужисны строительство вылын, и налӧн ставнас экипажыс, весиг пӧрысь боцман Никитич, коді нывбабаяс дырйи оз прӧстӧ дугды сёрнитӧмысь,— ставныс найӧ памятьвоштытӧдз радейтӧны нывкаӧс. И та вӧсна, кор Наташалӧн друг лоӧ ичӧтик понос, ставнас земснарядсӧ лихорадитӧ...

Комсогруппорг старайтчӧ видзны ассьыс кӧдзыд собранностьсӧ, но сылӧн кӧсйытӧг петӧ нюм косіник гожъялӧм чужӧм вылас:

— Ті видзӧдлӧй сы вылӧ: и тайӧ том сӧветскӧй специалист!.. Бур, мый ме некор нинӧмӧн ог вись, а то бурджык эськӧ бабка дінӧ станицаӧ муні, татшӧм несерьёзнӧй врач дінӧ дорысь. И сідз вот, Наташа йылысь. Збыльысь, сійӧ миян начальниклӧн ныв, и збыль, сійӧ сэки висьмис, и висьмис серьёзнӧя. А делӧыс вӧлі буретш тулысын, ытва дырйи, медся пӧсь кадас, кор миянлы колӧ вӧлі уджавны медся ыджыд отдачаӧн. Начальник миян — из. Ме сійӧс медся сьӧкыдінъясас аддзывлі, сылӧн весиг гӧлӧсыс эз вежсьывлы, а тані друг миян изйыд сетчыны кутіс. Некодлы нинӧм оз шу — уджалӧ, кыдзи и пыр, но ставлы тыдалӧ: мыйкӧ сыкӧд лоис. Омӧльтчӧ, синъясыс гӧрдӧсь, кыдз быттьӧ кроликлӧн, и сэтшӧм сійӧ лоис, быттьӧ ставсӧ сылӧн зэлӧдӧма звӧниттӧдз. Но ныв йылысь некодлы ни ӧти кыв. Ставсӧ ас пытшкас новлӧдлӧ. Видлісны эськӧ ребята разведайтны: мый пӧ тіянкӧд? «Нинӧм,— шуӧ,— мекӧд особӧйыс эз ло. Вӧчӧй ассьыныд уджтӧ, энӧ отвлекайтчӧй прӧстӧсӧ». Йӧрш кодь лоис сутшкасьысь, сысянь, кыдз быттьӧ пӧгребсянь, кӧдзыдӧн ӧвтӧ. Но, ребята аддзӧны, мый сійӧс ни писькӧдчанӧн, ни шылаӧн он вермы вӧрзьӧдны, и эновтчисны, торйӧн нин сы вӧсна, мый ставыс тайӧ уджсӧ оз торк, и миян судно воддза мозыс медводзын. Да и уджыс, збыль кӧ висьтавны,

ставлы тырмис. Решитӥм ми Май первой лун кежлӧ снарядлӧн паспортын индӧм мощность серти ӧтиӧн-джынйӧн пӧв унджык выработайтны. Но и старайтчисны коді кыдзи вермис.

— Найӧ асланыс сійӧ «грунтлӧн деловӧй кубометръяс» вӧсна ставсӧ вунӧдӧны!— чӧвтіс сёрни костас ныв да ироническӧя видзӧдліс багермейстерлань.

Сійӧ, тыдалӧ, веськаліс цельӧ. Зон мыжа морт моз лэдзис синъяссӧ да вӧчис вид, мый репликасӧ эз кывлы.

— Но, а ме ӧд не сӧмын багермейстер, а ещӧ и комсогруппорг. Менӧ не сӧмын, кыдзи сійӧ выражайтчӧ, «деловӧй кубометръяс», мӧд ногӧн кӧ выработка,— менӧ и мортъяслӧн душаясыс интересуйтӧны. Мӧвпала: раз удж вылын миян полнӧй порядок, сідзкӧ гортас миян начальниклӧн мыйкӧ абу ладнӧ. Шаркниті ме сы ордӧ квартираас рытын, кор сійӧ вахта вылын вӧлі, и пыр жӧ гӧгӧрвои обстановкасӧ. Кагаыс кулан выйын, врачьяс кияснас шенасьӧны, мамыс кок йывсьыс усьӧма, а ачыс кыдз сӧмын вахта вылысь воас, сідзи и кага кровать дорас мӧд сменаӧдз дежуритӧ. Повзи ме. Вот врач ёртыс правильнӧ висьталіс, ми тайӧ Наташкасӧ ставӧн радейтам. Мича сэтшӧм нывкаыс, рудоват синъяса, рыжӧй кодь, веськыд би. А сійӧ куйлӧ оз вӧрзьӧдчышт, и чужӧм вылас ӧти синъяс сӧмын тӧдчӧны, ыджыдӧсь, норӧсь. Думышті ме миян начальник йылысь и страшнӧ меным лои. Таташӧм шог, а сійӧ нинӧм оз петкӧдлы... Решиті действуйтны. Котӧрті амбулаторияӧ. Вой, пӧдса. Немыднас звоноксӧ эг аддзы, давай ӧдзӧсас грымӧдны... Помнитанныд, доктор ёрт?

— Да, тайӧс регыдӧн он вунӧд. Ме сэки дежуриті — висьысьяс абу, вугыртыштлі неуна, друг кылӧ лёкысь грымгӧм. Ме думышті, эз-ӧ нин ытваыс перемычкасӧ орӧд. Нянька котӧртӧ: «Лизавета Никитична, сэні йӧй кутшӧмкӧ пырӧ!» А сійӧ нин тані, ме водзын, натуральнӧй ыджданас. Но, аддзылінныд эськӧ мед сійӧс сэк! Шапкатӧм, няйтӧсь, пӧсьыс чужӧмтіыс визувтӧ: «Доктор, беда: Наташка кувны кутіс!» Коді сэтшӧм Наташаыс, мыйысь кулӧ, а сійӧ оз висьтав. «Мӧдім»— и ставыс. «Кытчӧ мунныс? Энлӧй, ме машина кора».—«Оз пройдит сэтчӧ машинаыс: ытва, няйтыс пидзӧсӧдз». А ачыс нин пальто ме вылӧ кышӧдӧ. И сэсся, тӧданныд, километр кык котӧртім няйтті. Калошиӧс ме вошті. Да мый сэн калоши — сэні и резинӧвӧй сапӧг эськӧ эз отсав. А кӧні нин пидзӧсысь вылӧдзджык вӧлі, сійӧ босьтліс менӧ ки вылас да вуджӧдліс... эстшӧм ош. Висьысь ордӧ ме вои, быттьӧ менӧ пульповодысь кыскисны, а сійӧ весиг садьӧ воны меным эз сет, нуӧдӧ веськыда кровать дорӧ: «Со Наташа!»

Кодкӧ кӧ эськӧ меным висьталіс институтын, мый ковмас тадз вот волыны пациентъяс дінӧ, ме ӧмӧй эськӧ вериті. А сэк нинӧм: лолышті, мысси, видлалі висьысьӧс. Менам диагнозӧй воддза заключениеясыскӧд стӧч лӧсяліс. Врачьяс вӧчисны мый вермисны, но тайӧ висьӧмыс ичӧтъяслӧн пӧшти оз лечитсьы. Нывкаыс оз нин и вӧрзьышт, мамыс кынмӧма шогысла, а тайӧ—ме сэки сійӧс батьӧн думайті—кевмысьӧ: «Доктор, вӧчӧй чудо, спаситӧй!» Ме шуа: «Чудесаяс оз овлыны». А сійӧ упрямӧя: «Мортыс кӧ ёна кӧсйӧ, лоӧ чудо!»

И ті тӧданныд, тыдалӧ збыльысь: век жӧ чудесаяс овлӧны. Сэк мен друг уси тӧдвылӧ, мый кор стажируйтчи институтскӧй клиникаын, сэні уна сёрнитісны миян профессор йылысь, известнӧй академик, наукаса заслуженнӧй деятель йылысь, коді разрабатывайтіс тайӧ страшнӧй висьӧмсӧ лечитан выль метод. И вот, кыдз сӧмын тайӧ гражданиныс висьталіс чудо йылысь, ме сылы и вочавидзи: мый лечитан методсӧ разработайтӧма, но ӧні проверяйтсьӧ, и мый ачым ме сійӧс стӧча ог тӧд, а сӧмын кывлі сы йылысь. И ті тӧданныд, мый сійӧ, со буретш тайӧ гражданиныс, орденоносецыс, почтённӧй багермейстерыс, комсогруппоргыс и муӧдтор, и

мукӧдтор, вӧчис?.. Сійӧ кватитіс менӧ, врачӧс, ки вылас да заводитіс бергӧдлыны комнатаас...

Тайӧ збыльысь эз лӧсяв спокойнӧй, подтянутӧй, собраннӧй мортлы, но сылӧн лӧсталысь мугыд чужӧм вылын кыптӧм гӧрдыс петкӧдліс, мый ставыс тайӧ вӧлі збыльысь.

— Да-да, кутіс бергӧдлыны менӧ ичӧтик висьысь да сылӧн мам дырйи, мый, сӧгласитчӧй, вӧлі дзик нин лӧсявтӧм. И сэні мӧдӧдчис ставыс, кыдзи Чеховлӧн «Вӧв фамилия» рассказын, сӧмын сійӧ торъялӧмӧн, мый сёрниыс муніс не идиот-баринлӧн дурацкӧй флюс йылысь, а дивӧ кодь ичӧт кагалӧн олӧм йылысь. Ме казьтылі да стӧча эг вермы казьтыштны, кутшӧм жӧ тайӧ методыс. И кымын ёнджыка ме думайті, сымын ёнджыка гӧгӧрвои, мый зэв важнӧй детальяс ме вуножді, а, гашкӧ, весиг кыдзи колӧ и эг тӧдлы. И кӧть некутшӧм мыж тані менам эз вӧв, меным лои страшнӧ: сы вӧсна, мый ме аслам стажировка дырйи эг вӧв ставсӧ тӧдны кӧсйысьӧн, вермас кувны тайӧ кагаыс.

Но казьтылӧмъясыс миян эз нюжавны кузя. Сійӧ друг городіс: «Он тӧдӧй — абу беда! Важнӧ, мый сӧветскӧй медицинаны татшӧм средствоыс тӧдса. Клиникаыслысь телефонсӧ тӧданныд?» Ме радлі: торйӧдчигӧн аслам книжкаӧ ме гижалі пӧдругаяслысь адресъяс — сэні, дерт, вӧлі и колана номерыс. Но мый сійӧ номерыс? Клиникаыс вӧлі куим да ӧкмыс му сайын, Москваын, а ми вӧлім степын. Вӧлі пемыд вой, и ытва торйӧдіс миянӧс весиг центральнӧй посёлокысь, кӧні эм телеграф да междугороднӧй телефон. Но сійӧс тайӧ эз нин шӧйӧвошты. «Доктор,—шуӧ,—котӧртам гидромеханизация контораӧ, сэні эм телефон! А мукӧдторсӧ босьта ас вылӧ». Вывті самоувереннӧй гражданиныс, збыль ӧд?

— Ме ог ас вылӧ, ме сӧветскӧй йӧзлы эска. Да мыйла тан самоуверенностьыс? Ме тӧдмалі клиникалысь номер, телефоныс вӧлі матын, врач орчча — и абу омӧль, кыдзи бӧрас тыдовтчис, врач, кӧть, збыль кӧ висьтавны, сылӧн чангыль ныръс да торйӧн нин со тайӧ пашкыр юрсиыс сэки эз вӧчны ыджыд доверие.

— Тыдалӧ, пенсне ковмас лӧсьӧдны, медым вӧчны солиднӧй впечатление со татшӧм, кыдзи миян амбулаторияын няня шуӧ, «запсихованнӧй пациентъяс» вылас... Но, воим ми телефон дорӧдз. Тайӧ гражданиныс босьтӧ трубка, звӧнитӧ миян междугородньӧйӧ. И сэтшӧм пӧтивнӧй, юмов гӧлӧсӧн шуӧ: «Девушка, тайӧ ме, Чумаченко, комсомольскӧй земснаряд вылысь. Здравствуйте». Налӧн телеграфкӧд да междугороднӧйкӧд дружба. Налы тшӧкыда страналӧн став помъяссянь чолӧмалӧмъяс да поздравлениеяс воӧны, устнӧйяс и телеграфнӧйяс, а сы вӧсна сэні найӧ знатнӧй клиентъяс. Но сетны срочнӧ Москва сылы первой ӧткажитісны: правилӧяс серти, абонентлы колӧ личнӧ пыравны переговорнӧйӧ, сетны аванс, оформитны заказ. Ӧти кывйӧн кӧ, гӧгӧрвоанныд, правилӧяс! А нокӧ пырав, кор ытва междугороднӧйысь тіянӧс торйӧдіс! Но сійӧ оз шӧйӧвош. Ті, дерт кӧнкӧ, кывлінныд — сійӧ отличнӧй агитатор! И сійӧ налы зэв выразительнӧя разъяснитіс, мый став сӧветскӧй законъяссӧ да правилӧяссӧ гижӧма сы могысь, медым бурджыка да гажаджыка овсис йӧзыслы, и мый, сёрниыс кӧ мунӧ морт олӧм йылысь, правилӧяссӧ позьӧ и вежыштны. Та дырйи сійӧ сідз висьталіс висьысь кага йылысь, мый телефонистка-нывъяс нормисны. Торкны правилӧяс найӧ, правда, эз лысьтны, но выходсӧ аддзисны: найӧ асланыс деньга вылӧ срочнӧ корисны Москва.

— Получитӧ ме Москва,— нюмъялӧмӧн шуӧ Чумаченко.— Колана номер меным йитісны. Вочавидзис клиника кузя дежурнӧй: мый пӧ тіянлы колӧ? Ме шуа: «Меным сэтшӧмтӧ профессорӧс, консультация могысь». А дежурнӧйыс менӧ шемӧсмӧдӧ: «Сэтшӧмтӧ профессор лечитчӧ курортын, Сочиын». Ме весиг окӧсті дӧсадаысла. А сійӧ.... Ті тӧдан-

ныд, мый вӧчис тані пукалысь врачыс? Сійӧ бӧрддзис, а синваыс мӧдӧдчис куим визьӧн... А сэні ещӧ, кыдзи пыр овлӧ междугородньӧйкӧд, сёрнитчӧмъясыслӧн медся интересной местаын шум, треск—и кор ме трайӧдлі трубкасӧ да пӧлялі сэтчӧ, кутшӧмкӧ пу кодь гӧлӧса морт висьталіс: «Дугӧдӧй сёрнитӧ, тіян кадыд помасис». Ме скӧрми: «Кыдзи помасис? Кыдзи ті лысьтанныд торкавны! Сёрныс морт олӧм йылысь муно! Волго-Донсянь, коммунизмлӧн стройкасянь, сёрнита!» И ті тӧданныд, ме татшӧм эффектсӧ эг виччысь. Сійӧ жӧ пу кодь гӧлӧса мортыс московскӧй междугородньӧйсянь юалӧ выльысь: «Волго-Донсянь? Ӧти минута, йита». И бара телефон дорас клиника. Дежурнӧй тӧдмаліс нин менӧ. Правильнӧ, шуӧ, сэтшӧм методыс эм, испытайтӧма, но ачыс сійӧ, дежурнӧйыс, костнӧй туберкулёз кузя специалист да лечитӧмыслысь подробностьяссӧ оз тӧд, консультируйтны оз вермы. Юала: «Кутшӧм адресыс санаторийыслӧн, кӧні ӧні профессорыс?» Дежурнӧйыд весиг эрӧстіс дӧсадаысла: «Ті йӧйминныд! Старикыс мӧдӧд во отпускын эз вӧв. Позьӧ ӧмӧй торкны сылысь шойччӧмсӧ!»

Сэк кості ме анализируйті нин междугородньӧй станцияса пу кодь гӧлӧса ныв дінын ассьым успехӧс да гӧгӧрвои, мый Волго-Дон — магическӧй кыв. Ме и дежурнӧйлы вурышті: «Кыдзи тайӧ ті адрессӧ миянлы он висьталӧй — тайӧ жӧ Волго-Донсянь сёрнитӧны, коммунизмлӧн стройкасянь!» Сійӧ: «Збыль ӧмӧй самӧй Волго-Донсянь, весьӄыда сэсянь?»— «А кыдз жӧ,—шуа,— буретш сэсянь... Меным, шуа,—ӧні ӧшинь пыр медся знаменитӧй шлюзыс тыдалӧ». Кыла, сійӧ тэрмасьӧмӧн шурӧдчӧ бумагаӧн. «Гижӧй,— шуӧ,— адрес: «Сочи, санаторий «Приморье», коймӧд палата, телефон номерыс сэтшӧмтӧ...», и «извинитӧй,— шуӧ,— ме эг тӧд, мый Волго-Донсянь»...

— Медбӧрын адресыс миян киын! Радлі ме ёна,— торкӧ ныв-доктор да гусьӧникӧн чышкыштӧ аслас кузь синкымъясысь синвасӧ.— Но сэн выль беда: заказ помасис. Миян переговорнӧйын телефонисткаяс, вӧлӧмкӧ, став капиталсӧ нин ассьыныс видзӧмаӧсь, мынтысьны сёрнитӧмысь нинӧмӧн. Тайӧ гражданиныс кевмысьӧ: «Нывъяс,уджысьлӧй кыськӧ, пожалуйста! Аски ме тіян став сменаыдлы «Магнолия» флаконӧн сета». Тан сійӧ, дерт, вӧчис зэв ыджыд бестактность, и сылы тайӧ «Магнолиясьыс» насянь правильнӧя сюрис. Но найӧ век жӧ кытчӧкӧ сэн котӧртлісны, деньга уджысисны. Звонок... Сочи, санаторий «Приморье» провод дорын. Сылы рад лоис да кыдзи равӧстас трубкаас: «Сёрнитӧ Волго-Дон!»

— Но тадзсӧ ме, шуам, эг горӧд. Но збыль, мед регыдджык сэн найӧс вӧрзьӧдны, шуа: мися, провод дорын Волго-Дон строительство. «Миянлы срочнӧ,— шуа,— колӧ телефон дінӧ тіянын шойччысь сэтшӧмтӧ академик». Сэні кутшӧмкӧ ласков старушка матыстчис. «Ӧні,— вочавидзӧ,— миянын вой, академик узьӧ, да и абу профессор, абу академик сійӧ тані, а шойччысь, беспокоитны сійӧс оз позь. Шойччысьяслы междугородньӧй телефон кузя сёрнитӧм вылӧ эм вежоныи ӧти лун, и именно вӧскресенье, и именно дас квайтсянь кызь часӧдз». Сэн нин ме збыльысь скӧрми. «Мыйнӧ,— шуа,— коммунизм стройкаяслы отсӧг йылысь сӧмын собраниеяс вылын мича кывъяс висьталанныд, а кыдз сӧмын делӧӧдз воис — вӧскресеньеясӧ дас квайтсянь кызьӧдз?» Кыла, ӧбидитчис старушкаыс. «Мыйла,— шуӧ,— тані коммунизмлӧн стройкаясыс да кутшӧм отношение налӧн профессор-педиатр дінӧ?»—«А кыдз жӧ,— шуа,— ті чайтанныд, мый миян тані гигантскӧй машинаясыс асьныс уджалӧны, йӧзтӧг? Йӧз строитӧны, а йӧзыслӧн челядь, и тайӧ челядьыс вермасны сьӧкыда висьны да весиг лоны кулан выйын». Сэтчӧ старушка: «Ог нин тӧд, мый вӧчны, миян зэв строг». А ме жмита: «А ті эн думайтӧй — садьмӧдӧй

профессорсӧ, висьталӧй: Волго-Дон пӧ провод дорын, мед сійӧ ачыс решайтӧ!» И мый эськӧ ті думайтанныд? Минута эз коль, кыла сибдӧм старческӧй бас: «Но, коді сэн Волго-Донсяньыс? Мый лоис?»

Нывка-врач нюмъёвтіс:

— Сэки тайӧ гражданиныс ёна повзис. Трубкасӧ меным киӧ сюйыштіс. Но, а ме нинӧм, ме кыдзи верми, висьталі висьӧмлысь историясӧ, и— тӧданныд, ме тайӧн ёна гордитча — сійӧ ошкис менӧ диагнозлӧн точностьыс, сыысь, мый ми именнӧ сы дінӧ шыӧдчим, висьталіс, мый колӧ вӧчны, диктуйтіс рецептура. Бура, тэрмасьтӧг сёрнитіс. Некымынысь мияӧс кӧсйисны торкны, но тайӧ раз нин ачыс профессор висьтавліс магическӧй кыв «Волго-Дон»— и сёрниыс заводитчыліс выльысь. Сэсся, помасигас, благодариті ме сійӧс чудесной консультацияысь да куті корны пӧсьтитны сыысь, мый торки сылысь шойччӧмсӧ. А сійӧ друг кыдз скӧрмас: «Тіянлы, доктор, яндзим тадзи сёрнитны! Обязательнӧ звӧнитӧй, ковмас кӧ. Рад,— шуӧ,— кӧть медся ичӧтик изтор миян стройкаӧ пуктыны». И требуйтіс, медым сылы быть юӧртны лечитӧмлӧн результат йылысь... А водзӧ? Водзӧсӧ вӧлі кокни нин. Миян ӧд тані отличнӧй больница да бур аптека. Ме телефон пыр закажиті аптекаӧ ставсӧ, мый колӧ; со тайӧ мортыс Дон вомӧн кывтысь йи пластъяс костті пыжӧн вуджаліс... Медся удивительнӧйыс вӧлі сійӧ, мый став тайӧ делӧ вылас ковмис кык часысь не унджык. Асъявылас ме вӧчи нин висьысьлы первой инъекция, а бӧрас тайӧ гражданиныс эз зэв вежливӧя, вывті нин тэрыба, колльӧдіс менӧ амбулаторияӧдз, а ачыс котӧртіс земснаряд вылӧ — гажӧдны бать-сӧ да примитны вахта.

— Но, и мыйӧн жӧ ставыс помасис?

Том йӧз видзӧдлісны ӧта-мӧд вылас. Врач лэдзис синкымъяссӧ да гӧрдӧдіс, а багермейстер бергӧдчис стенлань, мыйлакӧ торйӧн ёна интересуйтчис омӧля косьмӧм штукатурка вылын кузьмӧс пятнаӧн. Қыкнанныс найӧ эз выдержитны да серӧктісны: ныв — гораа, гажаа, кыдзи сералӧны восьса сьӧлӧма йӧз, а зонмыс — шытӧг, кутчысьӧмӧн.

— Мыйӧн помасис? Наташа бурдіс. Ми земснарядса став экипажӧн мӧдӧдім Сочиӧ профессорлы телеграмма: поздравитім сыӧн восьтӧм методлӧн победаӧн, благодаритім коммунизм стройкалы отсӧгысь.

— А ми сыкӧд неважӧн вуджим тайӧ комнатаас. Керкаыс выль. Сылысь джынсӧ занимайтӧ земснарядса начальник, а мӧд джынсӧ сетісны со миянлы... Кӧсъянныд видзӧдлыны Наташкаӧс?

Врач здук кежлӧ вошлі, сэсся вайис ки вылас кызіник нывкаӧс. Сійӧ видзӧдліс ставнымӧс серьёзнӧй руд синъяснас да друг нюжӧдчис кыз кияснас орденъяс дінӧ, кодъяс вӧліны Николай Чумаченколӧн ӧкуратнӧй гимнастерка вылын. Сійӧ серӧктіс да петкӧдліс нёль ыджыд пинь выліас да кык ичӧтик ёсьӧс уліас, сэсся гораа шыасис:

— Дя-дя, дя-дя!..

— Тӧдіс!— радпырысь нюмъёвтіс багермейстер да содтіс:— Миян боцман, сэтшӧм тешкодь старик, коді нывбабаяс дырйи оз куж сёрнитны, шуӧ сійӧс миян корасьысьӧн...

Том йӧз видзӧдлісны ӧта-мӧд вылас, и ме гӧгӧрвои, мый вот ӧні и вӧлі шуӧма медся главнӧйсӧ сы йылысь, мый найӧ кӧсйисны висьтавны да мый йылысь найӧ яндысьӧны на сёрнитны.

МИЯН КАДСЯ ЙӦЗ

Ноябрь. Волгасянь пӧльтӧ лэчыд тӧв, кодӧс тайӧ местаясын мичаа нимтӧны сиверкоӧн. Асывъяснас лӧня шарӧдчигтыр ю кузя кывтӧ шуга, снарядъясӧн чашйӧм берегъяс пӧлӧн артмӧны югыд, пырыс тыдаланя,

ёсь йи дорышъяс, еджыд гыӧрӧн дзирдалӧны жугласьӧм керкаяс, жуглӧм кирпичысь вӧчӧм пулемётнӧй гнездояс, амбразураяс, орудиеяслӧн ствольяс да весиг боецъяс юр вылын каскаяс.

Сражение оз лӧньлы ни лунын, ни войын. Сотчӧм дук, тшын быттьӧ кузь гӧна пасьӧн пасьтӧдӧны ранитчӧм, яростнӧя тышкасьысь карсӧ. Порохысь артмӧм саыс воздухас сы мында, мый сулалӧ сӧмын лымъялыштны, кыдзи лымйыс, разрывъясысь тіралысь муӧ муртса инмӧдчӧм бӧрын, пыр жӧ лоӧ сім кодь да сылӧ.

Кыдзи, збыльысь, неважӧн на и сэк жӧ кутшӧм важӧн нин быттьӧ ставыс тайӧ вӧлі!

Неважӧн сы вӧсна, мый календарь серти сэксянь эз на коль уна во. А важӧн сы вӧсна, мый историческӧй событиеяс серти миян быд во равняйтчӧ дас вояслы.

И кор талунъя Сталинградын ме босьтчылі кӧть нин приблизительнӧ корсьны сійӧ местасӧ, кӧні коркӧ вӧлі свидетельӧн сійӧ событиеыслӧн, код йылысь кӧсъя висьтавны тані, ме сійӧс эг аддзы. Весьшӧрӧ ветлӧдлі ме паськыд, мича проспектъяс кузя великолепнӧй зданиеяс костті, кодъяс кыптісны бӧръя воясӧ, весьшӧрӧ пыравлі дворъясӧ, видзӧді Волга вомӧн да зіли аддзыны сэтысь веж, ньывкӧс берег вылысь тӧдса ориентиръяс. Ниномӧм эз артмы. Ме эг аддзы и тӧдса траншеяяслысь, окопъяслысь, амбразураяслысь следсӧ, эг аддзы весиг сійӧ блиндажсӧ, коді коркӧ вӧлі дзикӧдз киссьӧм, ыджыд керка улын, пӧдвалас...

Вӧлі ноябрь. Тайӧ пӧдвалас кирпич чукӧръяс да куснясьӧм кӧрт балка торъяс пӧвстын вӧлі команднӧй пункт батальонлӧн, коді обороняйтіс куим орчча здание. Шочиника овлысь чӧв-лӧнь дырйи боецъяс кыссьылісны татчӧ передӧвӧй вывсянь, коді вӧлі улича сайын, медым шонтысьыштны чайӧн, вугралыштны. Лун и вой тані дзижгис киссьӧм стенаяс костын сулалысь югыд титан. Бисӧ сэтысь эз кусӧдлы да вочасӧн лӧдсавліс мебель да ӧшинь рама торъясӧн олӧма нин сталинградка, коді шуис не эновтны рӧднӧй карсӧ. Плащ-палаткаӧн вежӧсалӧм мӧдар пельӧсын тайӧ лунъясас нин быдмӧм сэтшӧм сук тошка да узьтӧг дыр олӧмла гырдмӧм синъяса томиник врач-грузин сетіс раненӧйяслы первой отсӧг да весиг вӧвлытӧм сьӧкыд условиеясын кыдзкӧ сяммис вӧчны ыджыд операцияяс.

Тайӧ ыджыд, джынвыйӧ киссьӧм пӧдвалас, кодӧс кар дорйысьяс пӧртісны волжскӧй твердынялӧн бастионъясысь ӧтиӧ, удайтчис меным кывны, кыдзи канонада аккомпанемент улын лыддисны Сталинградскӧй фронтса воинъяссянь Сталин ёртлы гижӧм письмӧ, коді бӧрыннас лоис историческӧйӧн. Кывзісны салдатъяс, кодъяс кыссисны та могысь матыса передӧвӧй вывсянь; лыддис письмӧсӧ томиник политрук, кодлысь юрсӧ вӧлі гартӧма сьӧдасьӧм бинтӧн. Лыддис сійӧ, бураӧ, эз первойысь нин, но сылӧн ясыд, том синъясыс сідзи и югъялісны бинт кӧртӧд увсяныс.

Клятва моз ёся, суровӧя юргисны письмӧӧ гижӧм кывъяс:

— «...Миян батьяс, Царицынскӧй обороналӧн дзормӧм геройяс водзын, муköд фронтъясса ёртъяслӧн полкъяс водзын, миян боевӧй знамяяс водзын, став Сӧветскӧй страна водзын ми клянитчам, мый ми огӧ няйтӧсьтӧй русскӧй оружиелысь слава, кутам тышкасьны медбӧръя позянлунӧдз...»

Быттьӧ местаяс выланыс кынмӧмӧн, кывзісны тайӧ кывъяссӧ тошсялӧм, порок тшынысь сьӧдасьӧм чужӧма боецъяс, кодъяс топӧдчӧмаӧсь вӧлі текст лыддьысь гӧгӧр да кодъяс весиг тані эз лэдзлыны кисьыныс автоматъяссӧ, кывзіс и врач-грузин, гырдӧсьӧм халата, кодӧс пасьталӧма веськыда шинель вылас, и сталинградка, кодлӧн киас вӧлі пес чурка да коді вӧлі быттьӧкӧ кынмӧма шоныд сетысь югыд титан дорӧ.

Ни матыса разрывъяс, мый вӧсна накатникӧн укрепитӧм пӧтӧлӧкысь гылавлісны изъяс да киссьывліс штукатуркаыс, ни му пытшкӧд рысьялысь лэчыд тӧвлӧн омлялӧмыс,— дзик ниноӧм эз мешайт налы.

— «...Тіян веськӧдлӧм улын миян батьяс победитісны царицынскӧй битваын, тіян веськӧдлӧм улын победитам ми и ӧні великӧй битваын Сталинград дорын!» — юргис политруклӧн томиник гӧлӧсыс.

И мыйдта уверенность вӧлі тайӧ кывъясас, сэтшӧм бура найӧ петкӧдлісны сійӧс, мый оборонаса быд участник новлӧдліс сійӧ лунъясас аслас сьӧлӧмын, мый ӧти боец, кузь усьяса, олӧма нин гвардеец, кодлӧн банбокас тӧдчис лӧзоват, бурдтӧм на ещӧ шрам, эз вермы кутчысьны, зымкнитіс прикладнас бетон джоджӧ да шуис:

— Верно! Тадзи и лоас!

Сэсся минаысь рекмӧм ящик вылӧ вольсалісны фронтовӧй газета, сы вылӧ паськӧдісны письмӧ да письмӧ улас ӧти бӧрся мӧд заводитісны пуктавны кырымпасъяс. Фамилияяс гижисны тэрмасьтӧг, старайтчӧмӧн, медым Сталин ёрт, кӧсъяс кӧ, вермас тӧдмавны налысь кырымпассӧ. Гижсисны и врач, и санинструктор — гӧгрӧс чужӧма, ыджыд синма ныв, и куим раненӧй, кодъяслысь сӧмын на перйисны осколокъяс да пуляяс и виччысисны Волга сайӧ эвакуируйтӧм.

Корисны кырымасьны и сталинградскӧй нывбабаӧс. Сійӧ матыстчис ящик дорӧ, копыртчис письмӧ весьтӧ — и друг некымын синва войт войтыштіс бумага вылӧ. Чернильнӧй карандашӧн гижӧм буквяяс паськалісны, артмис клякса. Нывбаба, сійӧс кытшалысь боецъяс вылӧ мыжа морт моз видзӧдлӧмӧн, вешйис бокӧ. Но кузь уска гвардеец, кодлӧн чужӧмас тӧдчис бурдтӧм дой туйыс, сылы шуис:

— Эн пов, мама, эн яндысь! Тэнад тайӧ синва войтыд — быттьӧ миян кырымпасъяс улын печать. Сійӧ ставсӧ гӧгӧрвоас.— И, нывбабаӧс ышӧдыштны кӧсйӧмӧн, коді пыр на сулаліс мыжа морт моз, гвардеец содтіс: — Вот нӧрӧвитлы, жугӧдам фашистъясӧс, ми ещӧ не ӧти письмӧ на гижам Сталин ёртлы — гижам сы йылысь, кыдзи тэнад дзикӧдз жуглӧм карыд бӧр кыптас, кыдзи кутасны уджавны заводъяс, кутшӧм озыра кутасны овны колхозъясын... Ох, и уджалыштам жӧ ми сэки, ребята! Лӧсьыд, вывті лӧсьыд лоӧ миян олӧмным война бӧрын!..

Кӧні тэ ӧні, герой-гвардеец, Сталинградса ветеран? Волін-ӧ тэ Берлинӧдз, аддзылін-ӧ тэ Победа честь кузя салют, мыйӧн тэ лоин гортад локтӧм бӧрын? Бригадирӧн-ӧ колхознӧй му вылын, сталеварӧн-ӧ мартен дорын, коді сывдӧ сталь мирнӧй нуждаяс вылӧ, гашкӧ нӧ, тэ бара тэчин ассьыд кӧлуйтортӧ салдатскӧй вещевӧй мешӧкӧ да мунін миян помтӧм уна лыда новостройкаясысь ӧтиӧ, лоин бетонщикӧн, экскаваторщикӧн, багермейстерӧн либӧ сварщикӧн?

Коді кӧть тэ эн вӧв ӧні, ме помнита тэнӧ да кывъястӧ, кодъясӧс тэ шуин величайшӧй мортлы адресуйтӧм письмӧ дорын. Тіянӧн шуӧм кывъясын вӧлі зэв ыджыд мечта став миян народлӧн, народ-трудениклӧн да созидательлӧн, коді Родина дорйигӧн, весиг медся чорыд сражениеяс дырйи, думайтіс мирнӧй олӧм йылысь, вдохновениӧй удж йылысь, строитны да созидайтны шуд йылысь.

Эз весьшӧрӧ тані, карын, коді лоис легендаӧн, эз весьшӧрӧ сійӧс кытшалысь помтӧм степьясын, кӧні сӧветскӧй воинъяс Сталин ёрт юрнуӧдӧм улын решайтісны миян государстволысь судьбасӧ страшнӧй врагкӧд вир кисьтана бойясын,— эз весьшӧрӧ буретш тані торъя тӧдчана вынӧн воплотитчы миян народлӧн тайӧ заветнӧй мечтаыс.

Салдат помнитӧ аслас медбӧръя часӧдз, кӧні сійӧ ранитчис, кӧні сылы бойын вӧлі медсьӧкыд, кӧні погибнитісны сылӧн ёртъясыс. Но Сталинградскӧй битваса ветеран, локтас кӧ ӧні сійӧ историческӧй карӧ,

оз нин аддзы аслас блиндажъяслысь, окопъяслысь следъяссö, оз тöд местаяссö, кöні сійö партияöн вдохновитöмöн насмерть сулаліс великöй русскöй ю берег вылын.

Збыльмис тэнад мечтаыд, гвардеец! Торпыригысь да пöимысь кыптіс паськыдджык, благоустроеннöйджык да войнаöдзса дорысь мичаджык кар. Тэ он аддзы татысь сражениеяс кузя ассьыд дона местаястö. Но карыс ставнас, аслас мича набережнöйясöн, ю дорö лэччысь величественнöй посъясöн, аслас ыджыд площадьясöн, паськыд проспектъясöн, скверъясöн, бульваръясöн, ставнас сійö — тэныд да тэнад ёртъяслы, тіян бессмертнöй подвигъяслы памятник.

Аслад медсьöкыд часö, фашистскöй полчищеясысь Сталинград доръян лунъясö, тэ шулін: Волга сайын меным муыс абу. Тэ пöртін олöмö ассьыд кывъястö. И эн корсь öні тэ аслад окоплысь да траншеяяслысь следъяссö! Любуйтчы тайö карнас, тэнад славалöн воплощениеöн!

Кöні тэ öні, боевöй ёрт, кодöс шуда мирнöй олöм да творческöй удж йылысь мечта вдохновитіс вöвлытöм на подвиг вылö? Кутшöм окота эськö вöлі аддзöдлыны тэнö тані, ветлöдлыштны тэкöд выльысь кыптöм Сталинградті, сёрнитыштны вöвлöм бойяс йылысь, пöгибнитöм ёртъяс йылысь да радуйтчыштны уджлöн да созиданиелöн великöй чудо вылö, уджлöн символöн лоис öні кар-герой! Тöда: кутшöм кöть эськö наградаяс эз мичмöдны тэнсьыд моröстö война лунъясö, выльысь кыптöм Сталинградлöн картина, кöні и тэ кисьтін ассьыд виртö, тэныд, мирнöй советскöй морт, лоö медся ыджыд наградаöн сьöкыд ратнöй уджысь, ставсьыс, мый переживайтін тэ тані, крут берегын, неприступнöй волжскöй твердынялöн бастионъясын, коді артмис тэнад упорствоöн, воляöн, повтömлунöн да большевистскöй идеяяслöн венны позьтöм вынлы эскömöн.

Но ещö на ыджыдджык да бурджык наградаöн тэныд, сталинградскöй ветеран, лоасны коммунизмлöн гигантскöй стройкаяс, кодъяс мунöны Волга вылын да Советскöй мулöн муköд юяс вылын. Нэм кежлö вунödлытömöн колисны тэныд война лунъяссянь татшöм нимъяс: Бекетовка, Варваровка, Береславка, хутор Ильёвка, Калач кар. Да и коді нö советскöй йöз пöвстысь, коді следитіс Совинформбюро сводкаяс серти величайшöй сражение мунöм бöрся, эз запомнитлы тайö, кыдзи сэки шулісны, населённöй пунктъяссö!

Тайö местаясыслöн боевöй славаыс йитчис öні трудöвöй славакöд. Таті пröйдитö выль великöй воднöй трасса, кодöс народ шуис Владимир Ильич Ленин нима каналöн.

Тэ помнитан, герой-гвардеец, Сталин ёртлы письмöыс кывъяссö: «Тіян веськödлöм улын миян батьяс победитісны Царицынскöй битваын. Тіян веськödлöм улын победитам ми и öні великöй битваын Сталинград дорын!» Тэнсьыд тайö кывъястö зарниöн гижöма öні каналлöн входнöй шлюз башняса лым еджыд изйö. И каналыс ставнас заводитчömсяньыс помödзыс аслас став великолепнöй сооружениеяснас, гигантскöй водохранилищеяснас да выль мореöн — сійö монумент ратнöй подвигъяслы, уджлöн да тышлöн подвигъяслы.

Сталинградскöй ветеран! Тэ эн вермы тödны Сталинград, эн вермы тödны сталинградскöй да донскöй степьяс, кыті коркö тэ, жарла да ва абутömла мучитчиг, бойясöн пröйдитлін кыкысь, моröс бердад пöсь автомат топödömöн. Тэ öні кутан сулавны теплоход палуба вылын, коді кайö юödыс пос кузя, кутан гögрвотöг видзödны да чуймömöн юасьны ассьыд: кöні нö сійö жарысла потласьöм кос степыс, кöні вомтыр ва вöлі донаджык «фронтövöй дозаысь», кодöс луннас öтчыдысь бережливöя сетліс старшина? Кöні нö сійö кос еджгов бусыс, коді пыр вöлі тупкö мудз чужömтö,

киястӧ, шинельтӧ, сибдӧ сапӧг кирзаад? Позьӧ ӧмӧй вӧлі тадзи вежны ставсӧ тайӧс лыда вояс чӧжӧн?

Теплоход кыпӧдас тэнӧ шлюзъяслӧн тшупӧдъясӧд водораздел йылӧдз, и быдлаысь, самӧй горизонтӧдзыс, кытчӧдз судзас синмыд, тэ аддзан веж лугъяс, кӧні йирсьӧны стадояс да вӧв табунъяс, аддзан тайӧ местаясын вӧвлытӧма озыра быдмысь кӧдзяяс, кодъяс нюкыльтчӧмаӧсь шеп сьӧктасьыс; уль руа тӧв кутас пӧлявны тэнад чужӧмӧ.

И водзӧ, водзӧ нуӧ тэнӧ теплоход тэнад беспримерной наступление туй кузя. Со медбӧръя шлюз нин, и Калач кар, коді тӧдса тэныд чорыд бойяс да миян ыджыд победа серти, сійӧс тэ он тӧд, тайӧ казачӧй карсӧ, миян странаса ыджыд портъясысь медся томсӧ. Вит морелӧн порт!

А кос Подоньеын, кӧні тэ солончакъяс вывті наступайтігӧн сетін коркӧ эбӧссьыс усьӧм однополчанинлы аслад флягаысь шонді водзын пӧсялӧм медбӧръя вомтыр ва, тэ аддзан сэні миян морея с пӧвстысь медся томыслысь помтӧм эрдъяс, аддзан море, кодӧс создайтӧма тэнад народ уджӧн да воляӧн. Дзик горизонт дорӧдз гыалӧ тайӧ мореыслӧн ваыс. Степнӧй турун ароматӧн тӧв швачӧдӧ берегӧ гыяссӧ, и степьясса ыджыд тӧв ёна кодь лайкйӧдлӧ корабльясӧс, кодъяс поткӧдӧны шонді улын дзирдалысь морелысь паськыд эрдъяссӧ.

Мый нӧ, тэ эн и тӧд ассьыд фронтӧвӧй туйястӧ, важ боевӧй ёрт? Признайтча, ме эг жӧ тӧд найӧс, кӧть и эг этша ветлӧдлы на кузя война воясӧ. И тайӧ ставыс — и помтӧм уна ваыс, кодӧс вайӧдӧма пустыняӧ, и кулӧм мулӧн чудеснӧя ловзьӧмыс, кӧні быдмӧны нин хлопок, рис, да весиг степь весьтӧд гуляйтысь тайӧ уль руа тӧлыс,—тайӧ ӧмӧй нӧ абу сійӧ жӧ великӧй памятникыс тэнад ратнӧй уджыдлы, сӧветскӧй салдат!

Тэ кӧ эн вӧв тані, кор ставыс тайӧ создавайтсис, ме висьтала тэныд сы йылысь, кыдзи артмисны да артмӧны ӧні тайӧ гигантскӧй сооружение-ясыс, кодъясӧс муртса шымыртӧ мортлӧн воображениеыс. Меным уси шуд вӧвлыны коммунизмлӧн стройкаяс вылын; ме аддзылі мойдса багатыръяс кодь машинаяс, ме дружитi прӧстӧй сӧветскӧй йӧзкӧд, посняскӧд и гырысьяскӧд, кодъяс вӧліны тайӧ машинаясса кабинаясын да диктуйтісны гигантъяслы разумнӧй воля. Найӧ, тайӧ йӧзыс, вежӧны ӧні миян мулысь чужӧмсӧ.

Тайӧ тэнад ёртъясыд, войнаса ветеранъяс — сэтшӧмъяс, кыдзи сталинградец Анатолий Усков, вӧвлӧм артиллерист, коді веськӧдлӧ ӧні мирын первой шагающӧй экскаватор вывса бригадаӧн; тайӧ демобилизованнӧй танкист, гвардияса старшӧй лейтенант Дмитрий Слепуха, кодӧс тэ, гашкӧ, аддзылін Берлинӧдз мунан победнӧй туй вылын. Сійӧ прославитчис «Уралец» маркаа экскаватор вылын уджалігӧн. Тайӧ гвардияса рядӧвӧй, сапёр Павел Недайхлеб, коді коркӧ пиньяссӧ йирӧмӧн жугліс посъяс, туйяс; ӧні сійӧ веськӧдлӧ монтажникъяс бригадаӧн. Тайӧ ровенскӧй вӧръясса легендарнӧй партизанъяс пӧвстысь ӧти — капитан Лев Ермолин. Сійӧ командуйтіс тані каналсӧ кодйысь гигантъяслӧн став армияӧн.

Мыйдта татшӧм демобилизованнӧй воинъяс, тэнад боевӧй ёртъясыд, уджалісны тані да водзӧ уджалӧны коммунизмлӧн великӧй стройкаяс вылын, сӧветскӧй мортлы благо вылӧ преобразуйтӧны природа да климат!

А войнаса ветеранъяскӧд ӧтлаын уджалӧны том йӧз, найӧ, кодъяс котралісны на школаӧ, кор тэ аслад ёртъясыдкӧд дорйин Сталинград. Мыйдта чуднӧй юношаясӧс да нывъясӧс ми аддзылім татысь строительяс пӧвстысь! Знаменитӧй скреперистъясӧс Виктор Моховӧс да Виктор Штиглицӧс, великолепнӧй электросварщикъясӧс Маша Болдыреваӧс да Зоя Поляковаӧс, томиник инженер Грета Шеклановаӧс, кодлы строитель-

ствоыс лоӥ мӧд институтӧн, славнӧй шофер Юрий Пронинӧс, кодлӧн делӧясыс и ӧні на юргӧны став стройкаяс вылын, и зэв на томиник, салдатскӧй сирӧта Константин Ермоленкоӧс, коді школьнӧй каникулъяс дырйи локтіс татчӧ, медым пуктыны ассьыс ичӧтик кирпич великӧй сооружениеӧ.

Великӧй Сталинлӧн шуда современникъяслы вын сертиыс лоис, медым збыльмӧдны важ народнӧй мойдъяс-мечтаяс, кодъяслӧн геройясыс бур волшебство вынӧн лэптывлісны каръяс, вӧчлісны мореяс, писькӧдлісны юяс, пӧртлісны пустыняяс дзоридзалысь садъясӧ.

Выль великӧй туй олӧ нин! Сійӧс вӧчысьясыс, кодъяс пӧртісны олӧмӧ коммунизмлӧн великӧй зодчӧйлысь предначертаниеяссӧ, мунісны мукӧд строительствояс вылӧ. Найӧс аддзан Сталинградсянь войвылысьджык, Ахтуба поймаысь, Куйбышев дорысь, веж Жигули пӧвстысь, ылі Днепр вывса Каховка дорысь, Кама вылысь, Иртыш вылысь, и миян странаса уна мукӧд юяс вылысь. Найӧ мунісны сэтчӧ, кор налӧн лоис нин коммунизмлысь первой стройка строитан опыт.

Боевӧй ёрт! Тайӧ миян кадся йӧз, сограждананяс, сӧветскӧй йӧз, вӧчӧны ӧні трудовӧй подвигъяс, кодъяс лӧсялӧны Царицынса ветеранъяслӧн, Сталинградса геройяслӧн куслытӧм славалы. И на йылысь ме зіли висьтавны тані.

Помнитан, кыдзи Сталинград доръян лунъясӧ, салдатъяс гижавлісны стенъясӧ пӧстӧй кывъяс, кодъяс юргылісны клятва моз:

«Сталин ёрт, регылджык кулам, бӧрыньтчӧм дорысь!», «Приказ пӧртам олӧмӧ, фашистлы тані не вӧвлыны», «Сталин миянкӧд! Фашистӧс лоӧ жугӧдӧма!» И найӧ пӧртісны олӧмӧ тайӧ кывъяссӧ.

А ӧні, великӧй стройкаясті путешествуйтігӧн, быдлаысь аддзан пӧвъяс вылӧ, бетоннӧй плитаяс вылӧ, экскаватор кабинаясӧ, земснаряд рубкаясӧ мелӧн либӧ шомӧн гижӧм призывъяс: «Клянитчам великӧй Сталинлы строительство помавны срок кежлӧ!», «Ударнӧй уджӧн ёнмӧдам мир!» И бара, кыдзи сэки, Сталинград доръян лунъясӧ: «Миянкӧд Сталин, ми победитам!»

Кыдзи и коркӧ гордӧй сознание, мый великӧй вождь ачыс веськӧдлӧ битваӧн, чужтыліс Сталинград легендарнӧя дорйысьяслысь победаӧ эскӧм, сідзи и ӧні сійӧ чувствоыс, мый миян народ пӧртӧ олӧмӧ коммунизмлӧн великӧй зодчӧйлысь планъяс, содтӧ сӧветскӧй труженикъяслысь уверенность, энергия да энтузиазм, кӧні кӧть найӧ эз уджавны.

Великӧй Коммунистическӧй партия веськӧдлӧ миянӧн. Сійӧ вайӧдіс миянлысь народӧс дзирдалысь славалӧн вершинаӧ. Сійӧ воспитайтіс нин сӧветскӧй йӧзлысь уна поколение, особӧй йӧзӧс, ыджыд размаха йӧзӧс.

Партия йылысь думӧн тышкасисны да побеждайтісны сӧветскӧй салдатъяс Великӧй Отечественнӧй война дырйи, партия йылысь думӧн строитӧны да подчиняйтӧны асланыс волялы природалысь вынъяссӧ сӧветскӧй йӧз ӧні. Партия йылысь думӧн сӧветскӧй йӧз, кодъясӧс югдӧдӧны сылӧн куслытӧм идеяясыс, Сталинскӧй эпохаӧ вӧчӧны ыджыд и посни делӧяс, сетӧны ассьныс став вынъяссӧ коммунизм строитӧмлы.

Тэныд, боевӧй ёрт, сталинградскӧй ветеран, салдат да труженик, сиа ме сӧветскӧй йӧз йылысь, тыш да созидательнӧй удж кузя тэнад ёртъяс йылысь тайӧ висьтъяссӧ, великӧй Сталинлӧн шуда современникъяс йылысь тайӧ висьтъяссӧ.

Иван **ВАВИЛИН**

МИ— СЫКӦД!

Кор юргӧ гӧлӧс ӧкмыс дас страналӧн,
Став мирлӧн гӧлӧс ыджыд, югыд залын,—
Король Долларлӧн тіралӧ став двор...
И кор
трибуна вылӧ кайӧ русскӧй морт,
Став зал приветствиеӧн сувтӧ.
А кӧнкӧ ылын сэки увтӧ
Миллиардерлӧн чепӥыв пон,
И ставнас шызьӧ Вашингтон:
Ӧд Зимньӧй дорса коркӧся ён штурмысь,
Ми помнитам, кыдз сылӧн юрыс дурмис.
И тані бара русскӧй найӧс панӥӧ:
Эз весь вӧв сійӧ сэн, кӧн став меридианъяс
Вой полюс вылын помалӧны туй.
Эз тэрмась сійӧ сэтчӧ кыдз буржуй,
Йӧз муысь коді корсьӧ зарни,—
Наукалы туй восьтіс сэн полярник!
Со бара сійӧ кыпӧдчӧ мир весьтӧ
И зал тшӧтш вештӧ сыкӧд ӧти жестӧн
Став мирнӧй каръяс, сиктъяс весьтысь меч,
Банкирлысь кисӧ, коді куртӧ
Тшыг йӧзлысь бӧръя кыӧм нурсӧ —
Тадз гӧгӧрвосис русскӧйлӧн пӧсь речь.
Индус зэв бура тӧдіс лайӧ мортсӧ,
Ӧд кыдз оз тӧд!
Эз некод мӧд,
а сійӧ сылы сетіс отсӧг,
Сы ордӧ локтіс няньӧн-солӧн,
Мед тшыглунлы не вины олӧм.
И талун русскӧй речысь югдіс сылӧн нюм,
Дзор, пӧрысь негр индуслысь тӧдіс дум:
И сэк жӧ кыкнанныслӧн вежсис чужӧм,
На вывті ыджыд скӧрлун вуджис,
На синъяс водзті муніс вуджӧр —
Банкирлӧн гырдӧсь ки,
Код чургӧдчӧма босьтны море вылысь ді,
Мед сюйны сійӧс аслас сейфӧ.
Друг гӧрддзассисны уна кабыр —
Став залыс быттьӧ шуӧ:— Чабырт!
Банкирлысь джагӧд помтӧм горш!..

Бур кыв, бур дум оз некор вош:
Быд делегат сы йылысь тӧдіс,
Индус да негр кыдз ӧта-мӧдӧс.
И быдӧн, кыдзи найӧ кыкӧн,
Дзик быдӧн шуисны:
— Ми — сыкӧд
Мир вӧсна тышын вынъяс йитам,
Ми русскӧй морткӧд победитам!

Степан **ТИМУШЕВ**

МИР НАРОДЪЯСЛЫ

Мир — народъяслы! Татшӧм декрет
Вӧлі Ленинскӧй первой декретӧн.
Ӧні некодлы абу секрет —
Кутшӧм вын тайӧ кывъясысь петӧ.

Тайӧ кывъясыс — тышӧ призыв,
Став народъяслы олӧмын знамя.
Абу свет вылын донаджык кыв
Ассьыс челядьсӧ радейтысь мамлы.

Тайӧ кывъясӧн доръям ми шуд,
Мир, свобода, Отчизналысь честьсӧ,
Доръям ассьыным радостнӧй труд,
Медым дзирдалас шонді му весьтын.

Мир!— тадз шуӧ сӧветскӧй народ.
Мир!— тшӧтш юралӧ ылі Китайын.
Тӧдӧ му вылын быд честнӧй морт,
Кутшӧм вына движеньеыс тайӧ.

Правда нинӧмӧн некод оз ви,
Сійӧ нетшыштіс смерть киысь властьсӧ.
Коді ӧстас напалмӧвӧй би,
Сылы юр вылас усяс проклятье.

Мир — народъяслы!— требуйтам ми.
Став народъяслысь олӧмсӧ доръям.
Враг кӧ нюжӧдас ассьыс пеж ки,
Подлӧй зверӧс моз чепъясӧн дорам!

Александр **УРНЫШЕВ**

НАРОДЛӦН КНИГА СЭТШӦМ ЭМ...

Народлӧн книга сэтшӧм эм,
Сы югӧр улын югдӧ нэм,
Став мувыв благояссӧ сійӧ
Дзик ӧтмоз сетіс тэн и мен.

Ни дзормӧм дед, ни удал зон
Оз кужны сетны сылы дон,
Став олӧм миян йӧзлӧн сійӧ —
Великӧй Сталинскӧй закон.

Кор сійӧс восьтан — югдӧ лун,
Сы дінысь шуд оз бокӧ мун,
Морт вӧсна тӧждлун ставнас сійӧ —
И кыпыд удж, и чӧскыд ун.

Народлӧн книга сэтшӧм эм,
Медмуса коді тэн и мен,
Ӧд абу прӧстӧй книга сійӧ —
Став правоясным миян сэн.

Юрий **ВАСЮТОВ**

БЕРЕГ ВЫЛӦ ПЕТІС СИКТ

Мый нӧ тӧлкыс ичӧт юысь,
Нэм оз гыав море моз?
Кӧть и мукӧд дырйи туас,
Но оз сувтлы перевоз.

Оліс тані перевозчик
Вася нима удал зон.
Думайтлывліс шойччиг мозыс:
«Кӧркӧ татысь мынлан он?»

Дерт, эз сы вӧсна, мый дӧзмис,
Вася эз вӧв сэтшӧм морт.
Вӧчны буртор туйвыв йӧзлы
Сійӧ вӧлі дась, кӧть кор:

Лӧнь ю вывса перевозын
Нуис «вахта» вой и лун.
Кылас мӧдлапӧлысь горзӧм —
Пыр и вунас чӧскыд ун.

Сійӧс кыскис ыджыд портӧ
Аслас югыд, бур мечта:
«Нэмӧс не жӧ кольны гортын,
Кӧнкӧ эм жӧ паськыд ва?»

Вӧлі кывсьӧ море йылысь
Уна шензьӧдана висьт,
«Гашкӧ, сэтчӧдз зэв на ылын,
Гашкӧ, валы туй оз письт?»

...И вот море, быттьӧ мойдын,
Кильчӧ помӧдз воис дзик.
Ваыс шумӧн степсӧ ойдіс,
Берег вылӧ петіс сикт.

Море эз нин ло мечтаӧн,
Сыкӧд ӧттшӧтш ловзис степь.
Суховейӧс морскӧй ваыс
Вӧтліс дзикӧдз вылӧ сэсь.

ТАЛУН

«Пыр водзӧ!»— партиялӧн клич.
Важ мирсӧ штурмуйтіг Ильич
Пыр нуис водзӧ. И век сідз
Сы туйӧд нуӧдӧ вождь Сталин.

Вождь бӧрся ставӧн мунам ми,
Оз кывны мудзӧм кок ни ки,
А водзысь коммунизмлысь би
Ас синъясӧн нин аддзам талун.

Но кылӧ море сайсянь грӧз:
Война пӧ ӧдйӧджык вай ӧзт,—
Народъяс вирӧн польтчӧм йӧз
Сэн грӧзитчӧны талун.

И вочавидзӧ пӧстӧй морт:
— Банкир, эн грӧзит, ланьт тэ, лорд,
Ӧд тіян чегъяссьӧ нин борд,
Гу тіян дась нин талун.

Ми тӧдам: миян вӧльнӧй труд,
Мир вӧсна тыш — со миян шуд,
Мед ыджыд шуд — народлӧн друг,
Великӧй мудрӧй Сталин!

Пантелеймон ОБРАЗЦОВ

МИ МУНАМ ГӦЛӦСУЙТНЫ

Миян ордӧ талун локтіс нимкодьлун,
Кыа петтӧдз на дзик ставлысь торкис ун.
Мунам ми, и гӧгӧр кылӧ гажа шум,
Чужӧм вылын миян паськыд, югыд нюм.

Югыд залӧ пырис том йӧзкӧд дзор дед,
Председатель налы шуис пӧсь привет.
Гӧлӧсуйтны локтім, кыдзи ӧти морт,
Гӧлӧсуйтӧ талун миян став народ.

Коді уджын медся зіль, медкужысь морт,
Кодлы йӧзсянь ыджыд слава да почёт,
И народлӧн коді медся верной пи,—
Найӧ вӧсна гӧлӧснымӧс сетам ми.

Миян ордӧ талун локтіс нимкодьлун,
Кыа петтӧдз на дзик ставлысь торкис ун.
Став Отчизна пасьта, кыдзи ӧти морт,
Бӧрйӧ славнӧй депутатъясӧс народ.

Анатолий ИЗЪЮРОВ

ГОРТСЯНЬ ПИСЬМӦ

Ыджыд шуд салдатлы усис,
Помтӧг радліс зон,
Кор письмӧ ас чужан мусянь
Вайис почтальон.

Пӧрысь мам ли сійӧс гижӧ,
Либӧ муса ныв,
Зонлы сьӧлӧмӧдзыс йиджӧ,
Шонтыштӧ быд кыв.

Быд письмӧ выль мӧвпъяс чужтӧ,
Кор сэн гижӧ ёрт:
«Сюся видз тэ мирнӧй уджсӧ,
Вӧрӧг мед оз торк».

Радлӧ мам ас сиктса йӧзкӧд,
Мый и сылӧн пи
Видзӧ мир, мед враг эз ӧзты
Выль войналысь би.

Алексей **МАТЮХИН**

ӧТЧЫД ГОЖӧМЫН

РАССКАЗ

Тайӧ вӧлі 1942 воын. Ӧти гожся шоныд лунӧ, кор небыдик лун тӧв меліа серӧдыштіс ю веркӧс, Котлассянь Сыктывкарӧ катіс буксирнӧй пароход, коді ас бӧрсьыс кыскис ыджыд баржа. Пароход матыстчис нин пристань дорӧ. Берегын, «Сельхозснаб» склад дінын, сулаліс на уна кодь йӧз да видзӧдісны матыстчысь пароход вылӧ. Йӧз пӧвстын вӧліны нывъяс и зонъяс, томъяс и пӧрысьяс. Найӧ, дерт, эз локны татчӧ прӧстӧ сідз, пароход вылӧ видзӧдлӧм либӧ гожся лӧнь юӧн любуйтчӧм могысь. Йӧз вӧліны рабочӧй паськӧмаӧсь. Найӧ грузитісны склад весьтын сулалысь баржа.

Пароход ёся тутӧстӧмӧн поткӧдіс сынӧдсӧ да ньӧжйӧникӧн кутіс матыстчыны берег дінӧ, кӧні керъясысь да плакаясысь вӧлі вӧчӧма нин дамба.

Эз на удит сынӧдын разавны пароход тутӧстӧмысь артмӧм еджыд руыс, кыдз дамба дінӧ тӧвзьыштӧмӧн воис лёгковӧй машина М-1. Сійӧ кокниа чушкыштіс аслас пневматическӧй шинаяс вылын да небыдика лайкнитчӧмӧн сувтіс.

Машина кабинаысь петіс шӧр арлыда, кучик тужуркаа мужчина. Кузьмӧсіник да бритӧм чужӧмыс, пыдӧ вӧйӧм синъясыс, плешкас чукыръясыс петкӧдлісны, мый сійӧ мудзӧм морт, но тэрыб да решительнӧй походкаыс да кияснас крута ӧвтчӧмыс висьталісны сы йылысь, мый тайӧ — пӧсь сьӧлӧма, энергичнӧй морт.

— Степанов воис!— кыліс йӧз чукӧрысь гӧлӧс.

Алексей Викторович Степановӧс, кыдзи бур руководительӧс да специалистӧс, унаӧн тӧдісны не сӧмын Сыктывкарын, но и Коми республика пасьтаын. Саратовскӧй сельскохозяйственнӧй институт помалӧм бӧрын Степановӧс мӧдӧдісны Коми республикаӧ Видзму овмӧс кузя наркомат распоряжениеӧ. Первойсӧ сійӧ уджаліс тані машинно-техническӧй отделын инженерӧн, а Отечественнӧй война заводитчӧм бӧрын назначитісны Видзму овмӧс кузя наркоматса главнӧй инженерӧн. МТС-ясӧ да колхозъясӧ частӧ ветлӧм, республиканскӧй да районнӧй совещаниеяс вылын выступайтӧм, механизаторскӧй кадръяс гӧтӧвитан школаын экзаменъяс примитӧмын участвуйтӧм,— ставыс тайӧ ёна матыстіс сійӧс видзму овмӧсса уджалысьяскӧд, а медся пин МТС-ясса специалистъяскӧд.

Степанов бӧрся лёгковӧй машинаысь петіс шофер. Сійӧ кажитчис зэв на томиникӧн, кӧть збыльысьсӧ сылы вӧлі кызь вит арӧс нин. Косіник, но кузь тушаа, сім рӧма чужӧма шофер вӧлі ёнджыкасӧ мунӧ подросток-детинка вылӧ, коді сьӧкыда висьӧм бӧрын неважӧн на чеччӧма вольпасьысь да первой лунъяс на петӧма ывла вылӧ.

— Чолӧм, Васька!— машина дорӧ матыстчиг шыасис сы дінӧ паськыдик пельпомъяса да дженьыдик кыз сьыліа тракторист Илья Сидоров.

— Чолӧм, чолӧм, Илья,— машинаысь ӧдзӧс пӧдлаліг вочавидзис шофер.

Сидоровкӧд гоз-мӧд кывйӧн шыбитчӧм бӧрын шофер Конюхов мӧдӧдчис инженер Степанов бӧрся да кайис баржа вылӧ, кӧні радӧн-радӧн сулалісны С-60 маркаа гусеничнӧй тракторъяс да карбюраторнӧй «Натияс».

Тракторист Сидоров бергаліс нин машинаяс дорын, вевъяліс волыны быд трактор дінӧ да шыасис инженер дінӧ:

— Тайӧ жӧ, Алексей Викторович, абу нин выль машинаяс. А ме думайті, мися, дзик выль тракторъяс.

— Но и мый сы вӧсна?

— А выльяснад кыдзкӧ любӧджык уджавнысӧ,— видзӧдліс Сидоров инженер вылӧ да содтіс:— Тӧдӧмысь, тайӧ — эвакуированнӧй машинаяс?

— А тэныд мыйла колӧ тӧдны, кытысь найӧс вайисны? Мед вӧліны машинаяс да бура уджалісны,— вочавидзис инженер.

— А, гашкӧ, сэні джын частьясыс оз тырмыны?— Эз сетчы кыв вылӧ Сидоров.

— Тэ, Сидоров, ниӧм-абусьыс пыр тӧждысян,— торкис лэчыд кыла трактористӧс инженер.

Неуна ӧбидитчыштӧм Сидоров вешйис бокӧ, но дыр чӧв овны эз вермы. Сійӧ аддзис баржа вылын сулалысь Конюховӧс да шыасис сы дінӧ:

— Мый нӧ, Васька, отсасьны локтін!—нето збыльысь, нето шмонитӧмӧн шуис Сидоров.

— Он кӧ асьныд справитчӧй, ковмас, гашкӧ, и отсавны,— вочавидзис Сидоровлы Конюхов.

— Шоферъяс отсӧгтӧг на, гашкӧ, справитчам,— ӧні нин Сидоров явӧ шмонитіс шофер вылын.— Татшӧм сложнӧй агрегатысь шоферыд сы мында жӧ гӧгӧрвоӧ, мыйдта гӧгӧрвоӧ первой класса школьник алгебраысь да геометрияысь.

— Ладнӧ, ладнӧ,— эз сетчы кыв вылын Конюхов.— Водз на ышнясьнытӧ.

Тракторист да шофер костын паисьылӧм тайӧ сёрниыс торксис, кор на дорӧ шыасис инженер Степанов.

— Ставыс гӧтов?— юаліс сійӧ.

— Да! — вочавидзис сылы шӧркодь тушаа, олӧма морт, кодлӧн юр шӧрас эз нин вӧв ни ӧти юрси. Тайӧ вӧлі выльӧн котыртчӧм МТС-ысь старшӧй механик Туркин.

Степанов сюся видзӧдліс дамба вылӧ да содтіс:

— Дамбаыс вывті крут да векни.

— Гӧгӧрвоа, Алексей Викторович, мый векни, но материалыс эз вӧв тырмымӧн,—вочавидзис Туркин да мӧдӧдчис Степанов бӧрся.

Степанов сувтіс трактор радиатор дінӧ да видзӧдліс аслас часы вылӧ. Кадыс вӧлі луншӧр бӧрын часӧн-джынйӧн. Сэсся видзӧдліс трактористъяс вылӧ, кодъяс виччысисны нин сылысь распоряжение, да шыасис на дінӧ:

— Ёртъяс! Война кад вылӧ видзӧдтӧг, партия да правительство мӧдӧдісны Коми республикалы кызь мощнӧй трактор, медым котыртны выль машинно-тракторнӧй станция. Миян мог — пыр жӧ заводитны ректыны баржасӧ да 8 час рыт кежлӧ помавны став уджсӧ.

— Сідзкӧ, позьӧ заводитны?— юаліс Туркин.

— Заводитӧй!— кыліс Степановлӧн вочакыв.

Трактористъяс бура тӧдісны ассьыныс обязанностьяс, кутісны

лӧсьӧдчыны регыдджык заведитны двигательяс. Пӧверитісны картерысь маслӧ, восьтісны выхлопнӧй трубаяс да радиаторъяслысь горловинаяс, ваялісны ведраясӧн ва, кисьталісны бакъясӧ бензин да лигроин. Қымынкӧ минута мысти ӧткымын трактороъяслысь двигательяс вӧлі заведитӧма.

— Вайлы жӧ ме ӧтчыд видла!— кутчысис ломикӧ Сидоров да шыасис Конюхов дінӧ, коді раз-мӧдысь нин заводитліс бергӧдны маховик, но нинӧм эз артмы.

— И ме эг на витысь, а ӧтчыд сӧмын видлі,— син пӧвнас трактористлань лукавӧя мигнитӧмӧн вочавидзис Василий. Сэсся босьтіс бензин банка, кисьтыштіс краникъясӧ да ыджыд вынӧн нетшыштіс ломикӧн. Трактор ставнас дрӧгнитіс, сьӧлыштіс выхлопнӧй трубаысь тшын ёкмыль да мӧдіс шумитны.

— Вот и гӧтов!— Василий ещӧ ӧтчыд лукавӧя мигнитліс син пӧвнас трактористлань да лӧсьӧдчис кайны трактор сиденье вылӧ.

— Эн кутчысь, он сяммы!—косіника шуис Сидоров.— Тайӧ абу нёль колесаа телегаыд тэнад, а — трактор «ЧТЗ».

— Видзӧдлам: сяммам ли ог сяммӧй,— муфта сцепление включитіг нин шуис Конюхов.

— Ог сет, ог разрешайт,— скӧрысь кодь шуис Сидоров.— Ог лэдз. Гӧгӧрвоин? Ме трактористыс, а абу тэ. Путкыльтан тракторсӧ ваӧ, а меным кывкутны ковмас...

— Но и чӧрт тэкӧд!— трактор сиденье вылысь лэччигӧн Конюховлӧн скӧрысь ӧзъялан сьӧд синъясыс паныдасисны Сидоровлӧн синъяскӧд.— Кутшӧм специалистӧн асьсӧ лыддьӧ.

Сэсся сійӧ ӧбидитчӧмӧн лэччис баржа вылысь да сувтіс аслас машина дінӧ, син бӧжнас видзӧдлывліс тракторист Сидоров вылӧ, коді тайӧ кадӧ пукаліс нин трактор сиденье вылын, содтіс газ да вӧрзьӧдіс машинасӧ места вывсьыс. Кор Сидоровлӧн тракторыс вуджис баржа борт вомӧн да став корпуснас лэччысис дамба помӧ, ӧбидитчӧм шофер нарошнӧ бергӧдчис мӧдарӧ, медым не аддзыны Сидоровлысь чужӧмсӧ. Окота вӧлі Конюховлы первой мортӧн выгрузитны баржа вылысь трактор, но Сидоров сылысь кӧсйӧмсӧ торкис. «Бахваловат мортыс, бахваловат неуна»— думыштіс сійӧ Сидоров йылысь да пуксис аслас машина кабинаӧ.

Тайӧ кадас Сидоров лючки лэччӧдіс ассьыс тракторсӧ векньыдик дамба кузя, берегӧ воӧм бӧрын фигуристӧя развернитчис да крутӧя сувтӧдіс Конюхов машинакӧд орччӧн веськыдладор бокас.

Кор Сидоров чеччыштіс машина вылысь да пӧсялӧм плешсӧ чышкыштіс гимнастёрка соснас, сэк синъясыс сылӧн паныдасисны Конюхов синъяскӧд.

— Аддзылін, Васька, кыдзи менам тракторыс ветлӧ?— неуна ошйысян гӧлӧсӧн шыасис Сидоров.— Быттьӧ акробат канат кузя лэччис баржа вывсянь.

— Нинӧм сэн ошйысянаыс абу,— косіника вочавидзис Конюхов.

— Он аддзы, кутшӧм дамбаыс крут да векни? А ме струна моз веськыда да плавнӧя лэччӧді.

— Сы вылӧ и тракторист, медым трактор новлӧдлыны. Некутшӧм подвиг ни геройство тась ог аддзы,— скупиника шыблаліс кывъяссӧ Конюхов.

— Татшӧм дамба кузя лэччӧдігӧн неӧкуратнӧй тракторист вермас и трактораӧ ваӧ путкыльтны,— эз ӧвсьы споритӧмысь Сидоров.

— Сэтшӧм трактористӧс не сӧмын руль сайӧ пуксьӧдӧны, а километр сайӧ трактор дінас оз сибӧдны,—эз сетчы Конюхов.

— Ог тӧд, мыйла тэ, Васька, прӧстӧ споруйтан?— водзӧ нуӧдіс Сидоров.—Тэ—шофер, и трактористъяс делӧысь унатор он гӧгӧрво. Тайӧ

абу тэнад лёгкӧвӧй машинаыд, а—сложнӧйджык агрегат. Тэ вот скӧралан, сы вӧсна мый ме эг разрешит тэныд пуксьыны трактор руль сайӧ. А разрешити кӧ, тэ эськӧ непременнӧ сійӧс ваӧ путкыльтін, а меным ковмис кывкутны.

— Ланьт, Илья, дыш меным сэсся кывзыны пустӧй сёрнисӧ. Нинӧм абунас ышнясян,— крута ордіс трактористлысь сёрнисӧ Конюхов.

Тайӧ кадӧ на дінӧ локтіс Степанов да торкис вензьӧмсӧ. Кор вӧлі баржа вылысь лэдзӧма первой трактор, Степанов сетіс ещӧ ӧткымын индӧдъяс старшӧй механик Туркинлы да мӧдӧдчис бӧр кайны учреждениеӧ, кӧні виччысисны сійӧс муӧд делӧяс.

— Но, Вася, мӧдім!— шыасис сійӧ машина дорын сулалысь шофер Конюхов дінӧ, кодлӧн чужӧмыс вӧлі неуна бледӧдыштӧма Сидоровкӧд споруйтӧмысь. Машинаӧ пуксигӧн нин Степанов шыасис Сидоров дінӧ:— Кӧкъямыс часӧдз эштӧдны трактораыс ректӧм, да кыдзкӧ ӧкуратнӧйджыка...

— Кылін, Илья, кӧкъямыс час кежлӧ мед вӧлі эштӧдӧма! Стӧч кӧкъямыс часын локта пӧвераитны,— Конюхов син пӧвнас мигнитіс Сидоровлы да пуксис машинаӧ.

— Ладнӧ, ладнӧ. Тэнад индӧдъястӧг, гашкӧ, артмас! — тӧвзьысь машина бӧрысь нин городіс Илья.

Кор Степанов кайис Наркоматӧ, быд час пройдитӧм бӧрын звӧнитліс «Сельхозснаб» складӧ, медым тӧдмавны, кыдзи муно баржа ректӧм. Кор юӧртлісны, мый удж муно нормальнӧя, инженер бӧр пуктыліс телефонной трубка да вӧйтчыліс аслас уджӧ. Но сизимӧд час рытын сылы юӧртісны, мый ӧти трактор некыдзи оз вермыны петкӧдны баржа вылысь, сы вӧсна мый тракторын эм дефект, кодӧс оз вермыны быродны. Степанов эновтіс став уджъяс да дас минута мысти нин бара вӧлі баржа дінын.

Трактористъяс сулалісны чукӧрӧн-чукӧрӧн. Ӧтияс чӧв куритчисны, а мӧдъяс пӧся споруйтісны. Баржа вылын сулалысь трактор дінын гораа тӧлкуйтісны пароходса капитан да шкипер, кор на дінӧ матыстчис Степанов.

— График срывайтчӧ миян, кыдз нӧ тадзи позьӧ! — нервничайтіс капитан.— Буксир вылын ковмас, сідзкӧ, кыскыны.

— Буксир вылын оз позь, баржасӧ варкӧдам,— сёрнитіс шкипер.

— Тайӧ верно,— согласитчис капитан да мӧдӧдчис локтысь инженерлы паныд, код дінын сулаліс нин механик Туркин.

— Мыйын делӧыс?— юаліс механиклысь Степанов.

— Главнӧй муфтаыс оз уджав,— вочавидзис механик.— Мыйсӧ нин эг вӧчӧй, но нинӧм эз артмы.

— Эз и уджав?

— Эз. Заведитӧм бӧрас муртса включитчыліс скоростьыс, а сэсся муфта дугдіс выключайтчыны. Тыдалӧ, подшипникыс заедайтӧма.

— Заведитӧй двигательсӧ, пӧвераитам!— трактор вылӧ кавшасиг тшӧктіс Степанов.

Двигатель заведитӧм некутшӧм результат эз сет. Передача включитны сідзи и эз удайтчы, сы вӧсна мый главнӧй муфта збыльысь эз уджав.

— Разборкатӧг, тыдалӧ, нинӧм оз артмы,— киыссӧ чышкыштіг шуис Степанов.

— Но двигательыс жӧ бура уджалӧ,— шыасис пароходса капитан.

— Трактораыд — абу пароход, тані ӧти двигательӧн нинӧм он вӧч,— сёрниӧ сюйсис Илья Сидоров.— Двигатель уджалӧ бура, а передача включитны оз позь, главнӧй муфтаыс оз выключайтчы.

— А уна-ӧ ковмас кад, медым исправитны?— юаліс капитан.

— Нёль-вит час,— Степанов пыдди вочавидзис механик Туркин.

— Мукӧд дефектъяс кӧ абу, нёль-вит часӧн справитчам,— содтіс инженер.

Капитан лэптыштліс пельпомъяссӧ да крута видзӧдліс Степанов вылӧ.

— Тадзи оз позь! Миян сідзжӧ эм график. Колӧ нуны грузъяс фронтлы. А ті мияныс сутки чӧж лӧсьӧдчанныд сулӧдны.

— А мый нӧ вӧчан,— сідзжӧ пельпомъяссӧ лэптыштлӧмӧн вочавидзис инженер.— Мӧд выход сэсся абу.

Сэки друг шыасис Степанов мышкын сулалысь шофер Конюхов, коді ӧнӧдз оліс чӧв:

— Алексей Викторович, выход эм. Разрешитӧй меным. Ме лэччӧда баржа вылысь тракторсӧ, некутшӧм разборка ни буксировка оз ков.

— Э-э-э!— Конюхов кывъяс дінӧ пыр жӧ кутчысис Сидоров.— Тані трактористъяс и главнӧй механик кык час чӧж мырсьӧны да некутшӧм выход оз аддзыны, а сійӧ выход аддзӧма! Эх, Васька, Васька, жаль, мый уна тӧдан тракторъяс йылысь, а автомашина вылын уджалан!..

— Тэ чӧв ов!— Конюхов крута орӧдіс Сидоровлысь шмонитӧмсӧ.— Трактор позьӧ лэччӧдны баржа вылысь аслас ходӧн, кӧсъян кӧ тӧдны.

— Вот кутшӧм герой!—эз ӧвсьы Сидоров. Сэсся локтіс шофер дінӧ да кисӧ матыстліс Конюхов плеш дінӧ.— Абу-ӧ тэнад сэні талун 36 пыдди 40 градус?

— Вешйы, Илья, а то...—скӧрысь вештыштіс сійӧ аслас чужӧм дінысь Сидоровлысь кисӧ.— Кор сёрнитӧны делӧ йылысь, нинӧм сэн балагуритны.

Ставӧн гораа серӧктісны, сӧмын инженер Степанов чужӧм вылын серам эз тыдовтчы. Сійӧ бура тӧдіс том механик Конюховӧс, коді уджаліс автомашина вылын шоферӧн сӧмын сы вӧсна, мый школа помавтӧдзыс на во вит кымын уджаліс шоферӧн жӧ.

— Кыдзи кӧсъян вӧчны?— юаліс инженер.

— Алексей Викторович, ме нуӧда сійӧс фрикционъяс вылын. Скоростьсӧ включита заводиттӧдзыс. Личка фрикционъяслысь рычагъяс, сэк кодкӧ заведитас двигатель, и машина мунас аслас ходӧн. Тадз артмас.

Ставӧн видзӧдлісны ӧта-мӧд вылас, сӧмын инженер Степанов ӧтнас чӧв олӧмӧн видзӧдіс шофер чужӧмӧ. Здук кежлӧ пуксьылӧм чӧв-лӧньсӧ первой мортӧн торкис Туркин.

— Тайӧ делӧ опаснӧй, рискованнӧй...

— Рискованнӧй, но позяна,— шыасис старшӧй механик кывъяс бӧрын Степанов. Сэсся бергӧдчис Конюховлань да содтіс:— Разрешайта, но сӧмын колӧ вӧчны спокойнӧя да увереннӧя. Дамба векни да крут.

Конюхов виччысис, мый лоӧ татшӧм приказание, сьӧд синъяснас видзӧдліс первой трактористъяс вылӧ, а сэсся инженер Степанов вылӧ да шуис:

— Позьӧ заводитны, сідзкӧ?

— Видлы.

Минута мысти нин Конюхов пукаліс трактор руль сайын, выключитіс бортӧвӧй фрикционъяслысь кыкнан рычагсӧ, включитіс скорость да горӧдіс орччӧн сулалысь Сидоровлы:

— Заведит!

Трактористлӧн профессиональнӧй пельклунӧн Сидоров заведитіс двигатель да сэтшӧм жӧ ӧдйӧ вешйис бокӧ. «Часлы видзӧдлам, мый артмас»...— думайтіс ас кежас Сидоров. Сійӧ лёгковӧй машина вывса водительсӧс ставнысӧ лыддьыліс белоручкаясӧн. Но Конюхов действуйтіс спокойнӧя да увереннӧя. Ӧти кинас кыкнан рычагсӧ топӧдӧмӧн, а мӧд кинас газ содтӧмӧн, сійӧ кокнас личкис тормозлӧн веськыдладор педаль

вылӧ да ньӧжйӧникӧн кутіс лэдзны фрикционлысь шуйга рычагсӧ. Двигатель чорыда муröстіс, и трактор ньӧжйӧникӧн мӧдіс бергӧдчыны места вылас. Сидоровлӧн, кодлӧн ӧні на ворсіс вомдорас шмонитан нюм, друг чужӧмыс лои серьёзнӧй. Сійӧ пелька кайис трактор вылӧ да лэччысис топливнӧй бак дінӧ. Степанов да трактористъяс сюся видзӧдіс ны водительлӧн быд движение бӧрся. Но руль сайын пукалысь Конюхов некодӧс эз аддзы. Сійӧ видзӧдіс дамбалӧн векньыдик от вылӧ да заводитіс бергӧдчыны настиллань. Но сы вӧсна, мый местаыс вӧлі вывті ичӧт, джынвыйӧ бергӧдчӧм бӧрын тшӧктіс заглушитны двигатель. Илья Сидоров кыв шутӧг бергӧдіс краник да заглушитіс двигатель.

Конюхов включитіс задньӧй ход да бӧр тшӧктіс заведитны двигатель. Сидоров, кыдз быттьӧ сылӧн подчинённӧй, точнӧя выполняйтіс приказаниеяс. Сэк Конюхов включитіс фрикционлысь рычагъяс да личкис шуйга тормознӧй педаль вылӧ, сетіс задньӧй ход да сувтӧдіс трактор сӧ дамбакӧд дзик ӧти визь вылӧ и бара тшӧктіс заглушитны мотор.

Двигатель заведитӧм бӧрын трактор нетшыштчис водзӧ да мӧдӧдчис веськыда дамбалань. Со нин радиатор вуджис баржа борт сайӧ, гусеницалӧн первой звеноясыс ӧшйисны дамба весьтӧ. Ещӧ ӧти минута, и... Но друг трактор сувтіс. Водитель видзӧдліс кыкнан гусеница вылас да, кор аддзис, мый найӧ дзик настил визь весьтын, гораа шуис:

— Айда!..

Ӧні колис вӧчны заданиелысь медся кывкутана юкӧнсӧ — дзик веськыда вуджӧдны трактор баржа борт вомӧн да нуӧдны векньыдик, но крут настил кузя. Степанов, механик Туркин да трактористъяс зэв бура гӧгӧрвоисны, кутшӧм сьӧкыд ӧттшӧтш включитны кыкнан бортӧвӧй фрикционсӧ. Оз кӧ удайтчы тайӧ, то трактор вермас крута вежны направлениесӧ да векньыдик настил вылысь веськыда бузгысьны ваӧ. Ставӧн видзӧдіс ны шофер чужӧм вылӧ. Но Конюховлӧн чужӧмыс вӧлі уверённӧй, сылӧн смоль сьӧд синъясыс спокойнӧя видзӧдіс ны дамба настил помӧ. Киясыс крепыда кутіс ны фрикционнӧй рычагъяс, а кокъясыс жмитчис ны тормознӧй педальяс дінӧ. Тайӧ здукас улыс вомдорыс сылӧн тӧдчымӧн дрӧгнитыштліс, а кымӧс кучикын чукӧрмисны ичӧтик чукыръяс. «Сӧмын мед ӧттшӧтш удайтчас включитны фрикционъяслысь рычагъяс», — визьнитіс сылӧн мӧвп.

Бара чорыда муröстіс трактор лӧн двигатель, баржаыс ставнас неуна катовтчыштліс, дзуртыштісны дамбалӧн керъяс да тросъяс. Трактористъяс, кодъяс сулалісны прицепнӧй площадка вылын, чеччыштісны баржа палуба вылӧ. Сідзжӧ чеччыштіс палуба вылӧ топливнӧй бак дорын сулалысь Сидоров.

Ставӧн «ахнитісны».

Инженер Степанов, коді пыр сюся видзӧдіс трактор лӧн быд движение бӧрся, котӧртіс дамба дорӧ да гӧрдіс:

— Стоп! Стой!

Трактор крута сувтіс. Сувтіс буретш сійӧ здукас, кор дамба настилысь бокӧ кежӧм корпусыс джынвыйӧ ӧшйис борт сайӧ. Водительлы эз удайтчы ӧттшӧтш включитны фрикционъяслысь рычагъяс, сы вӧсна трактор кежис дамба настилысь бокӧ да ӧшаліс баржа дорыш вылын.

Ставӧн волнуйтчисны, котралісны. Сӧмын ӧтнас Конюхов статуя моз пукаліс трактор сиденье вылын. Сылӧн киясыс мёртвӧй хваткаӧн кутісны фрикционъяслысь рычагъяс да кок пыдӧсъяс доймытӧдзыс личкис тормознӧй педальяс вылӧ. Трактор вывсянь зэв бура тыдаліс сылы дамба да баржа костын ва веркӧслӧн веральӧм, а серласян ю веркӧсын отражайтчис трактор лӧн вежласян вуджӧрыс.

— Сувтӧй морт вит прицепнӧй площадка вылӧ!—городіс сійӧ шӧйӧвошӧм трактористъяслы.— А то вермас машинаыс путкыльтчыны борт сайӧ. Глушитӧй двигатель!

Некымын минута мысти Конюхов сетіс задньӧй ход да сувтӧдіс машинасӧ дамба настил весьтӧ. Сылӧн муговат чужӧм кузя визувтісны гырысь пӧсь войтъяс, сьӧд синъясыс кыдзкӧ аслыс ногӧн югъялісны.

— Тырмас водзӧ рискуйтны!— кыліс инженер Степановлӧн гӧлӧс.

— Гашкӧ, ещӧ видлам?— юасян синъясӧн видзӧдліс Конюхов.—А то график срывайтчӧ...

— Тырмас! Машинасӧ и асьтӧ калечитан.

— Ме ӧд шулі, мый Васькалӧн нинӧм оз артмы,— заводитліс Сидоров, но Степанов эз сет сылы помавны.

— Артмас, Сидоров ёрт, артмас!— видзӧдліс инженер первой Сидоров вылӧ, а сэсся мукӧдъяс вылӧ:— Ломикӧн маховикӧд ӧкуратнӧя бергӧдлӧмӧн ми катовтам тракторлысь корпуссӧ дамба вылӧдз, и трактор сэсся ачыс лэччас настил кузя, сэк нин аварияысь повны нинӧм. Тэ гӧгӧрвоин, Вася?— бӧръя кывъяссӧ вӧлі веськӧдӧма нин Конюхов дінӧ.

— Гӧгӧрвои, Алексей Викторович! Тадзтӧ, дерт, рискыд этшаджык,— вочавидзис Конюхов.

Машина ӧні сулаліс дзик настил весьтын. Инженер индӧдъяс серти, Конюхов включитіс скорость да тшӧктіс Сидоровлы бергӧдлыны маховик. Сидоров восьтіс декомпрессионнӧй краникъяс, босьтіс ломик да ньӧжйӧникӧн, равномернӧя кутіс бергӧдлыны маховик. Трактор надзӧник мӧдіс вешйыны водзлань.

— Сидоров, содтыштгазсӧ! А то тэныд аски асылӧдз тырмас дамба помӧдзыс кыссьыны,—заводитліс шутитны трактористъяс пӧвстысь ӧти, но, кор аддзис Степановлысь стрӧга видзӧдлӧмсӧ, пыр жӧ ланьтіс.

Кӧть зэв ньӧжйӧ, но трактор вешйис водзӧ и водзӧ. Со нин гусеницалӧн первой звеноясыс вуджисны борт вомӧн да ӧшйисны дамба весьтӧ.

— Кыдзкӧ осторожнӧйджыка. А тэ, Илья, рӧвнӧйджыка бергӧдлы,— кадысь кадӧ кывліс инженерлӧн ӧлӧдан гӧлӧс.

Сидоров ачыс эз казяв, кыдзи сылӧн пӧсялӧм чужӧмті визувтісны тырысь войтъяс. Сійӧ то кинас, то кокнас, то пидзӧснас мыджсьылӧмӧн, ломикӧн бергӧдліс маховик. Дас тонна сьӧкта агрегат зэв дышпырысь вешйис водзлань. Гусеницаяслӧн звеноясводзысь водзӧ пыр ылӧджык вуджисны борт сайӧ.

— Стоп!— командуйтан гӧлӧсӧн шуис Конюхов, кор тракторлӧн джын корпусыс ӧшйис баржа борт сайӧ.

— Кыдзкӧ осторожнӧйджыка,— бара кыліс Степановлӧн гӧлӧс.— А медся главнӧйыс — бергӧдлы плавнӧя да ачыд крепьдджыка кутчысь.

— Гӧгӧрвоа,— вочавидзис инженер кывъяс вылӧ Сидоров да синкым увтіыс видзӧдліс Конюхов вылӧ.

Сійӧ пукаліс став тушанас йӧжгыльтчӧмӧн, чужӧм вылас ни ӧти мускул эз вӧрзьы.

— Ещӧ, ещӧ, Илья,— вочавидзис сійӧ Сидоров видзӧдлӧм вылӧ, личкис тормознӧй педальяс да кыскыштіс акселераторлысь рычаг.

Сидоров ещӧ некымынысь бергӧдіс маховик, и тракторлӧн корпусыс надзӧникӧн катовтчис баржа борт сайӧ да ӧкуратнӧя пуксис настил вылӧ.

— Вот и ставыс!—шуис Конюхов, медым предупредитны Сидоровӧс, а ачыс ещӧ ёнджыка йӧжгыльтчис став тушанас.

Дамба вылӧ лэччӧм бӧрын трактор первойсӧ мӧдӧдчис ньӧжйӧникӧн, но сэсся ӧддзис, содіс коленчатӧй валлӧн оборотыс, и двигатель заво-

дитіс уджавны. Гусеницаясӧн зёльӧдчӧмӧн трактор котӧртіс дамба кузя да сувтіс лыа берегӧ.

Сэсся Конюхов видзӧдліс сулалысь тракторъяс рад выліӧ, збоя довкнитіс юрнас да крута бергӧдіс тракторсӧ ӧти местаын. Та бӧрын трактор рӧвнӧя мургитыр матыстчис Сидоровӧн петкӧдӧм первой трактор дінӧ, мичаӧ развернитчис да сувтіс сыкӧд дзик орччӧн, стӧч ӧти линия вылӧ. Конюхов заглушитіс двигатель да чеччыштіс муӧ.

Инженер, механик да трактористъяс котӧрӧн лэччисны баржа вылысь да нюмъялан чужӧмӧн локтісны Конюхов дінӧ. Сӧмын поздравляйтысьяс лыдын эз вӧв тракторист Сидоров. Сійӧ ӧтнас сулаліс бокын да пӧсялӧм плешсӧ чышкаліс пиджак соснас.

Аслас машинаӧ пуксигӧн нин Конюхов юаліс инженерлысь:

— Кымын час ӧні, Алексей Викторович?

— Стӧч кӧкъямыс час. Баржа ректӧм помалім график серти.

Кор нин Конюхов пуксис руль сайӧ да лӧсьӧдчис пӧдлавны ӧдзӧссӧ, машина дінӧ локтіс Илья Сидоров да, неуна мыжа пырысь нюмъялӧмӧн, шыасис:

— Но, Васька, молодец! Эг думыштлы ме тэнӧ татшӧмӧн. Тэныд уджавны колӧ вуджны трактор вылӧ...

Рытъя шонді ӧшӥис тшӧтшкӧс вӧр весьтӧ, му вылӧ водісны кузь вуджӧръяс. Буксирнӧй пароход торйӧдчис дамба дінысь да бергӧдчис ю шӧрлань, ас бӧрсяыс сійӧ бергӧдіс и баржалысь нырсӧ ю кывтчӧс. Пароход вылын кыліс капитанлӧн командуйтан гӧлӧс:

— Вперёд! Полный!

ЧЕЛЯДЬЛЫ ЛЫДДЬӦМ ВЫЛӦ

Редакция журнала
„ВОЙЗЫВ КОДЗУВ"
(Северная Звезда)
Орган ССП Коми АССР

Николай ТИМОНИН

КОРАБЛИК „МИР"

Меным ичӧтик кораблик
Пуысь вӧчис ыджыд вок.
Мачта йылас ме да Павлик
Пыр жӧ лэптім гӧрд флажок.

Сӧмын коли лэдзны ваӧ,
Рейсӧ петны дасьӧсь ми.
Но эг гӧгӧрвоӧй таӧдз,
Медым сылы сетчы ним.

Шуӧ Павлик, менам другӧй:
— Карандашӧн бортас гиж!
Ме сэн шуа: — «вушъяс здукӧн,
Пуӧ карандаш оз йидж»...

Ассьым мӧвпӧс ме эг висьтав:
Босьті кисточка да сир,
Сэсся небыдик выль кистьӧн
Гижи куим буква —«Мир».

Феодосий КИСЕЛЕВ

ШОНДІ ПЕТІГӦН

Ичӧт пилысь унсӧ торкис
Ӧшиньясті пырысь асыв.
Шонді мелі синмӧн дзоргис,
Петіс мӧдлапӧвса расысь.

Уна рӧмӧн сійӧ ворсіс,
Кӧчӧн котраліс джодж кузя.

Тэнӧ, ичӧт пиӧй, корсис:
«Мый пӧ та дыра тэ узян?»

Унзіль садйын ӧтка колип
Сиӧ тэныд ассьыс соло,
Ӧшинь дорӧдз сійӧ воліс,
Шуис:— Ичӧт пилы, чолӧм!

Владимир ПОПОВ

ПӦДАРКИ

Мича книжка вайис бать,
Пӧдаритіс меным:
— Лыддьы,— шуӧ,— тӧдмав тась,
Кыдзи овліс Ленин.

Тэ ӧд юнӧй пионер,
Нимсӧ сылысь новлан.
Некор вунӧдтӧм пример —
Дона вождьлӧн олӧм.

МИЯН ЛУНЪЯССЯ ОЧЕРКЪЯС

Владимир **ШИРЯЕВ**

ПӦДРУГАЯС

Вӧлі 1945 вося тувсов рыт. Томиник кык ныв тэрыба восьлалісны колхоз правлениесянь Ыджыдвидз сикт кывтыд помӧ да гораа варовитісны. Тайӧ вӧліны Анюта Попова да Лидия Панюкова. Сёрнитантор вӧлі уна. Анна Попова тӧвбыд уджаліс лесопунктын, кыскасис вӧлӧн, а Лидия Панюкова некытчӧ эз ветлы сиктысь, кольӧм арсянь нин видзис колхознӧй куканьясӧс. Кык пӧдруга, кодъяс вӧліны ӧткодьӧсь и арлыдӧн, и тушаӧн, ичӧтсяньыс пӧшти эз торйӧдчывны, и тӧв кежлӧ янсавлӧм бӧрын аддзысисны сӧмын на талун рыт.

Сикт весьтын дзирдалісны кодзувъяс, Висер ю сайсянь пӧльтыштіс тӧв ру. Ывлаын вӧлі ыркыд на, но некодӧс нин эз ылӧд тайӧ кӧдзыдыс. Сьӧдасьыштӧм мир туй, и кок улын шарскысь чорас, и керка жӧлӧбъяс дорӧ ӧшӧдчысь кузь йи нёньяс,— ставыс висьталісны тулыслӧн матыстчӧм йылысь.

— Кутшӧм лӧсьыд, Анюта,— недыр чӧв олӧм бӧрын радпырысь шуис Лидия.— И рытыс сэтшӧм мича, и ми бара ӧтлаынӧсь. А то тэысь сэтшӧма нин гажӧй менам бырис!

— А ме рад, и абу рад,— вочавидзис Анюта.

— Кыдзи?

— Рад, мый ми аддзысим тэкӧд, но оз во сьӧлӧм вылӧ меным индӧм выль уджыд. Думыштӧма жӧ кодкӧ индыны менӧ телятницаӧ? Та вӧсна и вӧр лэдзанінысь сорӧсь водз корисны. А кукань видзысьтӧ и меысь кындзи на позис аддзыны колхозсьыд.

— Тэ чайтан, мый куканьясӧс видзны непременнӧ колӧ сувтӧдны пӧрысь нывбабаясӧс?— строга юаліс пӧдругаыслысь Лидия.

— Чайт кӧть эн, а найӧ миян дорысь век жӧ опытнӧйджыкӧсь,— вочавидзис Анюта.— Ме ӧд весиг ньӧтчыд на матӧ эг матыстчывлы куканьяс дорӧ.

— Велалан, Анюта, велалан,— торкис пӧдругалысь сёрнисӧ Лидия.— Ме первойсӧ тэ моз жӧ вӧлі думайта, а ӧні со во сайӧ нин телятницаала, и сэтшӧма велалі аслам быдтасъяс дінӧ. Найӧ мичаӧсь, меліӧсь. Сӧмын на матыстчан телятник дорад, а найӧ тӧдмалӧны нин тэнӧ кок шы сертиыд. Заводитӧны баксыны.

Анюта кывзіс, но сылы кажитчис, мый Лидия сідз прӧстӧ ошкӧ ассьыс уджсӧ. Тадзи найӧ воисны горт дорӧдзныс. Первой кежис Лидия, а гоз-мӧд керка кост прӧйдитӧм бӧрын кежис и Анюта.

Сійӧ кайис кильчӧ вылӧ да, перилӧ вылас ӧшӧдчӧмӧн, видзӧдіс тӧлысьӧн югдӧдӧм сикт вылӧ, Висер ю сайын тыдалысь вӧр вылӧ. Окота вӧлі сулалыштны ӧткӧн тайӧ мича войнас да мӧвпалыштны ас кежын.

Анюта думайтіс сы йылысь, кыдзи висьтавны мамыслы правлениелӧн заседание вылын талунъя сёрни йылысь, куканьясӧс видзны босьтчӧм йылысь.

Такӧд йитӧдын Анюта син водзӧ сувтіс кольӧм вося серпас. Вӧлі рыт. Анюта локтіс школаысь да кӧсйис мыйкӧ висьтавны мамыслы интереснӧйӧс школьнӧй олӧмысь, но друг казяліс, мый мамыс тупкысьӧма чышъяннас, ӧшӧдчӧма лабич дорӧ да лыддьӧдлӧмӧн бӧрдӧ. Сы дорӧ йӧжгыльтчӧмаӧсь ичӧтджык вокыс да чойыс да сідзжӧ чышкалӧны синвасӧ.

— Мам, мый тэкӧд?— повзьӧмӧн юаліс Анюта.— Мый лоис?

— Батьыд, дитяӧй, усьӧма!— сыркъялӧмӧн вочавидзис мамыс да мыччис нылыслы почтӧвӧй штемпельясӧн пасъялӧм, помӧдыс косьыштӧм конверт. Пытшкас вӧлі юӧртӧм сы йылысь, мый тӧлысь сайын уси фронт вылын храбрӧйяс смертьӧн сӧветскӧй воин Максим Попов.

Анюта лыддис мӧдысь, коймӧдысь. Сьӧлӧм вылас сылӧн вочасӧн содіс ыджыд дой, кутіс доршасьны синва. И, медбӧрын, сідзжӧ, кыдзи и мамыс да чой-вокыс, гораа бӧрддзис.

Анюта сэки войбыд эз узь да мӧвпаліс сы йылысь, мыйӧн отсавны мамлы тайӧ ыджыд шог бӧрын. Асывнас сійӧ шуис:

— Ме, мам, дӧгда велӧдчыны да заводита уджавны.

— Тэныд колӧ на велӧдчыны,— вочавидзис мамыс.— Ме и ачым на со верма уджавны, да и государство отсалӧ. Войнаыд, гашкӧ, регыд помасяс.

Но Анюта эз кывзысь. Сійӧ заводитіс уджавны колхозын: первой разнӧй уджъяс вылын, а тӧв кежлӧ вӧзйысис лесопунктӧ. Мамыс бура дыр на увгис та бӧрын, но кор аддзис, мый лёкӧн нинӧм оз артмы, ланьтіс. Бурӧдіс мамсӧ сійӧ, мый, ӧти-кӧ, став колхозникъяс да вӧр лэдзысьяс ошкисны Анютаӧс бур уджысь, а, мӧд-кӧ, мам тӧдіс, мый велӧдчӧм вылӧ туйыс нылыслы эз на тупкысь. Позьӧ на велӧдчыны и бӧрынджык.

«Гашкӧ, кутас шуасьны и ӧні,— мӧвпыштіс Анюта мам йывсьыс кильчӧ вылын сулаліг.— Но мый нӧ позяс вӧчны, кор менӧ индісны нин телятницаӧн? Ог жӧ кут уджалӧмысь ӧткажитчыны. Ме жӧ — комсомолка. Лидия тай со мӧд во нин видзӧ куканьясӧс».

Но Анюталӧн полӧмыс вӧлӧма весьшӧрӧ.

— Бур удж сетӧмаӧсь,— шуис сылы мамыс.— Куканьясӧс видзӧм — ыджыд делӧ, найӧс колӧ бура дозьӧритны. Босьтчин кӧ, эн янӧд асьтӧ.

Мӧд лунас Анюта асывсяньыс муніс фермаса заведующӧй дінӧ, примитіс мамъяс дінысь муртса на торйӧдӧм кызь кукань, юасис: кыдзи да мыйӧн найӧс вердны.

— Ыджыд тай тӧдӧмлун колӧ куканьясӧс вердны,— зэв неокотапырысь шуис фермаса заведующӧй.— Кынӧмныс кӧ сюммас, сёясны.

Татшӧм ответыс Анюталы кажитчис тешкодьӧн, но сійӧ нинӧм эз лысьт воча шуны.

Первой лун джынсянь жӧ том телятницалы панысдасисны уджын сьӧкыдторъяс. Ӧти кукань некыдзи эз босьт резинӧвӧй нёнь, эз кӧсйы юны бутылкаысь йӧв. Лои ноксьыны сыкӧд сёр рытӧдз, а сэсся, медбӧрын, паньӧн кисьтавны йӧвсӧ веськыда вомас. Сӧмын мӧд сутки тыригӧн удайтчис Лидия отсӧгӧн нёньӧдны асныра куканьӧс. Посни куканьяс вӧліны зэв капризнӧйӧсь: ваян муртса ыркыдджык йӧв — оз юны, кытчӧдз он шонты. Опыт да кужӧмлун Анюталы шеді быдлунъя уджӧн. Сьӧкыд вӧлі видзны найӧс и няйтчӧмысь, сы вӧсна мый вольӧс сетісны лунысь лун век этшаджык. Шонтас Анюта ва, мыськалас мичаӧ куканьясӧс, а рытнас, видзӧдӧ да, бара нин няйтӧсь.

Кад вӧчис ассьыс делӧ. Воис тулыс. Мездысисны тӧвся еджыд эшкынысь Висер бокса муяс да видзьяс, ызгисны шоръяс, асывсянь рытӧдз дзольгисны тувсов лэбачьяс. Вывтасджык муяс вылын мургисны нин гӧрны петысь трактораъяс.

Анюта пöшти быд рыт аддзысьліс Лидияköд, öтлаын сыköд ветлывліс сиктса клубö. Öні найö сёрнитісны не сöмын асланыс гортса олöм йылысь, гуляйтöм йылысь, но и куканьясöс видзöм йылысь.

— Вот регыд вежöдасны видзьяс, сэки лöсьыдджык лоö,— шулывліс Лидия.

Но тайö регыдыс нюжаліс вежон, мöд, коймöд. Тöвся köдзыд быттьö эз köсйы сетчыны воысь тулыслы, вензис да вермасис сыköд. Му кушмöм бöрын нин некымынысь усьлі лым да бöр сывліс. Пöльтіс лэчыд вой тöв.

Тайö нюжöдіс колхозын köдза помалöм, мешайтіс овощеводческой бригадалы. Но тулыслöн нюжалöмыс медся мустöм вöлі скöтницаяслы, кодъяс виччысисны выль турун петöм. Турун запасъяс колхозын бырины, тумла дорса идзас зорöдъяс чинісны сэтшöм öдйö, быттьökö сылісны. Скöтницаяс петköдісны ассьыныс мöсъяссö видзьяс вылö да йирöдісны сэні кольöм вося ызönöн.

На вылö видзöдömöн, Анюта вуджаліс ю сайö, нетшкис мешökъясö кольöм вося вижöдöм турунсö да нимкодьпырысь вайис тайöс аслас куканьяслы. Сійö köсйис содтыны лишнöй köрым тувсовъя рацион дінö.

— Быpö мыйöн, ещö на вуджала,— сёрнитіс Анюта аслас быдтасъяскöд. Куканьяс сёйисны эз азыма, няклялісны сöмын öти-öти турун сиöн, но яслиясö пукталöм ызön век жö чині.

Ныв вöлі рад, мый öні köть тулысыс ещö на нюжалас, позьö нин сохранитны став скöтсö. Но аскинас лои сійö, мый Анюта эз куж виччысьны. Телятник öдзöс восьтöм бöрын сійö пыр жö казяліс лёк ногön водöм öти куканьöс. Анюта тэрыба матыстчис сы дорö да небыдика вöрзьödыштіс. Кукань вöлі кын. Нылöс быттьö юр вывсяньыс койыштісны köдзыд ваön. Сійö бура дыр вöрзьödчывтöг сулаліс места вылас, а сэсся уськödчис ывла вылö, весиг телятниксö игнавтöг, бöрдіг тырйи котöртіс Лидия дінö, сэтысянь молочно-товарнöй фермаса заведующöй дінö, колхоз правлениеö.

Срочнö корисны ветеринарнöй фельдшерöс.

— Кукань кулöмын мыжаыс Попова,— шуис фельдшер, кор аддзис яслиысь ызön турун.— Татшöм посниясöс вердöмыд ызönön. Желудокыс абу вермöма переваритны чорыд köрымсö.

— Ме... Ме... köсйи бур вылö содтöд вердыштны найöс,— бöрдöм сорön висьталіс Анюта, а ачыс синва пырыс видзöдіс кукань шой вылö. Сэтшöм вöлі жаль тайö ичötик быдтасыс.

Ветеринарнöй фельдшер аслас киön чукöртіс яслиясысь став ызön турунсö да щыбитіс телятникысь ылö бокö, а Анютаöс чорыда предупредитіс самовольничайтömысь. Видісны Анютаöс и колхоз правление заседание вылын.

Та бöрын Анюта слабджык куканьясöс мöдіс новлöдлыны нöрыс бокъясö да йирöдны сэні муртса на мыччысьöм, ем кузя веж турун йывъясön. Вежöд вылын куканьяс заводитісны справитчыны, а сэсся матыстчис и гожöм. Анюта да Лидия ветлывлісны вöлön му боръясö да ваялісны сэтысь чöскыд, веж турун.

Öтчыд сёр рытын нин, кор Анюта буретш видлаліс луннас вайöм свежöй газетаяс, котöрön локтіс на ордö Лидия. Сійö вöлі праздник лунö моз вöччöма: туфлиа да шöлкöвöй чулкиа, векньыдик пельпомъяс вылас öкуратнöя пукаліс мича рöма цветъяса вöсньыдик платье, юрсисö лэдзöма пельпом вылö, косiник чужöм вылас и пыр меліа видзöдысь синъясас ворсіс нюм.

— Муна велöдчыны,— радпырысь висьталіс Лидия.

— А куканьястö?

— Найӧ овласны и метӧг. Велӧдчӧм бӧрын аддзысям.

Лидияӧс, кыдзи колхозса медбур телятницаӧс, колхоз правление ыстіс велӧдчыны ветеринарнӧй фельдшеръясӧс гӧтӧвитан курсъяс вылӧ.

* * *

Колины лунъяс, коли ещӧ ӧти тӧв. Бара воис гожӧм. Анюта ёна вичмысис пӧдругаыслысь воӧмсӧ, бырис гажыс. Весиг клубӧ ветлывлігӧн Анюта гажтӧмтчис Лидиятӧг. Сійӧ беспокоитчис, мый курсъяс помалӧм бӧрын пӧдругасӧ ыстасны мӧд сиктӧ, а, гашкӧ, и мӧд районӧ. Но век жӧ Анюта чайтіс, мый кӧть лун-мӧд кежлӧ найӧ аддзысьласны, пӧттӧдз сёрнитыштасны. Висьталантор вӧлі уна. Во чӧжӧн колхоз строітіс некымын выль скӧтнӧй помещение, бӧръя совещание вылын Анюталысь куканьяссӧ шуисны медся мичаӧн, бур уджысь сылы сетісны содтӧд оплата — ӧти кукань. Содіс скӧтлӧн поголовье.

Лидия воис гортас сӧмын 1948 вося арын.

Кор Анюта кывліс пӧдругаыслӧн воӧм йылысь, пыр жӧ котӧртіс сы ордӧ. Найӧ медводз топыда кутчысьлісны, а сэсся сувтісны джодж шӧрӧ да кутісны видзӧдны ӧта-мӧдыс вылӧ.

— Тэ дзикӧдз воин?— юаліс ньӧжйӧникӧн Анюта.

— Дзикӧдз.

— Асланым колхозын кутан уджавны?

— Дерт жӧ, асланым колхозын,— нюмдіс Лидия.— Позьӧ ӧмӧй эновтны тіянӧс. Локтігӧн аддзылі председательӧс, коді удитіс нин юӧртны меным, мый индӧмаӧсь менӧ молочно-товарнӧй фермаса заведующӧйӧн.

— А фельдшеравны?

— Фельдшеравны кутас мӧд.

— А мыйла, сідзкӧ, тэ велӧдчин?— чуймӧмӧн юасис Анюта.— Фермаса заведующӧйлы, ме думысь, абу быть лоны ветеринарнӧй фельдшерӧн. Овлісны жӧ ӧнӧдз заведующӧйяс велӧдчытӧг?

Лидия серӧктіс.

— Колхозъяс котыртчытӧдз Висер вожсаяс овлісны кач вылын, ветлывлісны корны няняджык местаясӧ. Быть ов вӧлі. Олӧны найӧ и ӧні. А торъялӧмыс кутшӧм? Ӧні Висерсаясыд нянь йывсьыд оз нин мӧвпавны. Найӧ ньӧбӧны патефонъяс, вурсян машинаяс, радиоприёмникъяс. Сӧветскӧй власть выль олӧм сетіс, выль ногӧн овны велӧдіс.

Анюта пукаліс пӧдругаыскӧд орччӧн да сюся кывзіс.

— Ме вот ветлі велӧдчыны,— водзӧ висьталіс Лидия,— и синъясӧй быттьӧ паськыдджыка воссисны. Курсъяс вылын висьталісны сы мында выльторъяс, кодъясӧс ме ог на вӧлӧм тӧд. Тэ куканьясӧс кӧдзыд помещениеын быдтӧм йылысь кывлін?

— Эг на,— вочавидзис Анюта.— Кыдзи сійӧ?

И Лидия висьталіс, мый Сталинскӧй премия кузя лауреат, Социалистическӧй Удж вывса Герой Штейман разработайтіс куканьяс быдтӧм кузя выль метод. Муртса на чужӧм куканьӧс торйӧдӧны ломтывтӧм телятникӧ да заводитӧны сэні видзны. Тадзи куканьяс быдмӧны ёнӧсь, здоровӧсь, оз повны некутшӧм висьӧмъясысь.

— Кынмасны миян кӧдзыдъяс дырйи,— нориник гӧлӧсӧн шуис Анюта, и сылӧн син водзӧ пыр жӧ сувтісны аслас куканьясыс.— Заводитлы ачыд овны кӧдзыдінын.

— Ниной оз лоны,— увереннӧя шуис Лидия.— Видлам и ми вӧчны тайӧс.

Лидия дыр на висьтавліс аслас пӧдругалы скӧт видзӧмын передовӧй методъяс йылысь, продуктивнӧй скӧт лӧсьӧдны коланлун йылысь.

— Животноводство развивайтӧмын эмӧсь помтӧм позянлунъяс,— сёрнитіс Лидия,— видлам вӧчны ставсӧ сы могысь, медым колхозникъяс збыльысь заводитісны гордитчыны асланыс скӧтӧн. Колӧ кыпӧдны та вылӧ колхозса став животноводъясӧс.

Лидия босьтчис уджӧ став сьӧлӧмсяньыс. Асывсянь рытӧдз сійӧ ветлӧдліс скӧт картаясӧд, велӧдіс телятницаясӧс, дояркаясӧс, увгис колхозса руководительяскӧд скӧт видзӧм вылӧ тырмытӧм вниманиеысь, видіс дышӧдчысь скӧтницаясӧс.

Бурджык мӧсъясысь вӧлі котыртӧма раздойнӧй группаяс, составитӧма торъя рационъяс, котыртӧма содтӧд кӧрымъясӧн вердчӧм. Эз коль сійӧ бокӧ и Анютаӧс. Уджавны заводитӧм бӧрын мӧд луннас жӧ Лидия локтіс телятникӧ. Анюта весиг эз и казявлы сылысь пырӧмсӧ.

— Мыйла нӧ куканьясыд няйтӧсь?— стрӧга юаліс выль заведующӧй.— Кор тэ мыськылін найӧс?

— Тӧрыт,— яндысьӧмӧн висьталіс Анюта.

— Сідзкӧ, сэтшӧма и мыськавланныд,— шуис Лидия да гӧгӧр сюся видзӧдіг кытшовтіс телятник пытшкӧсті.— Ме вӧсна кӧть дугдывтӧг чышкысь да весась, а куканьясыд мед вӧліны чистӧйӧсь.

Профилакторийын, кӧні сійӧ видзис муртса на мӧсъяс дінысь торйӧдӧм куканьясӧс, вӧлі заводитӧма ломтывтӧм помещениеын том куканьясӧс быдтӧм. Анюта бура дыр эз вермы миритчыны такӧд, весиг шуасьлывліс Лидиякӧд. Но кор казяліс, мый куканьяс кутісны сӧвмыны бурджыка, ӧдйӧджык кутіс содны налӧн весыс, дугдіс вензьыны Лидиякӧд.

Во мысти колхозникъяс асьныс казялісны, мый скӧт видзӧм збыльысь бурмис. Колхоз срокысь водз мынтіс животноводческӧй продуктаяс кузя став поставкаяс, вевтыртіс скӧтлысь поголовье содтӧм кузя план, эз ло отход. Колхоз босьтіс скӧт видзӧмысь сы ыджда доход, мыйдта водзті ньӧтчыд на эз босьтлыв. Ещӧ бурджык показательяс шедӧдісны колхозса животноводъяс 1950 воын.

Тайӧ жӧ воас Ыджыдвидз сельсӧветса вит колхоз ӧтлаасисны ӧти ыджыд укрупнённӧй сельхозартельӧ. Содіс колхозлӧн выныс, ыдждісны фермаяс, паськаліс и Лидиялӧн уджыс. Ӧні сылы ковмис ветлывны ылі фермаясӧ сизим километр сайӧдз. Тшӧкыда сійӧ сиктъясас и узьлывліс.

Коми АССР-са Верховнӧй Сӧветӧ бӧрйысигӧн Висерса колхозникъяс единодушнӧя бӧрйисны депутатӧн Ленин нима сельхозартельысь молочно-товарнӧй фермаса заведующӧй Лидия Антоновна Панюковаӧс.

Тайӧ вӧлі ыджыд честьӧн не сӧмын Лидиялы, но и колхозса став скӧт видзысьяслы. Торъя нин рад вӧлі аслас пӧдруга вӧсна Анюта. Сылӧн медся матыса пӧдругаыс, коді велӧдіс телятницаясӧс, тӧждысис налӧн успехъяс вӧсна, лои ӧні государственнӧй деятельӧн. Но Анюта гӧгӧрвоис и сійӧс, мый Лидиялы ӧні абу кокни.

Ветласны кык пӧдруга клубӧ, видзӧдасны сэні ӧтлаын кино либӧ кывзасны кутшӧмкӧ лекция, мукӧд дырйыс кольччывласны йӧктыны, а мыйӧн воасны гортаныс, Лидия дыр на оз вод. Сійӧ — коммунист, велӧдчӧ партиялысь история изучайтӧм кузя кружокын, рытъяснас лӧсьӧдчӧ локтан занятиеяс кежлӧ. Таысь кындзи, колӧ лӧсьӧдчыны беседа кежлӧ, кодӧс кӧсйӧ сійӧ нуӧдны аски фермаса работникъяс пӧвстын. Медся разнӧй вопросъясӧн шыӧдчӧны депутат дінӧ и Нившераса, и Богородскса, и Ыджыдвидзса уджалысь йӧз, кодъяс бӧрйисны Лидияӧс депутатӧн. Ӧти корӧ отсавны курортӧ путёвка судзӧдны, мӧд корӧ сувтӧдны вопрос школалысь здание капитальнӧя ремонтируйтӧм йылысь, коймӧд норасьӧ сы вылӧ, мый верӧсыс юсьӧма. И быд шыӧдчӧм вылӧ колӧ сетны вочакыв, колӧ водзвыв думыштны, мый решитны районын, мый сельсӧветын, а мый кузя и прӧстӧ ветлыны заявление сетысь дінӧ да сёрнитыштны сыкӧд.

Отчыд сёр рытын нин котӧрӧн локтіс Лидия ордӧ Анюта. Пыр розӧвӧй чужӧмыс вӧлі бледӧдӧма, синъясас тӧдчис повзьӧм.

— Алёнаӧй висьмис, Лидия,— пыриг мозыс на висьталіс сійӧ кашкиг тырйи.— Дугдіс сёйӧмысь, жугыль, синъясыс гудырӧсь.

Лидия пыр жӧ пасьтасис да ӧтлаын найӧ котӧртісны телятникӧ.

— Ядовитӧй турун сёйӧма,— видзӧдлӧм бӧрын висьталіс Лидия да тэрыба ветліс лекарствола:— Нинӧм повны, справитчас.

Найӧ сэки бура дыр сулалісны телятник дорын да варовитісны.

— Тэ тӧдан, Лидия,— друг шыасис Анюта.— Бур славаа морттӧ тӧдӧны ставыс, уважайтӧны... Сійӧ, ме ногӧн кӧ, медся ыджыд шуд, а удайччӧ лоны славнӧйӧн сӧмын шуда йӧзлы.

Лидия нюмдіс.

— Слава, дерт, ыджыд шуд, но ме чайта, мый шудыс быд мортлӧн аслас киын, уджын, а, сідзкӧ, и славаыс шедӧдсьӧ уджӧн. Тэ вот, Анюта, ачыд шуда али абу?

— Ме шуда,— вочавидзис Анюта.— Ме ӧні аслым ог вермы думыштны бурджык удж куканьясӧс видзӧм дорысь.

— А мый шулывлін телятницаӧ индӧм бӧрын?— юаліс Лидия.—Помнитан, сизим во сайын ми сёрнитлім колхоз правление заседание бӧрын?

— Помнита,— лӧня шуис Анюта.— Ме сэки эг чайтлы, мый сэтшӧма кута радейтны найӧс.

Лидия нюмъяліс. Сійӧ видзӧдіс Анюталӧн пӧнар биӧн югзьӧдӧм пелькиник туша вылӧ, гӧгрӧсіник чужӧм вылӧ, чышъян улысь тыдалысь еджгов юрсиыс вылӧ.

— Оз-ӧ позь пыр кежлӧ закрепитны меным тайӧ куканьяссӧ?— юаліс Анюта.— Босьтны, шуам, найӧс чужӧм бӧрас да видзны сэтчӧдз, кытчӧдз оз кутны лысьтыны. Ме кывлі, мый мукӧдлаын тадзи вӧчӧны.

— Позьӧ,— вочавидзис Лидия.— Ми зоотехниккӧд думыштлім жӧнин та йылысь. Вежон мысти кымын торйӧдам высокопороднӧй мӧсъяслысь кызь кукань да сетам тэныд. Быдты мӧскӧдз.

— А сэсся ачым и доярканас лоа?— серӧктіс Анюта.

— Сэні тыдавны кутас.

— А мый нӧ? — водзӧ нуӧдіс ассьыс мечтасӧ Анюта.— Бур мӧсъяс лоӧны, лысьтыны кутасны уна. Ме вот лун-мӧд сайын лыдди писательница Пановалысь книга «Яснӧй берег». Сэні совхозса доярка Анна Власова лысьтӧма вонас ӧти мӧслысь дас тысяча литр йӧв. Сӧмын думыштлыны! Сы мында жӧ, мыйдта миян колхозса доярка аслас став группалысь. А ӧд миян Коми республикаын эмӧсь бур дояркаяс. Лун-мӧд сайын ме кывлі радио пыр, мый кольӧм во Ижемскӧй районысь «Трактор» сельхозартельса доярка Анна Павловна Чупрова лысьтӧма шӧркодя сылы закрепитӧм быд мӧслысь куим тысяча сайӧ литрӧн йӧв.

— Кутам и ми тышкасьны ыджыд удой вӧсна,— шуис Лидия, а сэсся серӧктӧмӧн нин содтіс:— Вермас лоны, мый во квайт-сизим мысти и тэ кутан лысьтыны Власова моз ӧти мӧслысь дас тысяча литрӧн. Тэнад да сылӧн весиг нимъясныд ӧткодьӧсь.

Регыд Анюталы сетісны высокопороднӧй куканьяслысь выль группа. Аслыс сійӧ сетіс кыв: быдтыны сэтшӧм мӧсъясӧс, кутшӧмъяс ньӧтчыд эз вӧвлыны Висер вожын.

Водз асылын, кор весиг чӧв олӧ на колхоз правлениелӧн кык судта здание вылын ыджыд радиорепродуктор, сійӧ локтӧ телятникӧ да идрасьны заводиттӧдз матыстчылӧ быд кукань дінӧ: ӧтиӧс малыштӧ, мӧдӧс шыльӧдыштӧ, коймӧдлы шуӧ мелі кыв. Найӧ ичӧтӧсь на, но быдӧн нин

тӧдӧны ассьыныс нимсӧ. Тушанас найӧ ёна ыджыдджыкӧсь непородной куканьясысь, чистӧйӧсь, шыльыдӧсь.

Телятник дорті удж вылӧ мунысь нывбабаяс нарошнӧ кежавлӧны видзӧдлыны Анюталысь быдтасъяссӧ да любуйтчыштны налӧн мичлунӧн. Тшӧкыда пыравлӧ картаӧ и колхозса председатель. Ӧтчыд сійӧ дыр сёрнитіс Анютакӧд животноводъяслӧн матыса могъяс йылысь, кодъясӧс сувтӧдіс на водзӧ Сӧветскӧй Союзса Коммунистическӧй партиялӧн дас ӧкмысӧд съезд витӧд пятилетньӧй план кузя директиваясын.

— Тӧдан, Попова, уна-ӧ содас мӧсъяслӧн да куканьяслӧн поголовьеыс вит во чӧжӧн?— юаліс председатель.

— 36—38 процент вылӧ,— вочавидзис Анюта.

— Пӧртны тайӧс олӧмӧ абу кокни,— шуис председатель.— Сӧмын лысьтан мӧсъяс содӧны сизимдас душ вылӧ. А мыйдта лоӧны куканьяс, вӧвъяс, ыжъяс да мукӧд скӧт? Некутшӧма оз позь ланьтӧдчыны шедӧдӧм успехъяс вылын.

Анюта сюся кывзіс.

— Вот тайӧ группаыс,— индіс председатель куканьяс вылӧ,—продуктивнӧй скӧт лӧсьӧдӧмын медводдза заводитчӧм. Тэнад мог — не лэдзны отход, а ми таво думыштлам видзьяс паськӧдӧм йылысь да фермаясын сьӧкыд уджъяс механизируйтӧм йылысь. Локомобиль ньӧбӧма нин, тулыснас да гожӧмнас машинно-тракторнӧй станция отсӧгӧн первой кык сё гектар видз лоӧ косьтӧма, кодӧс ӧнӧдз эз позьлы ытшкывны. Заводитам стройтны выль картаяс типовӧй проект серти.

...Тайӧ сёрни бӧрас коли куим тӧлысь. Ӧти январскӧй рытӧ Ыджыдвидз сиктса став олысьяс чукӧртчисны бӧрйысьӧм водзвывса общӧй собрание вылӧ. Анюта да Лидия локтісны клубӧ ӧтлаын, орччӧн жӧ и пуксисны. Зал вӧлі тыр нин, а йӧз век на локтісны. Бӧрынджык пырысьяс сувталісны ӧдзӧс дорӧ, стен бердӧ, скамейкаяс костӧ.

Собрание регыд заводитчис. Докладчиклӧн неыджыд выступление бӧрын кыв босьтіс шӧр арлыда нывбаба. Сылӧн сёрниыс Анютаӧс зэв ёна шензьӧдіс.

— Ме,— висьталіс колхозница,— предлагайта выдвинитны миян избирательнӧй округ кузя Сторожевскӧй районнӧй сӧветса депутатӧ кандидатӧн Ленин нима сельхозартельса колхозникъяссянь медбур телятницаӧс, Анна Максимовна Поповаӧс.

Водзӧ сійӧ висьтавліс Анюталысь биографиясӧ да сылысь уджсӧ.

Анюта лэдзис синъяссӧ увлань да зілис некод вылӧ не видзӧдны. Сиктса йӧзлӧн ыджыд довериеысь сылӧн доршасис синъясын долыд синва, тшӧкыдджыка заводитіс тіпкыны сьӧлӧмыс. Выступайтысьӧс кывзігӧн Анюта син водзті выль пӧв котӧртіс аслас став дженьыдик олӧмыс. Сійӧ быдӧн дрӧгнитіс, кор выступайтысь помаліс сёрнисӧ да залын грымӧбтісны дружнӧй аплодисментъяс. Клубса став йӧзыс ӧні аплодируйтісны сылы, кызь вит арӧса телятница Анюталы.

Собрание бӧрын Анютаӧс виччысис мӧд ыджыд сюрприз: ВЛКСМ райкомса представитель вручитіс сылы ВЛКСМ Коми обкомлысь почётнӧй грамота куканьяс видзӧмын шедӧдӧм успехъясысь.

Клубысь гортӧ мунігӧн Лидия шуис Анюталы:

— Лоан, Анюта, и тэ государственнӧй деятельӧн!

Анюта нюмдіс, но нинӧм эз шу. Сылы вӧлі долыд, сэтшӧм долыд!

ПИСАТЕЛЬЛӧН ДНЕВНИКЫСЬ

Иван ИЗЪЮРОВ

ВӧРСА ТУЙЯС ВЫЛЫН

Тайӧ вӧлі кольӧм воӧ. Пемыд да кӧдзыд тӧвся войын друг кыпалысь нурга йӧршитіс миянӧс ылі войвылын вӧр кыскалан туй бокса неыджыд керкаӧ. Туйлӧн трассаыс, кодӧс уна пӧв нин гӧрӧма трактор-бульдозёрлӧн сьӧкыд гусеницаясӧн, таті вуджис паськыд нюр вомӧн да восьса вӧлі быд боксянь пӧльтысь тӧвъяслы. И кӧть туй пӧлӧн сулалісны лым кутысь щитъяс, но Урал гӧра ылі отрогъяссянь лёкысь пӧльтысь тӧв нӧбӧдіс лымсӧ гырысь толаясӧн да путкыляліс весиг щитъяс вомӧн. Тыдалӧ, туй тупкыссис войбыд кежлӧ да ниноӧм вӧлі и думайтны водзӧ муноӧм йылысь, кӧть туй помӧдз — ӧти ыджыд механизируйтӧм лесопунктлӧн вылыс посёлокӧдз — эз нин вӧв зэв ылын.

— Воим!— шуис миян шофер да сувтӧдіс ассьыс машинасӧ неыджыд керка весьтӧ, коді куткырвидзис туй бокын ыджыд лым тола дінын.— Ӧні — бӧрӧ ни водзӧ!

— И дыр кежлӧ?— повзьӧмӧн моз юаліс менам сосед.— Ми тэрмасям. Талун вылыс посёлокын собрание, и миянлы сэні быть колӧ лоны.

— А мый ме верма вӧчны? Аддзанныд?— шофер индіс ки пӧвнас гырысь лым толаяс вылӧ, кодъяс вомӧналісны туйсӧ.

Шоферкӧд быть лоі сӧгласитчыны да корсьны шоныдін керкаын, кӧні гыӧрзьӧм ӧшинь пыр тыдаліс би югӧр.

Кӧть ывлаас бушуйтчис лёк тӧв, но керкаын вӧлі шоныд. Неыджыд кӧрт пач ломтысис яра да ӧвтіс жарнас ӧдзӧс дорӧдз, коді эз дугдыв воссялӧмысь. Йӧз тані чукӧрмӧма нин уна: туй вылын уджалысьяс, гоз-мӧд шофер, кодъяслӧн машинаясыс сулалісны лым толаясӧ зургысьӧмӧн, а сідзжӧ матыса вӧручастокысь уджалысьяс. Ӧтияс пукалісны кузь скамья вылын, мӧдъяс нюжӧдчисны веськыда джоджӧ.

Бівлаын тӧв шутьлялӧмкӧд тшӧтш тіраліс керкалӧн ичӧтик ӧтка ӧшинь. Пельӧсын сулалысь неыджыд пызан вылын сідзжӧ тіраліс лампа би. Керка стенъяс, гажаа ломтысьысь кӧрт пач, керка тыр йӧз — ставыс тайӧ муртса рудӧдісны дзузган билӧн тіралан блед югӧр улын. Тӧвлӧн ёнджыка быд пӧльтыштлігъясӧн лампалӧн биыс быттьӧ заводитліс кусны, но сэсся бӧр ӧзйыліс.

— Вот поводдяыс дурмис!—шуис кодкӧ джоджын пукалысьяс пӧвстысь.

— Миянлы—не велавны!— вочавидзисны сылы.—Омӧль сӧмын, мый график бара орас. Вылыс складъясын вӧрыс уна, кыскав сӧмын, а со...

Бушков шыясӧ кывзысиг, керкаӧ йӧршитчӧм йӧз шыбласисны ӧтимӧд кывъясӧн. Весиг выль йӧзлӧн пыром эз торк тайӧ сёрнисӧ. Сёрни муніс унатор йылысь: коммунизмлӧн великӧй стройкаяс йылысь, кытчӧ муніс и ылі войвывса вӧр, мир сторонникъяслӧн Москваын муртса на

помасьӧм конференция йылысь, выль техника йылысь, коді помтӧг воӧ ӧні Печора йывса вӧръясӧ, вӧр кыскалан график йылысь, сы йылысь, мый вӧр ӧні пӧрӧдсьӧ да кыскавсьӧ весиг и войын.

— Ӧти кывйӧн кӧ, крепыда заводитім овны. Видзӧд мыйдта выль керкаяс ӧти воӧн кыптісны,— висьталіс маслӧысь югъялан сьӧд ватника морт, коді пукаліс матын пач дорын. Сылӧн паськӧмыс, тыдалӧ, вӧлӧма ва да ӧні сы вылысь кайис ру.— Вӧлі ме неважӧн Илыч йылын — выль машинаяс сэтчӧ нуим. Мыйыс сӧмын оз вӧчсьы! Туйяс, выль посёлокъяс стрӧитӧны. Овмӧдчӧ миян Войвыв.

— И крепыда овмӧдчӧ...— содтісны бокысянь.

Сёрнисӧ нуӧдіс пач дорын пукалысь югъялан ватника морт. Сылӧн векньыдик чужӧмыс, коді бура дыр нин абу аддзылӧма бритва, пыр вӧлі би весьтын да тыдаліс, кыдзи сёрнитіг мозыс ворсісны сылӧн гажа синъясыс. Регыд ми тӧдмалім, мый шуӧны сійӧс Александрӧн, овыс — Мезенцев, мый сійӧ таті мунӧ первойысь на.

— Пӧрысьӧ-нэмӧ со шоферӧ велӧдчи,— висьтавліс Мезенцев ошйысьӧмӧн моз, ӧти бӧрся мӧд папирос ӧзталіг.— А кыдзи ӧні велӧдчытӧгыс? Миян батьяс со нэмсӧ олісны да нинӧм эз аддзывны, а ми кытчӧ сӧмын эг волӧ! Берлинӧ весиг ковмыліс волыны, сотчӧм рейхстаг сэсь видзӧдлыны...

— И сэтчӧ волін?— кыліс пельӧссянь гӧлӧс.

— Быдлаӧ, другӧ, волім... Варшаваӧ, Прагаӧ. А кытчӧ волім — сэні и казьтылӧны.— Мезенцев видзӧдліс гӧгӧр, пӧрччис шапкасӧ, лӧсьӧдыштіс юрсияссӧ да водзӧ нуӧдіс:— Миянӧс сэні дыр кутасны казьтывны. Да и кыдзи не казьтывны? Эгӧ ӧмӧй ми найӧс фашистъясысь мездӧй? И со миянлысь туй кутісны талявны. Правильнӧ вӧчӧны. Миянлысь эм мыйӧ велӧдчыны...

Мезенцев пырис питшӧгас, кыскис морӧс зепсьыс ыджыд часы, видзӧдліс сы вылӧ.

Часыыс тайӧ сразу шыбитчис синмӧ. Цифраясыс югъялісны, циферблат шӧрсьыс бура тыдаліс шевгӧдчӧм бордъяса орёл. Неуна вылынджык сыысь готическӧй букваяса гижӧд. Эз вермы лоны сомнение—тайӧ часыыс трофейнӧй. Дзик татшӧм жӧ часы ме аддзылі ӧти фашистскӧй самолёт вылысь, кодӧс уськӧдісны миян зенитчикъяс фронт вылын. Самолётыс вӧлі жугалӧма нин, а часыыс пыр на важ мозыс ӧткодя югъяліс да тикайтіс тупӧя да безразличнӧя. Мезенцев казяліс часы вылӧ миянлысь видзӧдлӧмнымӧс да шуис:

— Тайӧ — сэсь... Снайпер ёрткӧд фашистскӧй самолёт уськӧдім, да миянлы командир пӧдаритіс тайӧ часысӧ усьӧм самолёт вывсьыс. Со и новлӧдла память пыдди, а ёртӧй уси... Кӧнкӧ сылӧн батьыс таланьын, но некыдз эз удайтчыв панысасьлыны... Но, ме аддзӧдла на сійӧс, дзик аддзӧдла.

Мезенцев сувтіс содтыштны лампаын би, вӧчис додж кузя некымын воськов, веськыд кок вылас чотыштӧмӧн.

— Проклятӧй кок!— шуис сійӧ бӧр пуксьӧм бӧрын.— Мыйӧн позялыштас, пыр и мӧдас доймыны... А ставыс — зверлӧн курччӧм, кӧинлӧн пинь туй. Кыдзи сэсся фашистъястӧ нимтан?.. Сідзи жӧ найӧ ӧні со Кореяад вӧчӧны. Ӧнія американецъясыд тай абу бурджыкӧсь фашистъяссьыд. И збыльысь кӧ, найӧ фашистъяс и эмӧсь.

— Уджавнытӧ оз мешайт?

— Осколокыс?— гӧгӧрвоис Мезенцев.— Оз. Поводдяяс водзын ёнтыштӧ неуна, а сэсся — оз. Бракуйтны заводитлісны курсъяс вылад, но ме шуи: оз позь, мися, ӧні овны велӧдчытӧг. Гӧгӧр, мися, техника. Машинаясӧн колӧ уджавны велӧдчыны. Молодец, бур доктор сюрис: позьӧ пӧ,

шуӧ, лэдзны, сэтшӧма кӧ мортыс кӧсйӧ. Вот тадзи ме и лои шоферӧн. Ӧні со выль машинаяс леспромхозӧ воисны, ме вайи татчӧ найӧс, а талун петі первой рейсӧ. Но пургаыс йӧршитіс татчӧ, мед сійӧс мор лыяс!

Выль ыджыд тӧвныр муртса эз нӧбӧд керкалысь вевтсӧ. Пызан вылын бара дрӧгнитіс лампаын би, быттьӧ вермасис ӧдзӧс костӧд ӧвтыштысь тӧв рукӧд. Здук кежлӧ керкаын лоис дзик пемыд. Сӧмын джоджын колис пач пӧдан костӧд петысь би югӧрлӧн кӧсӧй визь.

Тайӧ здукас ӧдзӧс выльысь воссьыліс да еджыд тӧв рукӧд ӧтлаын лэдзис ещӧ ӧти мортӧс. Пырысь морт вӧлі дженьыдик рудов сукмана, кутшӧмъясӧс ещӧ новлӧны на войвывса вӧралысьяс, кокас небыд ной кӧм, топыда тасмаасьӧма паськыд ён тасмаӧн. Сы серти, мый сылӧн став тушаыс вӧлі гыӧрзьӧма, а тошъясас ӧшалісны йи нёньяс, позис гӧгӧрвоны, мый морт вӧчӧма нин кузь туй. Ас вывсьыс лымсӧ пыркнитӧм бӧрын выль воысь шуис кыз гӧлӧсӧн:

— Бур рыт тіянлы!

Сылы сетісны места пач дінысь. Воысь морт лажгӧдчыштіс, нюжӧдіс кисӧ. Сэсся видзӧдліс гӧгӧр да шуис:

— А шоныд тіян тані...

— Абу-ӧ Поликарп дед?— тӧдіс кодкӧ сійӧс.

— Да, ме...

— Кытчӧ татшӧм поводдянас?

— Поводдя вылӧ кӧ видзӧдны, кӧть гортсьыд эн петав.

— Позис и виччысьыштны.

— Э, донаӧй!..— нюммуніс старик. Сійӧ нин пӧрччис шапкасӧ, разис паськӧм кизьяссӧ да личӧдіс тасмасӧ.— Поводдяыд миян вежласьӧ унаысь, а олӧмыд со мунӧ...

Старик вӧлӧм варов. Сійӧ окотапырысь висьталіс, мый арсяньыс нин вӧралӧ, кыйис нин уна ур, ручьясӧс да туланъясӧс; быд зверыс таво уна, и вӧралысьяс важӧн нин тыртісны ассьыныс планъяс — сетісны государствоӧлы уна пушнина. Висьталіс сідзжӧ, мый базаын налӧн ӧні олӧмыс гажа: гырысь керкаяс, красӧй уголок, радио.

— Сӧмын вот электричествоыд абу да газетаяс да журналъяс шоча волывлӧны. Корлім ми неважӧн кино, медым Москва не сӧмын кывзыны, но и ас синмӧн видзӧдлыны, но миянлы шуисны: дона пӧ сувтас.— И мудера нюмдӧмӧн, юаліс нето ассьыс, нето миянлысь:— А кодлы дона сувтас? Ми ӧмӧй мынтысьнысӧ ог вермӧй? Ӧти премияяссӧ мыйдта босьтам. Кывлім ми: гырысь стрӧйбаяс Волга да Днепр вылын кыпӧдӧны. Вот и колӧ найӧс кӧть киноысь видзӧдлыны.

— Со тэ мый кӧсъян!

— А кыдзи нӧ?

— А пияныд кыдзи, Поликарп Трофимович?— юалісны сылысь.

— Мый пияныд... Пияныд менам уна. И быдӧн ас местаас: ӧти пи вӧрын начальникалӧ, мӧд — сэні жӧ трактористӧн. А нылӧй школаын велӧдӧ. Кыкӧн ещӧ велӧдчӧны.

И старик кутіс шуавны вӧрса участокъяслысь да сиктъяслысь нимъяс, кытчӧ разаліны сылӧн челядьыс.

— Озыр тэ вӧлӧмыд, дед, ныв-пияннад.

— Озырӧсь не челядьӧн, а асланым олӧмӧн. Батьлӧн со менам уна жӧ челядьыс вӧлі, а шудсӧ ачыс эз аддзыв. Кӧнкӧ Из гӧра сайын сідзи и лысьӧмсӧ колис. А ми со выль олӧмӧн олам.

Пач дорын недыр пукалыштӧм бӧрын да ыджыд каллянсӧ куритӧм бӧрын Поликарп заводитіс лӧсьӧдчыны туйӧ.

— Виччысьыштлы, дед, бушковыс лӧняс да здукӧн нуам машинаӧн,— корисны сійӧс шоферъяс.

— Э, донаяс!— нюжӧдіс Поликарп.— Тіянлы позьӧ виччысьны, а меным — оз. Вӧралысьлы оз позь поводдякӧд лыддысьны. Да и делӧыс сэтшӧм.

— Мый сэтшӧмыс?

И вӧралысь висьталіс, мый базаса медся бур кыйсьысь Матвей Мартюшев чорыда висьмис, сылы колӧ врач. А радиостанция буретш петіс стройысь — жугалӧма кутшӧмкӧ часть.

— Вот и нуа ме сійӧ частьсӧ ремонт вылӧ дай телеграмма, мед миянлы мӧдӧдісны самолёт. Висьталӧны, эмӧсь пӧ ӧні самолётъяс, кодъяс висьысьяс дінӧ врачьясӧс новлӧдлӧны.

— Самолётъясыд, дерт, эмӧсь, но кыдзи сійӧ тіянӧ пуксяс?

— Миянӧтӧ? Пуксяніныд лоӧ. Вӧчӧны нин сійӧс. Сійӧн ме и тэрмася.

Регыд старик петіс керкаысь, сувтіс лыжи вылӧ да воши лым толаяс сайӧ.

— Молодец!— ошкисны сійӧс керкаын пукалысьяс.— И воас!

— Поликарп дедыд? Сійӧ воас. Сылӧн сьӧлӧмыс настоящӧй советскӧй мортлӧн. Висьталӧны, мый кольӧм тӧв сійӧ вежон чӧж корсьӧма ӧти вӧралысьӧс. Морт мунас кыйсьыны, и оз во. Оз лок лун, мӧдӧс... Сэки Поликарп мӧдӧдчас сы бӧрся,—найӧ ӧд тӧдӧны, коді кӧні кыйсьӧ. И мый жӧ? Вӧралысьыд веськалӧма ош гу вылӧ, но артмӧма сідзи, мый ошкыд сійӧс песлӧдлыштӧма. И Поликарпыд корсяс сійӧс. Куйлӧ ош кыйысьыд лым пиын, а дінас понйыс. Ковмас Поликарп дедлы вӧчны дадь да кыскыны сы вылын ёртсӧ матӧ кызь километр.

— А ошкыс?

— Ошсӧ вӧралысьыд пуртнас сутшкӧма. Яйысла нин бӧрвылас мӧдысь ветласны.

— Поликарпыд сэтшӧм! Сійӧ оз эновт ёртсӧ. Оз прӧстӧ сійӧс Москваын тӧдны, портретъяссӧ газетаясын печатайтны...

— Нолтӧ, нолтӧ, другъяс!— друг горӧдіс Мезенцев.— Кыдзи сылӧн, шуанныд, овыс?

— Поликарплӧн? Бажуков. Бажуков Поликарп Трофимович.

— Бажуков? Сылӧн пиыс война вылын уси?

— Ӧти пи уси. Буракӧ, Александр нима жӧ.

— Александр Бажуков?..

Мезенцев сувтіс, уськӧдчыліс ӧдзӧслань, но бӧр бергӧдчис. Тыдалӧ, гӧгӧрвоис, мый ӧні стариктӧ он нин су, он нин бергӧд.

Быдӧн видзӧдісны Мезенцев вылӧ.

— Мый сэтшӧмыс, друг?— юаліс сылысь миян шофер.— Тэ тӧдлін сылысь писӧ?

— Александр Бажуковӧс? Ассьым тьӧзкаӧс? Кыдз нӧ ме сійӧс эг тӧдлы? Да ми сыкӧд... Эк, эг гӧгӧрво, мый тайӧ сылӧн батьыс вӧлі... И тӧді ӧд, мый кӧнкӧ таладорын... Вот морыд!..

Тыдаліс, мый Мезенцев збыльысь шогӧ уси. Сійӧ ланьтіс, кутіс кывзысьны бушков шыясӧ. Сэсся недыр чӧв олыштіс, мыйкӧ думайтіс да висьталіс.

— Бур ёрт да бур салдат сійӧ вӧлі, Александр Бажуковыд... Снайпер сэтшӧм, мый ӧти точкаӧ став пуляяссӧ мӧдӧдліс. Тайӧ и гӧгӧрвоана: бур вӧралысь вӧвлӧма, батьыс кодь жӧ. Но, нинӧм, ме батьсӧ аддзӧдла на... Ог вунӧд, кыдзи ми самолётсӧ уськӧдім... Вӧлі лӧнь асывводз. Ми сулалім мӧд эшелонын. Мыш сайсянь ӧвтіс шоныд тӧв. Вот сэки и воис выччысьтӧг фашистскӧй самолётыд. Кыдзи сійӧс лэдзисны — ог тӧд. Но петіс вӧр сайсянь друг. Бӧрвылас нин казялім — сы вылын миян пасъяс. Фашистъясыд, лёк зверьяс моз, быд ногыс зілисны ылӧдны миянӧс. А сэсся шонділа дорсянь петіс, а шондіыс эз лэдз прамӧя видзӧдны...

Фашистскӧй самолёт лэбис веськыда миян вылӧ. Ме сразу казялі, мый тайӧ враг. Миян тадзи некор оз лэбавлыны. Сэсся самолётыд мӧдіс лыйлыны пулемётысь. Заводитісны лыйлыны и миян зениткаяс, но самолётыс вӧлі дзик му бердын, и снарядъяс потласісны вылын.

Самолёт вӧлі зэв нин матын, и ме аддзи весиг сьӧд шлёма лётчиксӧ. Самолёт локтіс уліті, дзик пуяс йывті. Кажитчис весиг, мый лётчиклӧн юрыс пыр вӧлі ӧти местаын да видзӧдіс ме вылӧ. Кыдзи унаысь татшӧм случайяс дырйи овлӧ, ме падмыштлі здук кежлӧ. Сэсся лэпті винтовкаӧс. Удиті лэдзны кык пуля, но сідзи и эг тӧд — инми-ӧ. Сӧмын аддзи: самолёт друг сунгысис ныр вылас. Муыс и вӧрыс маті гӧгӧрын сыркмуні. Ме видзӧдлі бӧрвыв, и аддзи: Бажуков нюмъялӧ. «Лӧсьыда, шуӧ, ми сійӧс». «А кодным?»— юала ме. «Абу ӧмӧй ӧткодь!?— шуӧ сійӧ.— Ми сійӧс ускӧдім, и — ставыс». Вот та бӧрын миянлы и сетісны часысӧ.

Мезенцев ланьтіс. Пуксис чӧв лӧнь.

— Другыд кыдзи уси?— юалісны сылысь.

— Бажуковыд? Берлин дорын нин. Ӧти карын уличнӧй бой дырйи сылы кок улас пельӧс сайсянь шыбитісны граната. Ме ускӧдчи отсӧг вылӧ, кыски сійӧс санбатӧдз, но вӧлі сёр нин. Шуис сӧмын: «Шуда тэ лоан, тьӧзка... Тӧдан, миян олӧмыс кутшӧм мича лоӧ война бӧрын? Ло настоящӧй мортӧн...» Со и ставыс. Мый сэсся ме верма висьтавны? Бур сьӧлӧма морт вӧлі. Со ӧні, сылӧн батьыс, сэтшӧм жӧ. Ёртыс висьмис, и сійӧ эз повзьы петны туйӧ татшӧм поводдя дырйи. А ми со сулалам тані поводдя вӧсна! Эк-ма!— и Мезенцев чорыда шеныштіс кинас.— Кор ми сӧмын кутам тайӧ поводдянас веськӧдлыны? А кутам, ме тайӧс тӧда...

Пурга ланьтіс сӧмын асывнас. Сыӧдз, кор бульдозёр кыскис сьӧкыд «утюг», кор муніcны первой машинаяс, колис лун джын.

— Ӧдйӧджык, ӧдйӧджык!— тэрмӧдліс паныд воысьясӧс Мезенцев.— Али онӧ аддзӧй, кымын машина сулалӧ?

Сійӧ, муртса тӧдчымӧн чотыштӧмӧн, ветлӧдліс туй кузя, лэдзаліс машинаяс, отсаліс налы буксуйтігӧн. И тыдаліс, мый сійӧ ставсӧ вӧчис сьӧлӧмсяньыс. Чужӧмыс сылӧн гӧрдӧдіс, шапкаыслӧн разьӧм пельясыс шенасисны, но шофер быттьӧ нинӧн эз казяв.

Кыдзи и овлывлӧ лёк поводдя бӧрын, воысь лӧнь луныс быдӧнлы кажитчис торъя мичаӧн. Дзирдаліс тӧвся шонді, син ёрмӧн югъяліс пасьыкыд лым эрд, кӧні вӧліны ӧтка-ӧтка посньыдик пожӧмъяс.

— А поводдяыс!—нимкодясис тшӧтш и миян шофер.—Он жӧ вермы думайтны, мый войнас на пройдитны вӧлі оз позь!

Регыд мӧдӧдчим и ми. И быдӧн неыджыд путейскӧй керка дінысь туйӧ петігӧн думайтіс пӧрысь вӧралысь йылысь, коді эз повзьы ни бушколысь, ни пемыд войысь, а муніс корсьны отсӧг аслас ёртлы.

Ми сійӧ жӧ луннас аддзылім, кыдзи паськыд парма-ягъяс весьтті рытыв вывсянь асыв вылӧ лэбзис-шлывгис, чӧв сулалысь пармалысь лӧньлунсӧ мотор шыӧн торкӧмӧн, дзирдалысь еджыд бордъя самолёт. Сылӧн фюзеляж вылас бура тӧдчис ыджыд гӧрд крест. И коді тӧдіс Поликарп дед мунӧм йылысь, быдӧн думыштіс: «Воӧма!» И сэні, кӧні гӧрд креста самолётъяс дінын дежуритӧны пилотъяс да врачьяс, кылӧмаӧсь пӧрысь вӧралысьлысь коромсӧ.

Медся ёна радліс Мезенцев, коді удитіс нин лэччӧдны улыс складӧдз кузь хлыстъясӧн грузитӧм машина да выльысь воны бӧр.

— Молодец! Вот настоящӧй молодец! — кайтіс сійӧ да видзӧдіс, кыдзи сылӧн выль машина вылӧ автокран лэпталіс пачка бӧрся пачка кузь хлыстъяс. И кор казяліс, мый крановщик мыйкӧ-дыра кежлӧ петіс аслас кабинаысь да заводитіс видлавны моторсӧ, кутіс тэрмӧдлыны сійӧс:

— Зільджыка, друг! Талун меным куим рейс колö вöчны. Аддзан, кыдзи йöзыс уджалöны!

Крановщик тэрмасьöмöн бöр кайис кабинаö, лэптіс машиналысь турилöн кодь кузь голясö. И бара кузь хлыстъяс мöдісны кыпавны машина вылö.

— Молодец! — выльысь шуис Мезенцев аслас машина кабинаö пуксиг. И оз позь вöлі гöгöрвоны, код йылысь тайöс шуöма — Поликарп дед йылысь, самолёт вылын лэбзьысь лётчик йылысь, али крановщик йылысь. Вöрзьöдчигас нин Мезенцев мыччыліс юрсö кабинаысь да городіс:

— А ме сійöс век жö аддзыла!

Ми гöгöрвоим, кодöс сійö кöсйис аддзöдлыны.

Час-мöд бöрын сійö жö гöрд креста самолётыд бöр лэбзис рытывывлань, нуис, тыдалö, миянлы тöдтöм висьысьöс. И сійö, кöнкö, эз куж думайтны, мый сы бöрся сэки видзöдісны уна морт...

Недыр мысти миянлы удайтчис выльысь аддзывны Поликарп дедöс.

Поводдя сулаліс мича, вöрса туй вылын öтарö и мöдарö сувтавлытöг ветлісны тыра и тыртöм машинаяс, миянöс некутшöм пурга нин эз йöршит путейскöй керкаö, но ми асьным пырим шонтысьыштны важ тöдсаинö.

Кöть воддза волöмсянь колис сöмын некымын лун, тöдчис нин керка пытшкöсын вежсьöм. Кöрт пач пыдди сулаліс кирпичысь öкуратнöя тэчöм пач, а стенын öшаліс телефоннöй аппарат. Русöй кöсаяса нывка пукаліс сы дінын да горзіс телефоннöй трубкаö:

— Улыс склад? Диспетчер? Кытчö сэн Мезенцевыс воши? Важöн кад воны, а воши кытчökö. Петіс нин?

Нывка öшöдіс телефоннöй трубкасö местаас, видзöдліс миян вылö гырысь лöз синъясöн.

— Шонтысьыштны позяс?

— Пожалуйста. Миян керканым тыртöмсö оз радейт.

— Кутшöм Мезенцев йылысь ті тайö?— юалім ми нывкалысь.

— Мезенцевыс миян тані öти — шофер,— вочавидзис нывка да нимкодя содтіс:— А шоферыс кутшöм! Вежонöн ставсö панйис.

— Сылöн мый, машинаыс бурджык?

— Мыйла! Мукöдлöн кодь жö,— окотапырысь заводитіс висьтавлыны нывка.— Но радейтö сійö уджсö дай быдтор вöчö сьölöмсяньыс. Кодкö лун висьмис миян öти шофер. Вежны сійöс вöлі некодöн. Мезенцевыд кöть и муртса на воис удж вылысь, но петіс мöд смена вылö. Оз овлы сылöн, мед норма эз тырт. Кыдзи, шуö, этатшöм бур машинаясöн да норма не тыртны. Ас саяным пö ставыс тайö. И збыль, кужö сійö кыдзкö. А мыйла кужö? Сы вöсна, мый оз пов сьökыдторъясысь, дозьöритö машинасö. Ми нин сы йылысь стенгазетаö гижим. Со видзöдлöй.

И збыльысь, öшаліс стеннöй газета, кöні тöдчö вöлі заметка: «Шоферъяс! Уджалöй Александр Мезенцев моз».

Вöр кыскалан туй вылын кыліс увсянь воысь машиналöн шы. И регыд воссис путейскöй керкалöн öдзöс, да ми аддзим Мезенцевöс.

— Но, кодöс ме вайи!—шуис сійö нимкодя, пыромöн тшöтш,— Зоя, пöсь чай гостьлы эм?

Шофер мыш сайысь ми аддзим Поликарп дедöс.

— Пыр, пыр, шойччы,— корис Поликарпöс нывка.— Ме öд тöда, кутшöма тэ радейтан чайтö.

Нывка лöдсыштіс пач, пуктіс плита вылö чайник. А Поликарп дед пöрччысис надзöник, видзöдліс стенъяс вылö, аддзис телефоннöй аппарат, локтіс сы дінö да малыштіс кинас.

— Татчӧдз нин воис? Районын шуисны, нюжӧдам пӧ тіянӧдз. Коді сэки шуас, мый ми ылын вӧрын олам? Кӧть быд лун сёрнит пияныдкӧд.

Ми дедӧс корим висьтавны, кыдзи сійӧ воис районӧдз бушкола войнас.

— Вонытӧ ме вои ӧдйӧ — югдан дорыс. Но ещӧ ӧдйӧ менам корӧмӧй карӧдз муніс: луншӧр бӧрын нин юр весьтті самолёт лэбзис базалань.

— Но, и кыдзи висьысьыд?— юаліс Мезенцев.

— Матвейыдтӧ? Сійӧ жӧ луннас больничаӧ водтӧдісны, а войнас и операция вӧчисны. Регыд кайны мӧдас гортӧ.

И Поликарп юрнас довкнитіс сылань, кодарланьын вӧлі налӧн кыйсянінныс.

— Но ме, бур пиян, вот мый йылысь кӧсъя висьтавны: висьмис ӧні морт — и сылы самолёт сетісны, медся бур больничаас водтӧдісны. А менам бать со во джын Из сайын мучитчис да некутшӧм докторъясӧс корсьны эг вермӧй: дай кысь сэки вӧлі найӧс корсян?

Поликарп висьталіс, мый ветліс ӧні сійӧ пияныс ордӧ.

— Быдлаын машинаяс... Ставыс найӧ мортлысь уджсӧ кокньӧдӧны. Ме вот и думайта: не кувлыны эськӧ, но арлыдыд тай ассьыс босьтӧ. Ме со синмӧн мӧді омӧльджыка аддзыны. А кутшӧм вӧралысь синтӧгыд?

— Пияныд ордын кутан овны.

— Этша сыын гажыс, донаяс. Уджавны колӧ, кытчӧдз верман. Со ӧд гӧгӧр мый вӧчсьӧ... Кытчӧдз кок вылын да кытчӧдз синмӧй видзӧдӧ, уджавны кута, мый верма.— Сэсся сійӧ бергӧдчис Мезенцевлань да содтіс: — Тэ жӧ со уджалан. Вӧлі кӧ менам Александр пиӧй ловъя, гашкӧ, и сійӧ тэ моз жӧ машина вылын пукаліс.

— Быть эськӧ вӧлі сідз, дед... Александр Бажуков кӧ ловъя вӧлі, тані жӧ ветліс. Ме нин сійӧс тӧда.

— А тэныд, донаӧй, ыджыд аттьӧ менам пи йылысь бур кывъясысь. Бур вылӧ сійӧс велӧдлі, мед быдлаын мортӧн вӧлі...

Кор Поликарп мӧдіс лӧсьӧдчыны туйӧ, ме юалі сылысь: мыйла кодкӧлуннас сьӧкыд туйӧ петіс сійӧ, пӧрысь морт, а эз кодкӧ том йӧз пӧвстысь?

Старик мудера нюммуніс. Сэки сылӧн читкыра пӧрысь синъясыс өзйыштісны биӧн.

— Мыйла, шуан? Том йӧзыд оз вӧлі менӧ лэдзны, но найӧ ӧмӧй тӧдӧны медся матыса туйсӧ, кыдзи ме тӧда? И сэсся, менам ӧмӧй абу сэтшӧм жӧ сьӧлӧм, кутшӧм и налӧн?

...Неважӧн ми лыддим газетаясысь, мый Поликарп Бажуковӧс, кыдзи базаса медбур вӧралысьӧс, наградитӧма Трудӧвӧй Красной Знамя орденӧн.

Н. КОПЫЧЕВ,
историческöй наукаяс кузя кандидат

ГЕРМАНСКÖЙ ИСТОРИЯЛÖН ПОУЧИТЕЛЬНÖЙ СТРАНИЦА

Выль агрессивнöй война кежлö лихорадочнöя лöсьöдчöмкöд тшöтш американо-английскöй империалистъяс асланыс злодейскöй планъясын торъя внимание сетöны Рытыввыв Германиялы. Кровавöй бизнесменъяс зільöны пöртны германскöй территория плацдармö, а немецъясöс — пушечнöй яйö сы могысь, медым нуöдны война Уолл-стритлöн да Ситилöн максимальнöй прибыльяс вöсна.

Международнöй коммунизмлöн программнöй произведениеын — «СССР-ын социализмлöн экономическöй проблемаяс» уджын И. В. Сталин татшöм ногöн характеризуйтö Рытыввыв Германияын да Японияын американскöй кöзяйничайтöмлысь результатъяссö: «Тайö странаясыс олöны öні коньöр кодь олöм американскöй империализм сапöг улын. Налысь промышленностьсö да видзму овмöссö, налысь торговлясö, налысь пытшкöсса да ортсыса политикасö, налысь став бытсö доröма оккупациялöн американскöй «режимöн»[1].

Рытыввывса державаяслöн преступнöй политикаыс, кыдзи индö Молотов ёрт вайöдіс «Рытыввыв Германия торйöн-торйöн кыскалöмö, сыысь Саар торйöдömö, а сідзжö промышленнöй Рур торйöдömö»[2].

Американскöй монополияяс торъя вожделениеöн нюжöдöны ассьныс хищническöй лапаяссö Германиялöн индустриальнöй сьöлöм дінö, Рур дінö.

Прибыльясысь коддзöм американскöй шейлокъяс зільöны вундыны Германия телöысь рурскöй кусöк, медым босьтны аслыныс «фунт яй» «операция» отсögöн, коді шусьö американскöй монополистъяслöн приказчик, французскöй министрлöн ним серти «Шуманлöн планöн».

«Шуманлöн план» предусматривайтö французскöй Лотарингияса да Германскöй Рурса промышленность американскöй контроль улын öтувтöм. Тайö плансö веськöдöма германскöй милитаризмлысь оплот — Рурса военно-промышленнöй концернъяс возродитöм вылö, Рурскöй область «Öтувтöм Европалöн» агрессивнöй армияслы вооружениеяс вöчан кузнечаö пöртöм вылö, мый лоö смертельнöй угроза европейскöй народъяслöн да медводз немецкöй да французскöй народъяслöн жизненнöй национальнöй интересъяслы.

Германияса народнöй массаяс пыр ёнджыка активнöя босьтчöны демократическöй подув вылын ассьныс страна возродитöм вöсна тышö. Страналöн асыввыв да рытыввыв юкönъясысь немецъяс öтувтчöны могучöй фронтö. Налöн знамяö гижöма германскöй народлысь основнöй требованиеяс: единство, мир да независимость. Тайö тышслöн знаменосец рабочöй класс — германскöй нациялöн медся могущественнöй вын.

Рабочöй класслöн партияяс Германияса Социалистическöй единöй партия (СЕПГ) Германскöй демократическöй республикаын да Коммунистическöй партия Рытыввыв Германияын ворсöны руководящöй роль став германскöй народлöн национально-освободительнöй тышын.

«Германияын положениелöн особенностьясыс,— пасйыліс О. Гротеволь,— сувтöдöны немецкöй рабочöй партияяс водзö кыдзи центральнöй политическöй мог — англо-американскöй империализмлы паныд тыш, кыдзи национально-освободительнöй тыш»[1].

---

[1] И. В. Сталин, СССР-ын социализмлöн экономическöй проблемаяс, стр. 34.

[2] В. М. Молотов, Москва карса Молотовскöй избирательнöй округысь бöрйысьысьяслöн собрание вылын речь, 1950 вося март 10 лунö, Госполитиздат, 1950 во, стр. 18.

[1] «За прочный мир, за народную демократию!», 1950 вося май 12 лун.

Таӧд йитӧдын германскӧй историялысь урокъяс изучайтӧм босьтіс торйӧн важнӧй тӧдчанлун. Медводз колӧ восьтыны германскӧй народлӧн освободительнӧй тышлысь ыджыд традицияяс. СЕПГ-лӧн III-ӧд съезд вылын докладын В. Пик индыліс, мый коммунистъяс «... эз на примитны тырмымӧн мераяс сы могысь, медым изучайтны, вылӧ донъявны да петкӧдлыны народлы освободительнӧй движениелысь ыджыд традицияяс, кодъясӧн сэтшӧм озыр Германиялӧн историяыс»[1].

А колӧ шуны, мый иностранӧй империалистъяслы да марионеточнӧй аденауэровскӧй режимлы паныд немецкӧй народӧн ӧні нуӧдан национально-освободительнӧй тышлӧн успехлы зэв ыджыд тӧдчанлун имеитӧ сійӧ тышыслысь урокъяссӧ изучайтӧм, кодӧс нуӧдіс германскӧй пролетариат 1923 воын французскӧй империалистъясӧн Рур оккупируйтӧмлы паныд.

Ӧнія кадся внутригерманскӧй да международнӧй обстановкалӧн 1923 воын существуйтлысь обстановкаысь вуж выйӧныс торъялӧм вылӧ видзӧдтӧг, эмӧсь вель уна обстоятельствояс, кодъяс сетӧны 1923 вося урокъяслы зэв ыджыд ценность и ӧнія кадӧ.

1923 воын, кыдзи и ӧні, германскӧй народ испытывайтіс военнӧй разгромлысь сьӧкыд последствиеяс, кодӧ вайӧдіс странаӧс реакционнӧй правящӧй группаяслӧн да военщиналӧн безрассуднӧй политикаыс. Сэки, кыдзи и ӧні, Рытыввыв Германия вӧлі иноземнӧй оккупантъяс кок улын, кодъяс нуӧдісны интервенция германскӧй народлы паныд да кӧсйисны торйӧдлыны странасӧ рейнскӧй сепаратистъяслӧн киясӧн. Характернӧ, мый ӧнія оккупантъяслӧн главнӧй сообщникыс 1923 вося сепаратистскӧй движениелӧн лидеръясысь ӧти К. Аденауэр, коді вевъяліс вежны ассыс англо-французскӧй кӧзяинъяссӧ ёнджыка озыр американскӧй повелительяс вылӧ. Аденауэр кликалӧн главнӧй пособникъясыс, кыдзи и войдӧр, правӧй социалистъяс.

1923 воын Францияса да Германияса монополистическӧй кругъяс Лушер, Вандель, Стиннес, Рёхберг да мукӧдъяс пыр планируйтісны рурско-лотарингскӧй международнӧй картель котыртӧм.

Ӧні американскӧй империализм аслас парижскӧй да боннскӧй марионеткаяс пыр вылысь да паськыдджыка ловзьӧдӧ тайӧ проектъяссӧ, та вылӧ веськӧдӧма «Шуманлысь план» кыдзи Германиялысь военно-промышленнӧй потенциал восстановитӧм вылӧ зэв важнӧй рычаг.

Германскӧй рабочӧйяс асланыс передӧвӧй отряд — коммунистъяс веськӧдлӧм улын нуӧдісны 1923 воын активнӧй героическӧй тыш Рур оккупируйтӧмлы паныд, Германиялысь единство сохранитӧм вӧсна. Тайӧ тышыслысь опытсӧ колӧ артыштны да используйтны Германияса демократическӧй вынъясӧн. Сійӧ кывшутӧг петкӧдлӧ интерес и народнӧй массаяслы мукӧд европейскӧй странаясысь, кодъясӧс збыльысьсӧ сідзжӧ оккупируйтӧма ӧні американскӧй империализм войскаӧн.

* * *

Коли комын во сійӧ кадсяньыс, кор 100-тысячнӧй оккупационнӧй французско-бельгийскӧй армия разбойничӧя пырис Рурӧ. Тайӧ оккупациясӧ И. В. Сталинӧн вӧлі характеризуйтӧма кыдзи «Рур вылӧ лобӧвӧй империалистическӧй атака»[1].

Кутшӧм вӧлі историческӧй обстановкаыс да Рурын пытшкӧсса положениеыс 1923 воын?

Первой мировӧй война результатын Германиялӧн международнӧй положениелысь да сылӧн рольлысь вуджыйӧныс вежсьӧмсӧ характеризуйтігӧн В. И. Ленин 1923 вося мартын индыліс: «Международнӧй отношениеяслӧн системаыс артмис ӧні сэтшӧм, мый Европаын государствоясысь ӧтиӧс поработитӧма государство-победительясӧн—тайӧ Германия»[2]. В. И. Ленин аддзис таын империализм дырйи странаяс развитиеын неравномерность закон действиелысь петкӧдчӧм да гижліс, мый западноевропейскӧй капиталистическӧй странаяс развивайтчӧны «...оз наын социализмлӧн равномернӧя «вызревайтӧмӧн», а ӧти государствоясӧс мӧдъясӧн эксплуатируйтӧмӧн, империалистическӧй война дырйи победитӧм первой государствоӧс эксплуатируйтӧмӧн, коді йитчӧма став Асыввылӧс эксплуатируйтӧмкӧд»[3].

Ленин да Сталин пыдісянь эрдӧдісны первой мировӧй война бӧрын США-лысь рольсӧ да петкӧдлісны, мый американскӧй толстосумъяс сэкы нин лоисны став, весиг медся развитӧй капиталистическӧй державаясӧс эксплуатируйтысьясӧн, мировӧй революционнӧй движение главнӧй пӧдтысьясӧн.

Сталин ёрт став выннас тӧдчӧдіс, мый Германияӧс страна-победительницаясӧн империалистическӧя порабощайтан политика кыпӧдіс «Антанталӧн гнётлы паныд германскӧй народлысь не морт нога тыш»[4].

Рур оккупируйтӧм петкӧдліс самӧй Антанта лагерын вывті ёсь противоречиеяс йылысь, сійӧ петкӧдліс влияние сфераяс выль пӧв юклӧм вӧсна государство-победительяс костын тыш. Сійӧ цельяссӧ характеризуйтігӧн, кодъясӧс преследуйтліс империалистическӧй Франция, кор заводитіс Рурӧ вторжение, И. В. Сталин индыліс: «Планс вӧлі рассчитайтӧма Европаын Франциялысь военнӧй да экономическӧй гегемония могысь материальнӧй база создайтӧм вылӧ»[5].

---

[1] «Большевик», 1950 во, № 14, стр. 85.

[1] И. В. Сталин. Соч., т. 6, стр. 281.
[2] В. И. Ленин. Соч., т. 33, стр. 456.
[3] Сэн жӧ, стр. 457.
[4] И. В. Сталин. Соч., т. 6, стр. 286.
[5] Сэн жӧ, стр. 287.

Рурскӧй вопросын империалистъяслысь планъяссӧ вӧлі веськӧдӧма СССР-лы паныд, веськӧдӧма сы вылӧ, медым кыскыны Сӧветскӧй Союзӧс международнӧй конфликтӧ, коді лоис Рур оккупируйтӧмкӧд йитӧдын. Сылӧн цельыс вӧлі Германиялӧн пытшкӧсса делӧясӧ веськыда суитчӧм сы могысь, медым пӧдтыны сэні рабочӧй движение.

Великӧй Октябрьскӧй социалистическӧй революция восьтіс империализм странаясын пролетарскӧй революцияяслысь эпоха да сетіс торйӧн мощнӧй толчок Германияын пролетарскӧй освободительнӧй движение содӧмлы, кӧні народнӧй массаяс лоисны терпитны вермытӧм положениеын «асланыс» да иностраннӧй буржуазиялӧн кык пӧвста империалистическӧй гнёт вӧсна. Французскӧй оккупация вылӧ помканас лоис Рурса промышленнӧй магнатъяслӧн да налысь кывзысьысь Куно правительстволӧн провокационнӧй политика, кодъяс асланыс эгоистическӧй классӧвӧй интересъяс вӧсна эз пӧртны олӧмӧ Франциялы ишшом да кокс поставляйтӧм кузя репарационнӧй обязательствоясс.

Рурӧ французско-бельгийскӧй войскалӧн пыром петкӧдліс, мый держава-победительницаяс кӧсйисны оккупацияӧн пӧдтыны победитӧм странаясӧс.

Рур оккупируйтӧмысь да сылӧн последствиеясысь кывкутӧмсӧ нуӧны не сӧмын французскӧй империалистъяс, кодъяс вӧчисны тайӧ агрессивнӧй актсӧ, да немецкӧй реакционнӧй буржуазия, коді вӧчис помка империалистъяслӧн лобӧвӧй атака вылӧ, но и США-са да Англияса правящӧй кругъяс, кодъяс умышленнӧя пестісны франко-германскӧй конфликт, медым слабмӧдны кыкнан странасӧ да ёнмӧдны Европаын ассыныс гегемониясӧ. Сӧмын Сӧветскӧй Союз решительнӧя разоблачитіс да осудитіс тайӧ оккупациясӧ, кыдзи мир делӧлы угроза да Германиялӧн национальнӧй независимость да государственнӧй суверенитет вылӧ посягательство. Мудрӧй сталинскӧй внешньӧй политика орӧдіс империалистическӧй державаяслысь зільӧм кыскыны Сӧветскӧй Союзӧс военнӧй конфликтӧ, кодӧс тайӧ державаясыс кӧсйисны создайтны, Рур оккупируйтӧм результатын ёсьмӧм международнӧй обстановка используйтӧмӧн.

Германияса правящӧй классъяс, правӧй социал-демократическӧй да профсоюзнӧй лидеръяслӧн активнӧй поддержка дырйи, оккупация вылӧ ӧтветӧн заводитісны «пассивнӧй сопротивление» политика. Тайӧ политикаыс предусматривайтіс Рурын промышленнӧй производство временнӧ дугӧдӧм, медым мешайтны оккупантъяслы нуны Рурысь ишшом да мукӧд продукция. Стиннес да мукӧд Рурскӧй магнатъяс надейтчисны татшӧм ногӧн получитны выгоднӧй условиеяс французскӧй промышленникъяскӧд наӧн подготовляйтан сделкаын. «Пассивнӧй сопротивлениелӧн» мӧд цель вӧлі сыын, медым пестыны немецъяс пӧвстын шовинистическӧй да реваншистскӧй настроениеяс да сійӧн слабмӧдны странаын революционнӧй движение.

«Пассивнӧй сопротивлениекӧд» йитчӧм став сьӧкыдлунъяссӧ буржуазия пуктіс пролетариат пельпомъяс вылӧ. Социал-реформистъяслӧн предательскӧй деятельность вӧсна буржуазиялы удайтчис оккупациялӧн первой вежонъясӧ жӧ кыпӧдны население юкӧн пӧвстын да рабочӧйяслӧн медся бӧрӧ кольӧм слӧйясын национализмлысь ӧзйӧм. Но водзӧ антиоккупационнӧй пролетарскӧй движение мӧдӧдчис национально-освободительнӧй движение русло кузя, кодлӧн размахыс повзьӧдіс Германияса правящӧй классъясӧс, заставитіс шыбитны патриотизм тога да сувтны восьса национальнӧй измена туй вылӧ, «пассивнӧй сопротивление» политика первой ланьтӧдан, а сэсся отменитан туй вылӧ.

Оккупациялӧн первой этапын французскӧй командование рурскӧй рабочӧйяс отношениеын нуӧдіс демагогическӧй заигрываниеяс да кӧсйысьӧмъяс политика, коді сэкі нин чередуйтчис веськыд террор методкӧд. Оккупациялӧн водзӧ этапъясын террористическӧй метод тӧдчымӧнъя вытеснитіс став мукӧд приёмъяссӧ, сы вӧсна мый оккупантъяс убедитчисны, мый пролетариат решительнӧя сопротивляйтчӧ Германия юклыны зільӧмъяслы паныд. Оккупантъяс грабитісны населениеӧс, конфискуйтісны олан помещениеяс войска расквартируйтӧм вылӧ, медбӧрын, веськыда лыйлісны мирнӧй немецкӧй гражданаӧс медся нелепӧй да циничнӧй предлогъяс улын. 1923 воын Рурын французскӧй военщиналӧн насилиеяскӧд уна общӧйыс ӧнія оккупациялӧн, кодӧс установитісны Рытыввыв Германияын американо-английскӧй да французскӧй империалистъяс.

Кыдзи индӧ И. В. Сталин, «Рур оккупируйтӧм служитіс Германия хозяйственнӧя дезорганизуйтан средствоӧн...»[1] Тайӧ дезорганизация вӧснаыс ёна омӧльтчис пролетариатлӧн положениеыс не сӧмын Рурын, но и оккупируйтӧм Германияын. Рурскӧй пролетариат, коді торйӧн сьӧкыда испытайтіс «аслас» да иностраннӧй буржуазиялысь гнёт, сувтіс оккупациялы паныд тыш авангардын. Антиоккупационнӧй тышлӧн ӧдйӧ паськалӧм медсясӧ объясняйтчис сійӧн, мый местнӧй пролетариатлӧн вӧліны славнӧй революционнӧй традицияяс, а сідзжӧ рурскӧй коммунистическӧй организациялӧн ыджыд активностьӧн. Рурса коммунистъяс, кодъясӧс возглавляйтіс германскӧй народлӧн вернӧй пи В. Штёкер, кык пӧвста империалистическӧй гнётлы паныд тышын паськыда используйтісны пролетариатлысь испытаннӧй оружие — стачка; найӧ нуӧдісны агитация оккупационнӧй войскаын, корсисны оккупантъяслы паныд

[1] И. В. Сталин. Соч., т. 6, стр. 287.

тышын медся целесообразнӧй да гибкӧй формаяс.

Германскӧй коммунистическӧй партиялӧн революционнӧй крылоыс, кодӧн веськӧдліс Э. Тельман, гӧгӧрвоис, мый оккупационнӧй войскаысь Рур мездӧм шедӧдны позяна сӧмын став германскӧй пролетариатлӧн да населениеысь средньӧй слӧйяслӧн ӧтувъя тыш дырйи. КПГ-лӧн Лейпцигскӧй съезд вылын 1923 вося январын Тельман индіс партиялы, мый Рур оккупируйтӧм результатын революционнӧй ситуация неизбежнӧ ёсьмас да чуксаліс используйтны артмӧм обстановкаын рурскӧй коммунистъяслысь опыт власть боśтӧм вӧсна тыш вылӧ пролетарскӧй массаясӧс мобилизуйтӧм могысь.

Презреннӧй троцкистскӧй выкормышъяс— брандлеровецъяс, кодъяс сюйсисны КПГ-лӧн руководящӧй органъясӧ, ковъялісны партиялы Лейпцигскӧй съезд вылын ошибочнӧй тактика, коді тормозитіс оккупантъяслы сопротивление паськӧдӧм. Но брандлеровскӧй директиваяс вылӧ видзӧдтӧг, Германияса рядӧвӧй коммунистъяс паськӧдісны ыджыд удж, кодӧс вӧлі веськӧдӧма рурскӧй пролетариатӧс поддержитӧм вылӧ. Став Германияса пролетариатлӧн рурскӧй рабочӧйяслы отсӧгыс выражайтчис солидарность стачкаясын, оккупируйтӧм районъяса населениелы средствояс чукӧртӧмын, КПГ-са да левӧй профсоюзъяса активнӧй деятельясӧс Рурӧ мӧдӧдӧмын да с. в. 1923 вося мартын Рурӧ воис Э. Тельман.

Оккупациялы паныд тышлӧн выль этаплы начало пуктіс май мӧд джынйын рурскӧй рабочӧйяслӧн ыджыд стачка. Майскӧй стачкаын, коді заводитчис кыдзи экономическӧй выступление, пролетариат выдвинитіс вель уна политическӧй требованиеяс, сы лыдын Рурысь французскӧй войска петкӧдӧм йылысь требование. Коммунистъяс веськӧдлӧм улын котыртӧм пролетарскӧй сотняяс сетісны вооружённӧй отпор рурскӧй магнатъяслӧн военизированнӧй штрейкбрехерскӧй бандаяслы да полицейскӧй соединениеяслы, кодъяс зілісны вынӧн пӧдтыны стачкасӧ. Сӧмын социал-реформистъяслӧн раскольническӧй действиеяс отсӧгӧн правительстволы удайтчис дугӧдны стачка.

Рурын майскӧй стачка вӧчис серьёзнӧй революционизирующӧй воздействие став Германияса пролетариат вылӧ да вывті ёна повзьӧдіс германскӧй буржуазияӧс да оккупантъясӧс. Май тӧлысь помын оккупируйтӧм областьяса прусскӧй властьяс асланыс представитель Лютербек пыр шыӧдчисны Рурын французскӧй военнӧй командование дінӧ: сетны налы отсӧг забастовочнӧй движение пӧдтӧмын.

Лютербеклӧн письмӧын висьтавсьӧ, мый 1871 воын Парижскӧй Коммуна пӧдтігӧн «германскӧй верховнӧй командование быд ногыс муніс французскӧй властьяслы воча восстание дружнӧя пӧдтӧм могысь. Тайӧс жӧ,— гижис Лютербек,— требуйта и ме тайӧ случайын, медым эз лоны водзӧ вылӧ быд сикас опаснӧй осложнениеяс»[1].

Бисмарклӧн да Тьерлӧн наследникъяс — Лютербек да Дегут вынсьӧдісны ассьыныс чудовищнӧй союзсӧ рурскӧй рабочӧйяс вирӧн гырдмӧм кияссӧ кутлӧмӧн. Ӧні немецкӧй да французскӧй рабочӧйяслы паныд подлӧй сообщничество водзӧ нуӧдӧны аденауэръяс, шуманъяс да налӧн компаниеыс эйзенхауэръяслӧн да риджуэйяслӧн покровительство улын. Буржуазия оз вермы водзӧ дорйыны нациялысь интересъяс, сы вӧсна мый сылӧн классӧвӧй интересъясыс мунӧны нацияслӧн интересъяслы паныд.

Ещӧ 1923 воын Э. Тельман клеймитіс позорӧн буржуазиялысь тайӧ национальнӧй изменасӧ. Сійӧ гижліс: «Германскӧй правительстволӧн официальнӧй представитель г. Лютербек личнӧ шыӧдчис французскӧй оккупационнӧй армияса командующӧй генерал Дегут дінӧ да умоляйтіс сійӧс пӧдтыны аслас салдатъяс отсӧгӧн Рейнскӧй да Рурскӧй областьясса рабочӧйяслысь движение»[2].

Германскӧй буржуазиялӧн оккупантъяскӧд сообщничество ёнмис сы серти, кыдзи 1923 вося гожся тӧлысьясӧ стачечнӧй тышӧ босьтчисны германскӧй рабочӧйяслӧн выль слӧйяс. Рурса пролетариат воддза мозыс кольліс сійӧ кадас германскӧй рабочӧй класслӧн передӧвӧй отрядъясысь ӧтиӧн. Тайӧ бура тыдовтчис августовскӧй всеобщӧй стачка дырйи, коді вайӧдіс Кунолысь кабинетсӧ Штреземанлӧн правительствоӧн вежӧмӧ.

Августовскӧй забастовка кад кежлӧ Германияын эз на вӧвны колана объективнӧй предпосылкаяс пролетариатӧн власть босьтӧм вылӧ да тайӧ подув вылын Рурын оккупационнӧй режим быӧрӧдӧм вылӧ. Кыдзи пасйыліс И. В. Сталин, «... июль — август тӧлысьясса обстановкаын эз вермы лоны и сёрни Германияын коммунистъясӧн власть пыр жӧ босьтӧм йылысь, кодъяс имеитісны сэк жӧ меньшинство рабочӧй класс радъясын»[3].

Положениеыс ёся вежсис водзӧ кад коластын, кор Германияын лоис непосредственнӧй революционнӧй ситуация. И. В. Сталин характеризуйтӧ сійӧ основнӧй помкаяссӧ, кодъяс вайӧдісны Германияын революционнӧй кризис резкӧя ёсьмӧмӧ да индӧ, мый 1923 вося октябрь кежлӧ «...Германияын обстановкаыс крутӧя вежсьӧ революционнӧй кризис ёсьмӧмлань. Пуанкарэ нуӧдӧ Германия вылӧ военнӧй наступление; Германияын финансӧвӧй кризис босьтӧ катастрофическӧй характер; германскӧй правительство недраясын заводитчӧ развал да министерскӧй чехарда; революциялӧн гы

[1] «Коммунистическӧй Интернационал», № 26—27, 1923 во.

[2] «Роте фане», 1933 вося январь 11 лун.

[3] И. В. Сталин. Соч., т. 10. стр. 62.

кыптӧ да взрывайтӧ социал-демократияӧс; заводитчӧ рабочӧйяслӧн социал-демократиясысь коммунистъяс дінӧ массӧвӧй перебежка; коммунистъясӧн власть босьтӧм йылысь вопрос сувтӧдсьӧ ӧчередь вылӧ»[1].

1923 вося арын Германиялын лоисны пролетарскӧй революциялӧн победа вылӧ благоприятнӧй объективнӧй предпосылкаяс. Германскӧй буржуазия лоис революция перспектива водзын да зілис любӧй донӧн торйӧдлыны пролетариатлысь вынъяссӧ. Медым обеспечитны аслыс пролетариатӧс пӧдтан делӧын оккупантъяслысь поддержка, Штреземанлӧн правительство сентябрь 26 лунӧ официальнӧ отменитіс «пассивнӧй сопротивление». Рурскӧй магнатъяс заводитісны оккупационнӧй властьяскӧд веськыд сёрнитчӧмъяс Франция дінӧ Рур ӧтлаӧдӧм йылысь. Оккупируйтӧм областьясын местнӧй германскӧй властьяс явӧ попустительствуйтісны Франциялӧн сепаратистскӧй агентъяслы, кодъяс зілисны создайтны Рейнскӧй да Рурскӧй областьясысь марионеточнӧй «государство» Франция протекторат улын. Французскӧй агент Дортэнлӧн сепаратистскӧй клика кыпӧдіс мятеж, медым торйӧдны Германияысь Рейнскӧй да Рурскӧй областьяс. Тайӧ кликасӧ финансируйтісны француз военнӧй министр Мажино да генеральнӧй штабса начальник, будущӧй гитлеровскӧй лакей Петэн.

Татшӧм ногӧн, ещӧ 1923 воын ӧтлаасисны ӧти чудовищнӧй чукӧрӧ немецкӧй фашистъяс да Франциялӧн будущӧй могильщикъяс. Ӧтиясыс и мӧдъясыс ӧткодь дасьлунӧн тӧргуйтісны асланыс странаяслӧн национальнӧй интересъясӧн. Лихорадочнӧй деятельность заводитісны тайӧ кадас американскӧй да английскӧй монополияяс, кодъяс вӧлі йитчӧмаӧсь гуся соглашениеясӧн Шредерлӧн немецкӧй банккӧд, кодлӧн главнӧй филиалыс вӧлі Кӧльнын. Тані базируйтчис сепаратизмлӧн мӧд, проанглийскӧй направление, кодӧн юрнуӧдіс Ватиканлӧн да лондонскӧй Ситилӧн ставленник, Кӧльнса городскӧй голова (обер-бургомистр) Аденауэр, коді выступитіс Рейнскӧй областьлӧн «автономия» вӧсна, медым подчинитны сійӧс английскӧй господствоӧлы.

Международнӧй реакция быд ногыс зілис изолируйтны Рур ӧстальнӧй Германияысь, медым торйӧдны германскӧй пролетариатӧс да пӧдтыны сійӧс торйӧн-торйӧн. Германияса правящӧй кругъяс поддерживайтісны тайӧ планъяссӧ. Татшӧм ногӧн, 1923 вося арын торъя вынӧн тӧдчис Рейн да Рур оккупируйтӧмлӧн интервенционистскӧй характерыс.

Оккупантъяслы да немецкӧй буржуазиялӧн предательскӧй политикалы паныд аслас тышын германскӧй пролетариат мыджсис международнӧй пролетариатлӧн да медводз Сӧветскӧй Союзса уджалысь йӧзлӧн солидарность да поддержка вылӧ.

[1] И. В. Сталин. Соч., т. 10, стр. 62—63.

СССР вӧлі дзик ӧти государствоӧн, коді решительнӧя выступитіс Рур оккупируйтӧмлы паныд. Ещӧ 1923 вося январь 14 лунӧ вӧлі йӧзӧдӧма «Рурскӧй область Франциялӧн оккупируйтӧмкӧд йитӧдын став мирса народъяс дінӧ ВЦИК-лысь обращение», кӧні висьтавсьӧ:

«Тайӧ критическӧй кадас рабоче-крестьянскӧй Россия оз вермы чӧв овны. Империализмлы паныд аслас пыр кадся тышлы, самоопределение вылӧ народъяслысь право аслас пыр кадся дорйӧмлы да разоружениеӧ аслас призывъяслы вернӧй, сійӧ и тайӧ раз кыпӧдӧ негодованиелысь да протестлысь ассьыс гӧлӧс Францияса правительствоӧн вӧчан преступлениелы паныд»[1].

Став конфликт чӧжыс СССР настойчивӧя тышкасис оккупация ӧдйӧджык дугӧдӧм вӧсна. Русскӧй коммунистъяс вӧлісны Рур вӧсна битва кадӧ международнӧй солидарностьлӧн главнӧй инициаторъясӧн да организаторъясӧн. Партиялӧн XIX-ӧд съезд вылын историческӧй речын Сталин ёрт индіс, мый «1917 воын миян партияӧн власть босьтӧм бӧрын да сы бӧрын, кыдзи миян партия нуӧдіс реальнӧй мераяс капиталистическӧй да помещичӧй гнёт быръдӧм кузя, братскӧй партияясса представительяс, миян партиялӧн отвагаӧн да успехъясӧн восхищайтчӧмӧн, присвоитісны сылы мировӧй революционнӧй да рабочӧй движениелӧн «Ударнӧй бригадалысь» ним. Тайӧн найӧ выражайтісны надея, мый «Ударнӧй бригадалӧн» успехъясыс кокньӧдасны положениесӧ народъяслы, кодъяс томитчӧны капитализм гнёт улын»[2].

Иностраннӧй оккупациялӧн сьӧкыд кадӧ германскӧй рабочӧйяс торъя вынӧн ощущайтісны Сӧветскӧй Союзса Коммунистическӧй партиялысь братскӧй отсӧгсӧ. Международнӧй пролетарскӧй солидарность историяын замечательнӧй страница — 1923 воын Рурса тшыгъялысь рабочӧйяслы сӧветскӧй профсоюзъясӧн 500 тысяча пуд нянь да тӧдчана денежнӧй средствояс мӧдӧдӧм. Рурскӧй пролетариатлы сылӧн национально-освободительнӧй тышын Сӧветскӧй Союзса уджалысь йӧзсянь братскӧй отсӧг ёнмӧдіс немецкӧй рабочӧйяслысь Сӧветскӧй Союз дінӧ радейтӧм да кыпӧдіс революционнӧй настроениеяс Германияса уджалысь йӧз пӧвстын. Та йылысь бура висьталӧны уна митингъяс, кодъяс вӧліны русскӧй нянь тыра эшелонъясӧн мунан гуй вылын Гамбургсянь Рурӧдз.

Международнӧй пролетариат, кодлӧн авангардын муніcны Сӧветскӧй Союзса уджалысь йӧз, выразитіс германскӧй рабочӧйяскӧд ассьыс солидарность оккупациялы паныд протестуйтан мощнӧй демонстрациясӧн. Французскӧй коммунистъяс, кодъясӧн

[1] «Внешняя политика СССР». Сборник документов, т. II, стр. 706.

[2] И. В. Сталин. Партиялӧн XIX-ӧд съезд вылын речь, стр. 5.

юрнуӧдіс революционнӧй движениеса ветеран М. Кашен, ёнмӧдісны тыш Пуанкарэлӧн агрессивнӧй империалистическӧй политикалы паныд да паськӧдісны немецкӧй коммунистъясӧд ӧтлаын Рурын французскӧй оккупационнӧй войскаын агитация. Колӧ пасйыны, мый 1923 воын французскӧй реакционеръяс требуйтісны лишитны парламентскӧй неприкосновенностьысь депутат-коммунистъясӧс да судитны найӧс национальнӧй изменаысь. Характернӧ, мый М. Кашенлы паныд татшӧм мыжалӧмъяснас выступитіс Робер Шуман, бӧрынджык видзнӧй вишист, а ӧні германскӧй милитаризм возродитӧм кузя планъяслӧн глашатай. Германскӧй да французскӧй буржуазияӧн нуӧдан националистическӧй травлялы паныд ещӧ 1923 воын на заводитісны артмыны Францияса да Германияса правящӧй кругъяслӧн империалистическӧй политикалы паныд германскӧй да французскӧй рабочӧйясӧн нуӧдан ӧтувъя тышлӧн великӧй традицияяс.

Тайӧ традицияяслысь наличиесӧ да сылысь ёнмӧмсӧ, а сідзжӧ СССР дінӧ немецкӧй да французскӧй народъяслысь ыджыд радейтӧмсӧ ещӧ ӧтчыд тӧдчӧдіс неважӧн В. Пик французскӧй писатель Роже Вайянкӧд беседаын. Сійӧ индіс, мый «немецкӧй уджалысь йӧзлӧн прогрессивнӧй юкӧнлысь французскӧй уджалысь йӧз дінӧ дружественнӧй отношениеяссӧ пыдісянь подулалӧма, а именнӧ: Сӧветскӧй Союзкӧд — мирлӧн всемирнӧй лагерса вынкӧд ӧтувъя дружбаӧн, налӧн ӧтувъя сопротивлениеӧн американскӧй милитаристскӧй — парижскӧй да боннскӧй — пактъяслы, кодъяс угрожайтӧны миян кыкнан страналӧн национальнӧй существованиелы да национальнӧй независимостьлы, угрожайтӧны мирлы да создайтӧны Рытыввыв Германияын фашизмлы да милитаризмлы база»[1].

Уджалысь йӧзлӧн международнӧй солидарность вылӧ мыджсьӧмӧн, Германияса да торйӧн нин Рурса пролетариат героическӧя тышкасис страналӧн территориальнӧй целостность вӧсна, вӧчис энергичнӧй сопротивление сепаратистскӧй бандаяслы, кодъясӧс вооружайтіс французскӧй оккупационнӧй войскалӧн командование.

Оккупируйтӧм областьяс кык пӧвста империалистическӧй гнётысь мездӧм вылӧ ассьыныс надеяссӧ рабочӧйяс йитлісны Германияын пролетарскӧй революция нуӧдӧмкӧд да СССР-кӧд братскӧй союз заключитӧмкӧд. Общегерманскӧй революционнӧй кризислӧн наличие вӧчис тайӧ надеяссӧ тырвыйӧ реальнӧйӧн. Лоис зэв благоприятнӧй обстановка оккупациялы паныд национально-освободительнӧй тыш Германияын пролетарскӧй диктатура установитӧм вӧсна тышкӧд йитӧм вылӧ.

Но, кыдзи петкӧдлӧны историялӧн урокъяс, ӧти объективнӧй предпосылкаяслӧн наличие абу тырмымӧн революциялӧн победа вылӧ. Кыдзи индӧ И. В. Сталин, «революциялӧн победа некор оз во ачыс. Сійӧс колӧ подготовитны да завоюйтны. А подготовитны да завоюйтны сійӧс вермас сӧмын ён пролетарскӧй революционнӧй партия»[1].

Сійӧ, мый германскӧй пролетариатлӧн эз вӧв выль типа партия, а сідзжӧ брандлеровецъяслӧн явнӧй предательство, правӧй социал-демократъяслӧн да реформистскӧй профсоюзнӧй лидеръяслӧн раскольническӧй деятельность отсалісны германскӧй да международнӧй реакциялы предотвратитны Германияын пролетарскӧй революция. Но та вылӧ видзӧдтӧг, германскӧй пролетариатлӧн героическӧй сопротивление да наköд международнӧй пролетарскӧй солидарность вӧліны важнейшӧй помкаясӧн, кодъяс заставитісны держава-победительницаясӧс вуджны Германия отношениеын военнӧй интервенция методсянь финансӧвӧй закабаление методӧ, кодлӧн выражениеӧн лоис 1924 вося гожӧмын примитӧм Дауэслӧн план.

Американскӧй толстосумъяс используйтісны Дауэслысь план германскӧй военно-промышленнӧй потенциал возродитӧм вылӧ. Найӧ видлалісны Германияӧс кыдзи Европаын главнӧй антисӧветскӧй плацдарм. Дауэслӧн планын важнейшӧй места занимайтіс рурскӧй военнӧй монополияяс возродитӧм. Тайӧ няйт делӧас морганъяс да круппъяс костын посредникъясӧн выступайтісны сэтшӧм делецъяс, кыдзи гитлеровец Шахт. Американскӧй да немецкӧй концернъяслӧн средствояс вылӧ возрождайтсис германскӧй рейхсвер, коді лоис гитлеровскӧй грабительскӧй армияӧн.

Германияын реакциялысь победа закрепитӧм бӧрын Уолл-стрит вдохновляйтіс да направляйтіс германскӧй буржуазияӧн нуӧдан агрессивнӧй политика. Кыдзи индыссьӧ «История фальсифицируйтысьяс» исторической справкаын, «американскӧй долларъяслӧн тайӧ зарни зэрыс оплодотворитіс гитлеровскӧй Германиялысь тяжёлӧй промышленность да, торйӧн кӧ, военнӧй промышленность. Тайӧ миллиардъясӧн американскӧй долларъясыс, кодъясӧс вӧлі вложитӧма заокеанскӧй монополияясӧн гитлеровскӧй Германиялӧн военнӧй экономикаӧ, воссоздайтісны германскӧй военнӧй потенциал да сетісны гитлеровскӧй режим киӧ оружие, коді вӧлі колӧ сылысь агрессиясӧ олӧмӧ пӧртӧм вылӧ»[2].

Американскӧй долларӧвӧй кӧдзяс сетісны мӧд мирӧвӧй войналысь кровавӧй петасъяс, сувтӧдісны мирӧвӧй цивилизация гибель водзӧ. Ковмисны сӧветскӧй народлӧн титаническӧй тыш да историяын аддзывтӧм жертваяс, медым спаситны человечествоӧс фашистскӧй варваръясысь.

[1] «Правда», 1953 вося январь 12 лун.

[1] И. В. Сталин. Соч., т. 13, стр. 298.

[2] «Фальсификаторы истории», Госполитиздат, 1952, стр. 12.

* * *

Миян лунъясӧ, Рур вылӧ французскӧй империализмлӧн разбойничӧя уськӧдчылӧм бӧрын комын во мысти, оккупантъяс бара таляӧны Рытыввыв Германиялысь мусӧ. Американскӧй да англо-французскӧй поработительяслы паныд тышын германскӧй народ учитывайтӧ ассьыс воддза урокъяс, сы лыдын 1923 вося урокъяс.

Тайӧ урокъяссьыс первойыс сыын, мый Рурса магнатъяс да ставнас Германияса правящӧй империалистическӧй клика предайтісны 1923 воын страналысь национальнӧй интересъяс. Ӧнія кадӧ германскӧй буржуазия лоис ещӧ реакционнӧйджык 1923 воын серти, лоисны ещӧ ёнджыка агрессивнӧйӧсь да разбойничӧй характераӧсь немецкӧй реваншистъяслӧн внешнеполитическӧй устремлениесыс.

Аденауэрлӧн боннскӧй режим оз нин вермы тупкысьны весиг Веймарскӧй конституциялӧн аслас кадӧ гижӧм буржуазно-демократическӧй свободаяслӧн знамяӧн, кодӧн тупкыліс ассьыс господствоӧ германскӧй буржуазия 1923 вося событиеяс кадӧ. Германскӧй буржуазияӧн, кыдзи и мукӧд странаясса буржуазияӧн, шыбитӧма и национальнӧй независимостьлысь да национальнӧй суверенитетлысь знамя. Иностраннӧй империализмлӧн матёрӧй агентъясысь аденауэровскӧй клика сувтіс ӧні немецкӧй народ водзын кыдзи зывӧктана клика фашистскӧй агрессоръяслӧн да национальнӧй изменникъяслӧн.

1923 вося рурскӧй событиеяс петкӧдлісны, мый социал-демократическӧй партиялӧн да жёлтӧй профсоюзъяслӧн реформистскӧй руководство торйӧдлісны рабочӧй классӧс да зілісны изолируйтны сійӧс населениелӧн средньӧй слӧйясысь. Реформистъяс выступайтісны сэки, кыдзи немецкӧй буржуазиялӧн агентура да оккупантъяслӧн сообщникъяс. Таын 1923 воын Рур вӧсна битвалӧн мӧд важнейшӧй итог.

Ӧні социал-предательяс — олленхауэръяс да шмидтъяс,—пыр ёнджыка дискредитируйтӧны асьныс народ водзын, пресмыкайтчӧны рурскӧй промышленникъяс да иностраннӧй империалистъяс водзын. «Ӧнія кадся правӧй социал-демократия,— индіс Маленков ёрт партиялӧн XIX-ӧд съездлы докладын,—национальнӧй буржуазиялы прислужникъяслӧн аслас важ роль дінӧ содтӧд лоис иностраннӧй американскӧй империализмлӧн агентураӧн да пӧртӧ олӧмӧ сылысь медся няйт поручениеяс война подготовитан делӧын да аслас народъяслы паныд тышын»[1].

Германскӧй коммунистъяс 1923 воын мунісны оккупантъяслы да национальнӧй буржуазиялӧн предательскӧй политикалы паныд тышлӧн авангардын. Но КПГ-лӧн неопытность да брандлеровецъяслӧн предательство вӧсна партиялӧн революционнӧй крылолы эз удайтчы шедӧдны германскӧй пролетариатлӧн действиеяслысь единство, став народлӧн действиесын единство йылысь нин сёрниттӧг, мыйӧн воспользуйтчис буржуазиялӧн социал-реформистскӧй агентура, коді нуӧдіс рабочӧй класслысь радъяссӧ торйӧдлан да населениелӧн средньӧй слӧйясысь сійӧс изолируйтан политика. Социал-реформистъяслӧн да международнӧй реакциялӧн поддержка сетіс позянлун германскӧй буржуазиялы предотвратитны Германияын революциялысь победа 1923 воын.

Немецкӧй буржуазиялы да оккупантъяслы паныд тышын германскӧй пролетариат пораженielӧн решающӧй помкаыс вӧлі сыын, мый Германияын эз вӧв выль типа партия, коді способен йитны ӧти революционнӧй потокӧ оккупантъяслы паныд национально-освободительнӧй движение, Германия демократизируйтӧм вӧсна народнӧй движение да властьӧн овладейтӧм вӧсна пролетариатлысь тыш.

Иностраннӧй оккупациялӧн сьӧкыд воясӧ немецкӧй уджалысь йӧз аддзісны бескорыстнӧй благороднӧй отсӧг СССР-лысь да международнӧй, торйӧн нин французскӧй пролетариатлысь. 1923 вося историческӧй опыт — наглядnӧй доказательство сылы, мый Сӧветскӧй Союзкӧд дружба, уджалысь йӧзлӧн международнӧй солидарность эм сійӧ серьёзнӧй выныс, код вылӧ вермас мыджсьыны германскӧй народ Германиялӧн расколлы да сылысь рытыввыв юкӧнсӧ США-са, Англияса да Францияса империалистъяслӧн колонияӧ пӧртӧмлы паныд аслас тышын.

Положениеыс, коді лоис ӧнія кадӧ Германияын, вывті сложнӧй да напряжённӧй. Ставнас Германия закабалитан цель шедӧдтӧг, рытыввывса державаяс США-лӧн инициатива серти торйӧдлісны сійӧс да буретш сійӧн таляліс ны ассьыныс обязательствояссӧ, кодъясӧс вӧлі примитӧма Германиялысь единство сохранитӧм кузя Потсдамскӧй соглашение кузя. Американо-английскӧй колонизаторъяс мешайтӧны Германиякӧд мирнӧй договор заключитӧмлы да оккупационнӧй войска петкӧдӧмлы, пӧртны олӧмӧ Германиялӧн пытшкӧсса делӧясӧ веськыда суитчӧм (интервенция).

Марионеточнӧй «боннскӧй государство» создайтӧм бӧрын США, Англия да Франция используйтӧны Рытыввыв Германиялысь временнӧй слабость, медым ковъявны сылы милитаристскӧй «общӧй договор» да парижскӧй соглашение, кодъяс серти закрепляйтсьӧ Германиялӧн раскол, узаконивайтсьӧ Рытыввыв Германияӧс закабалитӧм да грабитӧм, 50 во чӧж иностраннӧй оккупация сохранитӧм. Рытыввыв Германияса населениелы тайӧ договоръяс сертыс сетсьӧ ландскнехтъяслӧн (наёмнӧй салдатъяслӧн) роль агрессивнӧй атлантическӧй блокын, кодӧс создайтӧма США-ӧн СССР-ды да народнӧй демократия странаяслы паныд

[1] Г. М. Маленков. Партиялӧн XIX-ӧд съездлы отчётнӧй доклад, стр. 23.

война подготовитӧм могысь. «Боннскӧй государствоын» оккупациялӧн американскӧй режим тупкыссьӧ Аденауэрлӧн «правительствоӧн», кытчӧ пырӧны Германияса медся реакционнӧй да реваншистскӧй кругъяс.

«Германия национальнӧя воссоединитӧм кузя программаын», кодӧс примитӧма Германияса Коммунистическӧй партиялӧн Центральнӧй Правлениеӧн, индыссьӧ: «уна сёысь Аденауэрлӧн режим вӧчліс да вӧчӧ национальнӧй предательство. Шуманлысь план примитӧм бӧрын сійӧ сетіс американскӧй империалистъяслы право распоряжайтчыны миян ишомӧн да стальӧн... Общӧй договор кырымалӧм бӧрын Аденауэрлӧн режим отсалӧ создайтны Рытыввыв Германия вылын американскӧй протекторат да пӧртны рытыввыв Германия американецъясӧн планируйтан войнаын величайшӧй поражениелӧн главнӧй плацдармӧ да главнӧй аренаӧ»[1].

Германияӧс «сотӧм муӧ» пӧртӧм, сыкӧд пограничнӧй европейскӧй странаясӧс опустошитӧм—татшӧмӧсь чудовищнӧй замыселъясыс американскӧй толстоумъяслӧн да налӧн немецкӧй оруженосецъяслӧн—Аденауэрлӧн, Шахтлӧн, Олленхауэр типа социал-предательяслӧн, недобитӧй гитлеровскӧй генералъяслӧн да мукӧд фашистскӧй отребьелӧн.

Но тайӧ зловещӧй планъяссӧ олӧмӧ пӧртан туйлы паныд сулалӧ став миролюбивӧй народъяслӧн содысь сопротивление.

Мир да безопасность вӧсна тышын демократическӧй лагерлӧн центральнӧй могъясысь ӧти—сетны став мераясӧн отсӧг Германияса прогрессивнӧй вынъяслы, кодъяс выступайтӧны асланыс страналӧн единство да демократизация вӧсна. Кыдзи петкӧдліс кык мировӧй войналӧн опыт, германскӧй вопрос справедливӧй демократическӧй сямӧн решиттӧг оз позь обеспечитны прочнӧй мир Европаын да став мирын.

Народъяс зільӧны, медым воспрепятствуйтны Германия зонаын военнӧй опасность очаг возродитӧмлы. Тайӧ зільӧмъясысны тырвыйӧ ӧтвечайтӧны великӧй державаяслӧн Ялтинскӧй да Потсдамскӧй конференцияясӧн примитӧм решениеяс да сӧветскӧй внешньӧй политика, коді стрӧга нуӧдьсӧ тайӧ решениеяс сертиыс. «Дженьыда шуӧмӧн,— индыліс И. В. Сталин,— германскӧй вопросын Сӧветскӧй Союзлӧн политикаыс вайӧдьсӧ Германия демилитаризуйтӧмӧ да демократизируйтӧмӧ»[2].

Сӧветскӧй Союз пыр да быдлаын неуклоннӧй последовательностьӧн выступайтӧ Германиялӧн полнӧй национальнӧй независимость, равноправие да неограниченнӧй мирнӧй экономическӧй развитие вӧсна. Сӧветскӧй Союзлӧн усилиеясыс, кодъясӧс веськӧдӧма германскӧй вопрос справедливӧя решитӧм вылӧ, аддзӧны пӧсь отклик да поддержка народнӧй демократия странаяссянь, став мирса прогрессивнӧй йӧзсянь. Ӧнмӧ европейскӧй рабочӧйяслӧн боевӧй союз Германия ремилитаризуйтӧмлы паныд налӧн тышын.

Кольӧм вося тулысын американскӧй газетаясса редакторъяс группалӧн вопрос вылӧ: «Лыддянныд-ӧ Ті ӧнія кадсӧ лӧсялана-ӧн Германия ӧтувтӧм вылӧ?»—Сталин ёртвочавидзис: «Да, лыддя». Сӧветскӧй правительство не ӧтчыд шыӧдчыліс рытыввывса державаяс дінӧ Германияӧд мирнӧй договор йылысь конкретнӧй предложениеясӧн. Европейскӧй странаясса став миролюбивӧй йӧз гӧгӧрвоӧны талун, мый сӧмын Сӧветскӧй правительстволӧн предложениеяс подув вылын вермас лоны обеспечитӧма Европаын мир. Та йылысь бура петкӧдліс «Германскӧй проблема мирнӧя разрешитӧм могысь международнӧй конференция», коді вӧлі Берлинын кольӧм вося ноябрын. Конференция вывса участникъяс кӧсйысисны сетны ассьыныс став вынъяссӧ германскӧй проблема мирнӧя разрешитӧм вылӧ. Германскӧй вопрос кузя татшӧм жӧ решениеяс вӧлі примитӧма и мир дорйӧм кузя народъяслӧн Венскӧй конгресс вылын.

Ӧнія кадся международнӧй обстановка вужвыйӧныс торъялӧ положениеысь, коді вӧлі 1923 воын, германскӧй народлы благоприятнӧй стороналань. Германияса демократическӧй вынъяс мыджсьӧны ӧні мирлӧн да демократиялӧн могучӧй лагерсянь поддержка вылӧ, сэк кор реакционнӧй лагерлысь вынъяссӧ, мӧдарӧ, слабмӧдӧма. Германияса демократическӧй вынъяслы Сӧветскӧй Союзлӧн бескорыстнӧй отсӧг лоис решающӧй условиеӧн, коді сетіс немецъяслы позянлун пӧртны олӧмӧ страналӧн асывывв юкӧнын зэв гырысь преобразованиеяс, кодъяс подготовитісны почва антифашистскӧй демократическӧй государство—Германскӧй Демократическӧй Республика создайтӧм вылӧ. Кыдзи индіс И. В. Сталин, В. Пиклы да О. Гротевольлы аслас историческӧй чолӧмалӧмын 1949 вося октябрын, «Германскӧй демократическӧй миролюбивӧй республика образуйтӧм являйтчӧ поворотнӧй пунктӧн Европа историяын»[1].

Германскӧй Демократическӧй Республика эм зумыд фундамент Германиялӧн единство да демократизация вӧсна тышын. Демократическӧй Германияса национальнӧй фронтлӧн движение, кодӧс заводитӧма СЕПГ-лӧн инициатива серти, аддзис пасьыд отклик Рытыввыв Германияса став честнӧй йӧз пӧвстын.

Рытыввыв Германияса патриотъяслысь усилиеяссӧ возглавляйтӧ Германияса Коммунистическӧй партия, коді выступайтӧ талун кыдзи Рытыввыв Германияын дзик ӧти збыльысь патриотическӧй партия. Буржуазиялӧн драконовскӧй законъяс улын уджа-

[1] «За прочный мир, за народную демократию!», 1952 вося декабрь 12 лун.

[2] «Большевик», № 17—18, 1946 во.

[1] «Большевик», № 19, 1949 во, стр. 1.

лысь братскӧй зарубежнӧй партияясса руководительяс дінӧ партиялӧн XIX-ӧд съезд вылын шыдӧчӧмӧн, Сталин ёрт чуксаліс найӧс кыпӧдны да нуны водзӧ демократическӧй свободаяслысь да национальнӧй независимостьлысь знамя, кодӧс буржуазия шыбитіс борт сайӧ.

«Германия национальнӧя воссоединитӧм кузя программа», кодӧс выработайтӧма Рытыввыв Германияса Коммунистическӧй партияӧн, висьталӧ сы йылысь, мый германскӧй коммунистъяс вӧчӧны правильнӧй выводъяс тайӧ сталинскӧй призывсьыс.

Аденауэрлӧн кликаыс взбеситчӧма Германияӧс фашизируйтан да закабалитан планъяслы коммунистъяслӧн героическӧй сопротивлениеӧн. Компартиялы паныд нуӧдсьӧ разнузданнӧй травля, вӧчсьӧны зільӧмъяс лишитны депутат-коммунистъясӧс, сы лыдын и М. Рейманӧс, парламентскӧй неприкосновенностьыс. Но, кыдзи тӧдчӧдсьӧ демократическӧй Германияса Национальнӧй фронт кузя Национальнӧй Сӧвет Президиумлӧн заявлениеын, ставнас немецкӧй народ «требуйтӧ пӧртны олӧмӧ Германия воссоединитӧм кузя программа, кодӧс выдвинитӧма Германияса Коммунистическӧй партияӧн. Депутат-коммунистъяслӧн правояс вылӧ боннскӧй властьяслысь покушение немецкӧй народ видлалӧ, кыдзи аслас демократическӧй правояс да свободаяс вылӧ покушение. Та вӧсна сійӧ требуйтӧ: «Вештӧй киястӧ КПГ-са депутатъяс дінысь!»[1].

КПГ ассьыс став уджсӧ веськӧдӧ сы вылӧ, медым чукӧртны ас гӧгӧрыс народлысь большинствосӧ да лоны нациялӧн руководительӧн. Кыдзи тӧдчӧдліс И. В. Сталин, ӧнія условиеясын «эмӧсь став подувъяс рассчитывайтны капитал господство страныясын братскӧй партияслӧн успехъяс да победа вылӧ»[2].

Германскӧй Демократическӧй Республика образуйтӧмкӧд йитӧдын германскӧй народлы аслас исторической чолӧмалӧмын И. В. Сталин гижліс: «Бӧръя войналӧн опыт петкӧдліс, мый тайӧ войнаас медся ыджыд жертваяс лоисны германскӧй да сӧветскӧй народъяслӧн, мый тайӧ кык народыс обладайтӧны мировӧй тӧдчанлуна ыджыд акцияяс вӧчӧм вылӧ Европаын медся ыджыд потенцияясӧн. Тайӧ кык народыс кӧ петкӧдласны решимость тышкасьны мир вӧсна асланыс вынъяслӧн сэтшӧм жӧ напряжениеӧн, кутшӧмӧн найӧ нуӧдісны война, то Европаын мир позьӧ лыддьыны обеспечитӧмаӧн»[3].

[1] «Правда», 1953 вося январь 23 лун.
[2] И. В. Сталин. Партиялӧн XIX-ӧд съезд вылын речь, стр. 8.
[3] «Большевик», № 19, 1949 во, стр. 2.

«Милитаристскӧй «общӧй договорлы» паныд, мирнӧй договор вӧсна!»—татшӧм лозунг улын босьтчисны тышӧ Германияса населениелӧн став слӧйяс. Тайӧ тышыслӧн фронтыс паськалӧ да ёнмӧ. Сылӧн авангардын муніны германскӧй народлӧн передӧвӧй отрядъяс—Германияса Социалистическӧй единӧй партия (СЕПГ) да Рытыввыв Германияса Коммунистическӧй партия. Парижскӧй да боннскӧй военнӧй договоръяс ратифицируйтӧмлы паныд тыш эм, кыдзи тӧдчӧдіс В. Пик, германскӧй народлӧн высшӧй национальнӧй долг.

Прогрессивнӧй немецкӧй печатьлӧн юӧртӧмъяс серти, тавося январь 12 лун кежлӧ Рытыввыв Германияын 15 миллион сайӧ немец гӧлӧсуйтісны нин боннскӧй сепаратнӧй договорлы паныд, единӧй Германиякӧд мирнӧй договор вӧсна. Рытыввыв Германияса рабочӧй класс котыртіс уна лыда стачкаяс сепаратнӧй боннскӧй сговорлы паныд да «предприятиеясын рабочӧйяслӧн положение йылысь фашистскӧй законлы», коді лишайтӧ пролетариатӧс медся элементарнӧй правоясысь. Забастовкаясын да демонстрацияясын Рурын участвуйтісны миллион сайӧ рабочӧй.

«Германия национальнӧя воссоединитӧм кузя программаын» индыссьӧ: «Сӧмын став немецкӧй патриотъяслӧн миритчытӧм да революционнӧй тыш вермас вайӧдны да вайӧдас аденауэровскӧй режим путкыльтӧмӧ да буретш сійӧн Рытыввыв Германияын американскӧй империалистъяс господстволысь главнӧй опорасӧ бырӧдӧмӧ»[1].

Германияса прогрессивнӧй вынъяс тырӧмаӧсь решимостьӧн шедӧдны национальнӧй общегерманскӧй правительство создайтӧм, коді вермас заключитны мукӧд странаяскӧд подлиннӧй мирнӧй договор. Германскӧй народлысь тайӧ волясӧ выразитіс сылӧн вождь В. Пик германскӧй компартия котыртысьясӧс — Карл Либхнектӧс да Роза Люксембургӧс виан лунсянь 34-ӧд годовщина случай кузя Берлинын митинг вылын тавося январь 18 лунӧ выступайтігӧн. Ассьыс речсӧ Пик помаліс татшӧм кывъясӧн: «Ми вайӧдам победнӧй помӧдз социализм вӧсна тыш Германскӧй Демократическӧй Республикаын, миян нациялӧн единство вӧсна, мир сохранитӧм вӧсна тыш. Победа лоӧ миян сайын, сы вӧсна мый миянкӧд ӧтлаын тышкасьӧ мирлӧн всемирнӧй лагерь великӧй Сӧветскӧй Союз юрнуӧдӧм улын да миянӧс нуӧдӧ миян народлӧн медбур друг, миян учитель, мудрӧй Сталин»[2].

[1] «За прочный мир, за народную демократию!», 1952 вося декабрь 12 лун.
[2] «Правда», 1953 вося январь 19 лун.

Редакция журнала
„ВОЙВЫВ КОДЗУВ"
(Северная Звезда)
Орган ССП Коми АССР
г. Сыктывкар,

П. ДОРОНИН

К. ТУРКИНЛӧН „ЗВЕРЬЯС БӧРСЯ" ПОВЕСТЬ ЙЫЛЫСЬ

Миян любознательнӧй сӧветскӧй челядь окотапырысь лыддьӧны русскӧй классическӧй да сӧветскӧй литератураысь произведениеяс, кӧні выступайтӧны взрослӧй геройяс, но ещӧ ёнджыка радейтӧны лыддьыны произведениеяс, кӧні гижсьӧ челядь олӧм йылысь, кӧні участвуйтӧны лыддьысьысь кодь арлыда челядь-геройяс.

Удачнӧй рассказын либӧ повестьын выступайтысь положительнӧй геройяс вӧчӧны зэв ыджыд впечатление да воспитательнӧй эффект том лыддьысьысьяслысь поведение формируйтӧм вылӧ да налысь духовнӧй мирсӧ озырмӧдӧм вылӧ. Положительнӧй геройяслы том лыддьысьысьяс зільӧны быд боксянь подражайтны: лоны на кодь жӧ выносливӧйӧн, трудолюбивӧйӧн, дисциплинированнӧйӧн, повтӧмӧн да ассьыныс Рӧдина радейтысьясӧн. Геройяслӧн быд успех да победа бӧрын том лыддьысьысьяс радлӧны, а быд неудача бӧрын пыдісянь переживайтӧны. Удачнӧй детскӧй повестьяс да рассказъяс лыддьӧм бӧрын том лыддьысьысьяс зільӧны корсьны да аддзыны детскӧй геройяслысь прототипъяс асланыс коллективысь—школьнӧй коллективысь, пионеръяс пӧвстысь.

Та боксянь челядь — зэв требовательнӧй да взыскательнӧй лыддьысьысьяс. Найӧ требуйтӧны высокохудожественнӧй, удачнӧй рассказъяс да повестьяс, цельнӧй да полнокровнӧй образъясӧн рисуйтӧм геройяса книгаяс напряжённӧя развивайтчан действиеа произведениеяс. Автор перӧ улысь петӧм неудачнӧй местаяс вылӧ найӧ сідзжӧ болезненнӧя реагируйтӧны, оз вӧчны авторлы некутшӧм скидка сылӧн неудачаяс вылӧ.

Неважӧн Коми Госиздат лэдзис К. Туркинлысь повесть «Зверьяс бӧрся», кодӧс гижӧма школьнӧй арлыда челядьлы лыддьӧм вылӧ, кӧні ведущӧй геройясӧн выступайтӧны кык пионер — сизимӧд классын велӧдчысьяс. Тайӧ книгасӧ лэдзӧм — зэв буртор, сы вӧсна мый коми литератураын ӧнӧдз миян зэв на этша гижӧма да печатайтӧма детскӧй литература раздел кузя удачнӧй произведениеяс.

К. Туркин зэв кузя да трудолюбивӧя уджаліс тайӧ произведение вылас. Повестьлысь первой вариантсӧ вӧлі печатайтӧма 1947 воын на «Войвыв кодзув» журналын (№ 2—3) «Том вӧралысьяс» ним улын. Критическӧй замечаниеяс бӧрын К. Туркин повестьсӧ переработайтіс, гижис сійӧс пӧшти вылысь.

Повестьын событиеяс развивайтчӧны Великӧй Отечественнӧй война кадӧ, 1943 воын, кор победоносной Сӧветскӧй Армия заводитіс вӧтлыны миян сӧветскӧй му вылысь фашистскӧй оккупантъясӧс, а тылса труженикъяс асланыс самоотверженнӧй уджӧн, вынъяс жалиттӧг, отсасисны рӧднӧй Сӧветскӧй Армиялы шедӧдны враг вылын победа. Тайӧ историческӧй событиеяс фон вылын и развивайтчӧны повестьын действиеяс.

Сизимӧд классын велӧдчысь кык друг — Лёва Чарин да Петя Козлов, кыдзи найӧ сиктса став верстьӧ йӧз, йиджтысьӧмаӧсь пӧсь патриотическӧй чувствоӧн регыдджык мездыны рӧдной сӧветскӧй му фашистскӧй оккупантъясысь. Фашистскӧй оккупантъяс дінӧ лӧглун налӧн крепаммӧ ещӧ и сы вӧсна, мый война пыртіс найӧ семейнӧй олӧмӧ ыджыд дой: Лёвалӧн батьыс пӧгибнитіс фронт вылын, а Петялӧн батьыс воши без вести — воысь дырджык нин оз воны сысянь письмӧяс. Лёвалӧн пӧрысь дедыс сідзжӧ ӧзйӧ лӧглунӧн фашистскӧй оккупантъяс дінӧ, сы вӧсна сійӧ, быдса сезонъясӧн вӧрысь лэччывтӧг, кыйӧ зверьпӧткаӧс да сдайтӧ кыйдӧссӧ оборона фондӧ. Лёва да Петя быд шойччан луно кайлӧны вӧрӧ отсасьны Пиля дедлы да лэччӧдны вӧрысь кыйӧм зверь-пӧтка.

Воӧны тӧвся каникулъяс. Тайӧ жӧ кадас Петя да Лёва кылӧны радио пыр Информбюролысь юӧртӧм, мый фашистскӧй оккупантъясысь мездӧма Житомир кар. Челядь решитӧны регыдджык кайны вӧрӧ, каникул

чӧж кыйсьыны да ставсӧ, мый сюрӧ, ыстыны Житомир карса школьникъяслы. Вӧрӧ кайӧмсянь и заводитчӧ повестьлӧн действиеыс. 10 лун чӧж челядь кыйсьӧны вӧрын. Дедыс отсӧгӧн да сылӧн сӧветъяс серти найӧ кыйӧны дозмӧръяс, таръяс, байдӧгъяс; сідзжӧ кыйӧны санӧс да виӧны ӧти йӧраӧс. Виӧм йӧралысь яйсӧ сиктӧ лэччӧдны отсалӧны налӧн школьнӧй ёртъясыс — старшӧй классъясса велӧдчысьяс.

Кӧть повестьлӧн дас ӧти главаысь дас главаас выступайтӧны Петя да Лёва ӧтнаныс, челядь коллективысь торйӧн, но налӧн сёрнияс серти пыр кӧнкӧ матын чувствуйтчӧ школьнӧй коллектив, пионерскӧй отряд да радейтана учительница Лидия Ивановна.

Татшӧм повестьлӧн содержаниеыс.

Идейнӧй содержание боксянь повесть оз кыпӧд некутшӧм возражениеяс. Сӧветскӧй народъяс костын дружба, сӧветскӧй патриотизм, Рӧдиналы благо вылӧ да врагӧс дзикӧдз разгромитӧм ним кузя тылса труженикъяслысь самоотверженнӧй удж петкӧдлӧм,— татшӧм центральнӧй идеяыс индӧм повестьлӧн. Таын сылӧн достоинствоыс да тӧдчанлуныс.

Вӧрын кыйсьӧм йылысь материал К. Туркин тӧдӧ бура; сійӧ тӧдӧ промыслӧвӧй зверьяслысь да вӧрса пӧткаяслысь оласног, повадкаяс, маскируйтчан привычкаяс. Та боксянь повестьын материал используйтӧма тырмымӧн убедительнӧя. Воськов бӧрся воськов том вӧралысьяс тӧдмасьӧны вӧрса животнӧй мир олан ногӧн. Быд лун найӧ тӧдмасьӧны вӧрса олысьяслӧн пыр выль привычкаясӧн. Лёва да Петя наблюдениеяс да впечатлениеяс пыр лыддьысьысьяс тӧдмасьӧны вӧрса животнӧйяслӧн да пӧткаяслӧн олӧмӧн. Та боксянь повесть сетӧ уна познавательнӧй материал.

Повестьын сетӧма тӧвся вӧрлысь мича картинаяс, пейзажъяс.

Геройяслысь образъяс да характеръяс восьтӧм боксянь К. Туркин кызвыннас справитчӧма. Книга лыддьӧм бӧрын миян син водзӧ сувтӧны кык детинкалӧн портретнӧй образъяс, налӧн характеръяс и на костын торъялӧмыс.

«Петялӧн и сідз нин сьӧд сэтӧр кодь синъясыс гыӧртӧм еджыд синкымъяс улас кажитчысны ӧні ещӧ нин сьӧдӧн»—повестьлӧн первой страницаяссянь автор сетӧ портретнӧй образ ӧти детинкаыслысь.

«Ид идзас рӧма юрсиыс Лёвалӧн петӧма шапка увсьыс. Чужӧмыс сэтшӧма банйӧма, мый весиг поснидик берин чутъясыс гӧрдӧдӧмаӧсь. И тайӧ гежӧдика пукалысь берин чутъясыс, и неуна чангыля нырыс, и муртса тӧдчысь еджгов синкымъясыс, и паськыд кымӧсыс вӧчисны гӧгрӧсініик чужӧмсӧ сылысь аслыс сяма мичаӧн да мусаӧн»,—сетӧ татшӧм ногӧн автор мӧд детинкалысь образ.

Тайӧ портретнӧй штрихъяссӧ автор водзӧ пыр содтӧ мукӧд главаясын. Портретнӧй образъяс ёнмӧдӧм могысь автор сідзжӧ петкӧдлӧ детинкаяслысь ортсыса видсӧ ӧтамӧдыскӧд сравнивайтӧмӧн. «Став вӧрас сертиыс позьӧ вӧлі казявны, мый Петя физкультурник: тэрыб да пельк. Тушаыс сылӧн другыс серти кузьджык. Но паськыд пельпомъяса, латшкӧсіник тушаа Лёва дорысь сійӧ кажитчис жебджыкӧн, вийӧрджыкӧн» (4 стр.).

Кык детинкалӧн торъялӧмыс чёткӧй не сӧмын ортсыса портретнӧй чертаяс серти, но и налӧн характеръяс да поведение серти.

Лёваӧс автор характеризуйтӧ тадзи: «Ичӧтик берин чутъяса гӧгрӧс чужӧмыс сылӧн эз вӧв челядьлӧн кодь, а кыдзкӧ аслыс нога серьёзнӧйӧн, весиг скӧр. Вӧсньыдик, упрямӧй вом доръясыс сэтшӧм топыдӧсь, мый муртса тӧдчисны кык гӧрд визь. Сӧдз лӧз синъясыс видзӧдӧны збоя, быттьӧ мыйкӧ пыр кыйӧдӧны, зільӧны аддзыны сэтшӧмтор, кодӧс оз аддзыны мукӧдъяс (49)... Пырджык серьёзнӧй Лёваысь посньыджыкъяс неуна полыштісны и школаын, и пувла да тшакла ветлігӧн, и ворсігӧн. Но Лёва некор эз вӧрзьӧдлыв челядьӧс кинас и эз радейт серавны на вылын» (75). Тайӧ характеристикаыс тырыйӧ лӧсялӧ повестьын Лёвалӧн став действиеяскӧд. Лёва оз куж леститчыны йӧз дінын, аслас действиеяс серти сійӧ смелджык да решительнӧйджык Петя серти, опытыс сы дорысь унджык.

Петя жӧ — сёрнитны радейтысь детинка, радейтӧ серавны-дӧзмӧдыштны ассыс ичӧтджык ёртъяссӧ, сылӧн эм мода леститчыны дед дінын, вӧрын кыйсигӧн абуджык сэтшӧм решительнӧй, ӧдйӧ ыштӧ, но регыд жӧ и повзьӧ. Лёва дорысь сылӧн самостоятельностьыс да инициативаыс этшаджык.

Петя поведениеын тайӧ чертаясыс став действиеяс пыр нуӧдсьӧны последовательнӧя, и сӧмын ӧти местаын аслас авторскӧй пояснение пыр К. Туркин торкыштӧ Петя образлысь стройностьсӧ, кор сійӧ гижӧ: «Пӧжалуй, Петя эськӧ ӧтнасӧн эз повзьы мунны ош вылӧ» (6 стр.). Кӧть кутшӧм внимательнӧя он лыддьы повестьсӧ, некысь он аддзы Петя поведениеыс татшӧм чертаяс. Сідзкӧ, тайӧ штрихъясыс,—неоправданнӧйӧсь.

Татшӧм характерӧн петкӧдчӧны Петя да Лёва—повестьса основнӧй геройяс.

Пиля дедлысь характер восьтігӧн автор вайӧдӧ уна положительнӧй чертаяс да сэтшӧм моментъяс, кодъяс петкӧдлӧны сійӧс не сӧмын челядьӧс радейтысь дедӧн, но и опытнӧй кыйсьысьӧн, коді оз повзьы некутшӧм сьӧкыдлунысь, кӧть сійӧ пӧрысь старик нин. Такӧд тшӧтш сійӧ петкӧдчӧ, кыдзи ӧкуратнӧй, рассудительнӧй старик. Пиля дедлӧн татшӧм планын сетӧм образыс вӧчӧ зэв бур впечатление читатель вылӧ. Но ӧткымынлаын Пиля дед образ дінӧ автор сідзжӧ содталӧ ковтӧм, случайнӧй моментъяс. Дзик ковтӧмӧн кажитчӧ сэтшӧм штрих, кодӧс пуктӧма авторӧн Пиля дедлысь портретнӧй образсӧ рисуйтіг: «Быд

лунъя саӧн сьӧдасьыштӧм чужӧм вылас сылӧн сявкнитіс радлун». (Стр. 7.) Быд боксянь ӧкуратнӧй Пиля дед дінӧ тайӧ чертаыс («Быд лунъя саыс») кыдзкӧ быттьӧ оз ладмы. Тайӧ кывъяссӧ лыддьӧм бӧрын сідзи и кажитчӧ, мый уна лунъяс чӧж старик оз мыськывлы чужӧмсӧ.

К. Туркин повестьын медся ыджыд тырмытӧмторйыс, дерт, сійӧ, мый произведениеын абу некутшӧм ведущӧй стержневӧй конфликт, код вылын эськӧ позис нуӧдны повестьлысь событиеяс да развивайтны повестьса геройяслысь действие. Повестьын куим основнӧй действующӧй лицо — Лёва, Петя да Пиля дед. Налӧн действиеясыс ӧта-мӧдыскӧд пыр скрещивайтчӧны, переплетайтчӧны кыйсигӧн да вӧр керкаын ӧтилаын узьлігӧн. Но налӧн действиеясын да поведениеын абуӧсь некутшӧм столкновениеяс, ӧта-мӧдыслы противопоставлениеяс. Найӧ быттьӧ куимнаныс думайтӧны ӧти юрӧн, дзик ӧтмоза, ӧти планын. Кыдзи думайтӧ Петя, дзик жӧ сідз думайтӧ да действуйтӧ и Лёва, а Пиля дед быдторйӧн наӧд сӧглашайтчӧ. Ӧта-мӧд костын налӧн дас лун чӧжся кыйсьӧмын некутшӧм споръяс, ладмытӧмъяс эз вӧвны. Ставыс на костын мунӧ спокойнӧя, плавнӧя.

Торъя картинаяслӧн ӧта-мӧд бӧрся вежсьӧм мунӧ оз конфликтнӧй ситуацияяс пыр, оз характеръяслӧн столкновение пыр, оз противоположнӧй видзӧдласъяс да мнениеяс пыр, а детинкаяслысь вӧрын кыйсигӧн 10 лунся наблюдениеяс механическӧя ӧтамӧд бӧрсяыс йитлӧмӧн, торъя сценкаяс ӧта-мӧд дінас хроникальнӧя тэчӧмӧн. Действиелӧн напряжение повестьын оз тӧдчы, наращивайтчан темп абу.

Повестьын эмӧсь сэтшӧм картинаяс да торъя главаяс, кодъясӧс позьӧ механическӧя чинтыны, и та вӧсна повестьыс некутшӧма оз вошты ассьыс вынсӧ.

Сідз, например, «Рытгорулын» глава, кӧні висьтавсьӧ челядьлӧн вӧр керкаӧ воӧм йылысь, да «Старик ӧлӧдӧ челядьӧс» глава, кӧні Пиля дед висьталӧ челядьлы том дырйыс ош кыйӧм йылысь, позьӧ вӧлі дзикӧдз шыбитны, либӧ сетны кык глава пыдди дженьыдик ӧти глава. Ӧд тайӧ кык глава чӧжыс челядь да дед пукалӧны вӧр керкаын, активнӧй действиеысь бокын. А та вылӧ автор сетӧма 19 страница.

Дзик нинӧмла вӧлі вайӧдны челядьлысь Эжва ю вомӧн вуджӧм йылысь коркӧ вӧвлӧм случай (49—52), кодӧс описывайтӧм вылӧ сетӧма 3 страница.

Зэв гажтӧма повесьтын мунӧ и витӧд глава, кӧні Петя, Лёва да Пиля дед нёль страница вылын (35—38 стр.) тӧлкуйтӧны сы йылысь, кыдзи лэччӧдны гортӧ йӧра яй. А йӧраыс вӧлӧм кыйтӧм на.

Тайӧ картинаясыс да сценаясыс некутшӧма оз отсавны развивайтны сюжетнӧй линия, и оз сетны некутшӧм выль штрихъяс Петялысь да Лёвалысь характер восьтӧмын.

«Ковмис висьтасьны» главалӧн заводитчӧмыс (51—53 стр.) оз жӧ мун стройнӧя. Автор муртса на катӧдіс Петяӧс да Лёваӧс вӧрӧ налӧн первойысь гортӧ лэччылӧм бӧрын, муртса на удитӧ висьтавны та йылысь ӧти предложение («Аскинас сёр рытын Лёва да Петя бара нин вӧліны вӧр керкаын»), кыдзи друг бӧр вуджӧдӧ став событиеяссӧ сиктӧ, да 3 страница вылын висьталӧ сы йылысь, мый жӧ тӧрыт вӧчисны сиктын Петя да Лёва. Мыйла колӧ авторлы событиеяссӧ тадзи торкалӧмыс да местаыс местаӧ чеччалӧмыс? Тайӧ сӧмын торкӧ событиеяслысь последовательностьсӧ да сьӧктӧдӧ найӧс гӧгӧрвоны.

«Йӧраяс бӧрся» глава, кӧні челядь ранитӧны йӧраӧс да вӧтчӧны сы бӧрся, колӧ лоны медся напряжённӧй действиеа главаӧн. Глава первой джынйыс мунӧ тырвыйӧ напряжённӧя. Но кор йӧра бӧрся вӧтчиг челядьӧс суӧ вой да найӧ узьмӧдчӧны вӧрын, колӧ вӧлі тайӧ напряжениесӧ не чинтыны, а кутны сійӧ жӧ уровеньын. Бипур дорын шойччигӧн челядьлӧн психология серти вӧлі медся ёна ладмӧ налы казьтывны да сёрнитны йӧра бӧрся вӧтлысьӧм йылысь. Ӧд мыйдта выль впечатление да переживание чукӧрмис налӧн тайӧ луннас, кор найӧ первойысь ранитісны ыджыд зверӧс—йӧраӧс! Но повестьлӧн автор рытывбыд заставляйтӧ Петяӧс да Лёваӧс сёрнитны сы йылысь, кыдзи колӧ вӧчны нодья, кыдзи лымйысь вӧчны ва да мукӧдторъяс йылысь. Тайӧ сёрниыс нинӧм оз сет сюжет линия развивайтӧмлы да характеръяс восьтӧмлы.

Композиция боксянь тырмытӧмторйӧн колӧ пасйыны сійӧс, мый Туркин аслас повестьын торъя главаяс панӧ ӧти ногӧн — асъя пейзажӧн, а помалӧ рытъя пейзажӧн да узьны водӧмӧн.

Мӧд глава, например, заводитчӧ тадзи: «Небесаыс муртса на еджӧма. Вӧрын сӧмын на тӧдчыштӧ лӧз югыд, а вӧралысьяс лыжи вылынӧсь нин» (12 стр.).

Коймӧд глава заводитчӧ: «Аскинас, югдандорыс, и челядь, и старик бара нин вӧліны вӧрынӧсь (20 стр.).

Кӧкъямысӧд глава заводитчӧ: «Аскинас, сёр рытын Лёва да Петя бара нин вӧліны вӧрынӧсь» (51 стр.).

Кӧкъямысӧд главалӧн мӧд разделыс заводитчӧ тадзи: «Мӧд лунся асылыс вӧлі гудыр, лун тӧлыс вайӧдіс чужӧмӧ уль лым» (56 стр.).

Ӧкмысӧд глава заводитчӧ: «Аскинас муртса кынмыштӧма. Пуяслысь лапъяссӧ и дінъяссӧ быттьӧ стеклӧалыштӧма» (60 стр.).

Дасӧд глава заводитчӧ: «Лёва садьмис водз. Асыв вылыс еджӧдыштӧма. Вӧрлӧн ӧтырышъя рудас тӧдчыштӧны пуяслӧн сьӧд вуджӧръяс» (67 стр.).

Сідзжӧ войся пейзажӧн да узьны водӧмӧн стандартнӧя помасьӧны 1, 2, 6, 9 да 10 главаяс.

Кад серти абу быть быд действие подго-

няйтны öти колодка вылö, медым быд главаын действие заводитны водз асывсянь да нуöдны сёр рытöдз, узьны водан кадöдз.

Автор этшаджык уджалöма повестьлöн сюжетно-композиционнöй построение вылын. Кор произведениеын абу стержневöй конфликт, сэк вывті сьöкыд котыртчы произведениелысь материалсö да йитлыны сылысь торъя юкöнъяс. Аслас повестьын автор некутшöма весиг абу пуктылöма могöн, медым стрöитны произведениесö кутшöмкö сюжетнöй канва вылын. Сійö зільö сетны лыддьысьысьяслы кыдз позьö унджык познавательнöй материал миян вöр йылысь, зверь-пöтка олöм йылысь. Стереоскопын моз автор восьтö читатель син водзö ставсö, мый аддзö вöрысь Лёва да Петя восприятие пыр, но став тайö материалсö сетö кызвыннас фотографическöя, а оз драматическöй да психологическöй ситуацияяс пыр.

Таын повестьлöн медся слабиныс.

Сёрнитны кö повестьлöн кыв да стиль йылысь, миянлы кажитчö, мый автор та боксянь кызвыннас справитчöма, но век жö колö индыны, мый мукöд местаас автор абу вермöма мездысьны русскöй кывъясысь, неправильнöй оборотъясысь.

« — Дедушка,—**волнуйтчана** гöлöсöн да пöся друг шыасис Петя». (стр. 6).

«Öні чайтіс Лёва, мый ёртыс та вылö **намекайтö»** (стр. 17).

«Кыдзи тайöс кыйинныд?— **волнуйтчис** старик» (стр. 30).

«Лёва матыстчис дедыс дінö да **волнуйтчиг тыр** шуис» (стр. 36).

«Лёва некор эз кужлы петкöдлыны ассьыс **чувствоыссö».** (стр. 37).

«Но том войтыр вöліны **уверенöсь,** мый йöраяс танöсь и оз ков повзьöдны». (стр. 42).

«Но небесаыс гудыр и луныс **должен лоны** уль». (стр. 60).

Дерт, татшöм предложениеясыс абу уна, но найö оз мичмöдны авторлысь стильсö.

Мукöдлаас автор оз дозируйт сёрнисö аслас детскöй геройяслысь, заставляйтö найöс сёрнитны верстьö йöз моз жö общöй декларативнöй кывъясöн. Например, Петя друг шыасьö Пиля дед дінö татшöм кывъясöн:

— «Дедушка,— волнуйтчана гöлöсöн да пöся друг шыасис Петя.— Тöдан-ö тэ, кутшöм ыджыдтор тайö ставыс, ох кутшöм ыджыдтор! Сд быд ур ку, сьöдбöж ку, тулан ку, руч ку — тайö пуляяс, минаяс, бомбаяс фашистъяслы юр выланыс. Кутшöм ыджыд содтöд вын миян Краснöй Армиялы!»

А мыйла та йылысь непременнö колö доказывайтны Пиля дедлы? Быттьö Пиля дед оз тöд та йылысь. Мортыс сезон чöж кыйсьö вöрын да кыйдöссö сдайтö оборона фондö, а оз тöд сэтшöм пröстöй истина, кодöс тöдö Петя.

Повестьлöн автор оз сет аслас читательлы точнöй географическöй ориентировка сы боксянь, кöні жö збыльысь мунöны событиеясыс. Öткымын штрихъяс серти тöдчö, мый делöыс мунö Коми АССР-са кутшöмкö местаын. А кöні? Ми ог требуйтöй, медым сетны кутшöмкö конкретнöй коми сиктлысь ним, но колö вöлі кöть приблизительнöя ориентируйтны читательöс, мый делöыс мунö Емва, Эжва, Печора вожын, либö кöнкö мукöдлаын. Автор весиг вунöдöма пуктыны Лёвалöн да Петялöн чужан сиктлысь условнöй нимсö.

Туркин повестьын, дерт, кызвын тырмытöмторъясыс петöны сюжетно-композиционнöй построениеысь. Но тайö тырмытöмторъяс вылас видзöдтöг, век жö колö шуны, мый том лыддьысьысьяс бура примитасны вöрын кыйсьöм йылысь тайö повестьсö, мукöд детскöй книгаяс радын тайö лоö радейтана книгаöн. Повесть сетö челядьлы вель уна познавательнöй материал да велöдö найöс лоны повтöмöн, настойчивöйöн, асланыс Рöдиналöн патриотъясöн.

Адрес редакции: г. Сыктывкар, ул. Бабушкина, 2.

Ц04117. Заказ № 287. Подписано к печати 10/II-1953 г., 4 печ. листа.
Тираж 2000 экз. Цена 3 руб.

г. Сыктывкар, Коми республиканская типография Управления Полиграфиздата при Совете Министров Коми АССР

ЫСТАМ КОМИ МУЫСЬ ВӦР

Народнӧй
Литобработка В. Ширяевлӧн

Муз. В. Мастеницалӧн
да П. Чисталёвлӧн

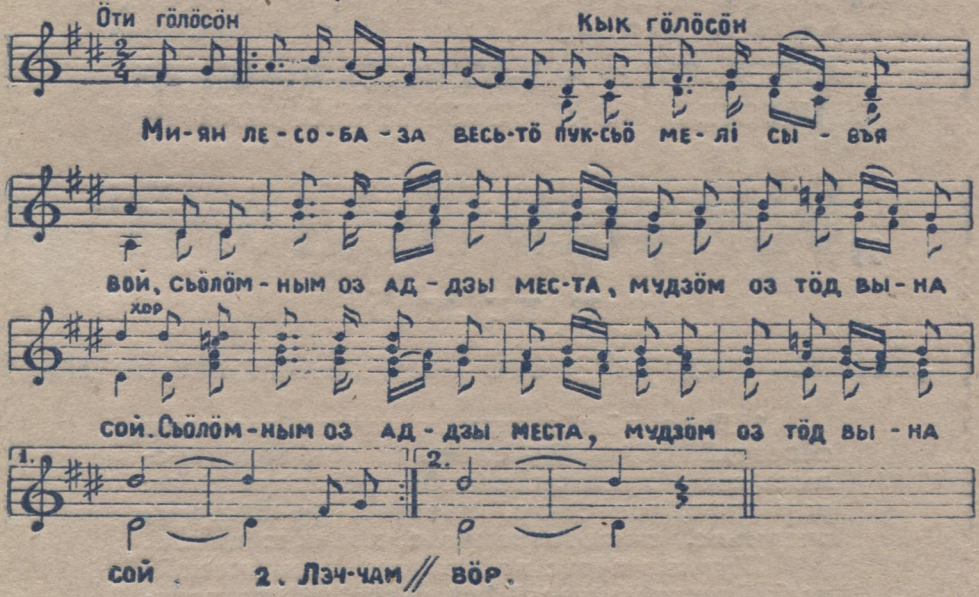

Миян лесобаза весьтӧ
Пуксьӧ мелі сывъя вой,
Сьӧлӧмным оз аддзы места,
Мудзӧм оз тӧд вына сой.

Лэччам гажа берег дорӧ,
Кӧні шлывгӧ Эжва ю,
Кытчӧ вайӧмаӧсь ёртъяс
Бара уна-уна пур.

Ми вагонъясӧ вӧр сӧвтам,
Уджын видзтам дона кад,
Мед ас кадӧ тайӧ вӧрсӧ
Пӧлучитас Сталинград.

Ворс вай гораджыка талун,
Гудӧкасьыс сьӧлӧмшӧр.
Ыстам стройкаяслы тасянь
Коми муысь зарни вӧр.

ВОДЗӦ НУӦДСЬӦ ПОДПИСКА

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННӦЙ ДА
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКӦЙ ЖУРНАЛ

„ВОЙВЫВ КОДЗУВ“

в ы л ӧ

„Войвыв кодзув“ петӧ быд тӧлысьын ӧтчыд

1953 во чӧжӧн журнал печатайтас коми сӧветскӧй писательяслысь да том авторъяслысь выль художественнӧй произведениеяс: романъяс, повестьяс, пьесаяс, рассказъяс, очеркъяс, стихотворениеяс, поэмаяс да с. в.

Журнал кутас печатайтны критическӧй да библиографическӧй статьяяс, публицистическӧй статьяяс да очеркъяс общественно-политическӧй, экономическӧй, научнӧй да мукӧд вопросъяс кузя.

Журнал „Войвыв кодзув“ колӧ судзӧдны быд библиотекалы, клублы, лыддьысян керкалы, краснӧй уголоклы, быд школалы, став партийнӧй да сӧветскӧй учреждениеяслы.

Рабочӧйяс, колхозникъяс, вӧрлэдзысьяс, наукаса да культураса работникъяс! Судзӧдӧй да лыддьӧй литературно-художественнӧй да общественно-политическӧй коми журнал „Войвыв кодзув“.

ЖУРНАЛЛӦН ПОДПИСНӦЙ ДОНЫС

9 тӧлысь нежлӧ . . . . . 27 шайт
6 тӧлысь вылӧ . . . . . 18 шайт
3 тӧлысь вылӧ . . . . . 9 шайт

ПОДПИСКА БОСЬТЧӦ „СОЮЗПЕЧАТЬӦН“ БЫДЛАЫН—ПОЧТӦВӦЙ ОТДЕЛЕНИЕЯСЫН, ПИСЬМОНОСЕЦЪЯСӦН.

ТОРЪЯ НОМЕРЛӦН ДОНЫС 3 ШАЙТ.